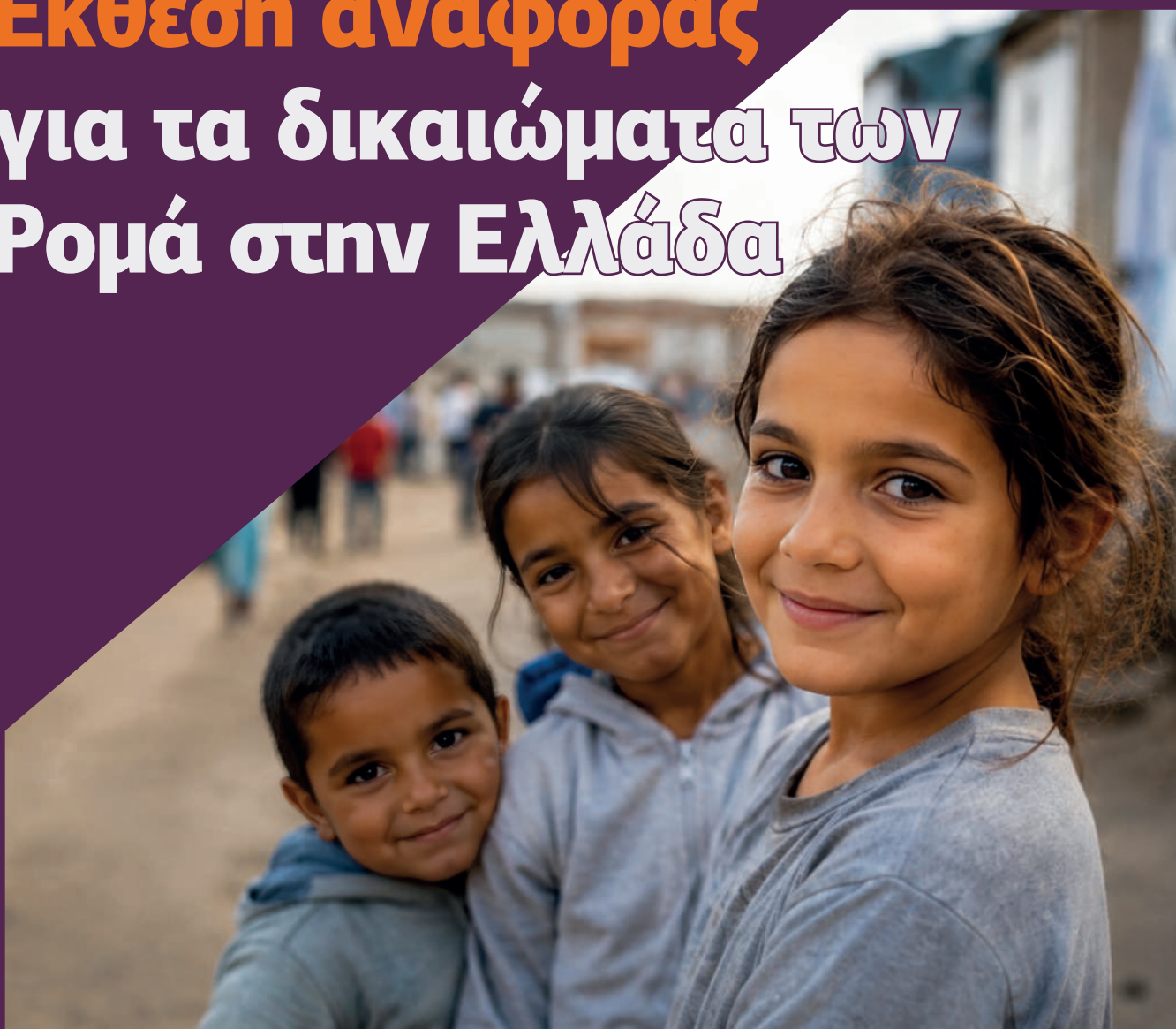

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Έκθεση αναφοράς για τα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα

Σεπτέμβριος 2026

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας και ο Εθνικός θεσμός σε θέματα προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Έχει ιδρυθεί με το Ν 2667/1998 βάσει κανόνων των Ηνωμένων Εθνών (Αρχές των Παρισίων) όπως αυτός αντικαταστάθηκε με τον Ν. 4780/2021. Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από είκοσι φορείς (ανεξάρτητες Αρχές συνδικαλιστικές οργανώσεις, δικηγορικοί σύλλογοι, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και ερευνητικά ιδρύματα)

Περίληψη

Η Έκθεση Αναφοράς της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τα Δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα **αποτελεί μια ολοκληρωμένη αποτίμηση της κοινωνικής, οικονομικής και θεσμικής κατάστασης των Ρομά, με στόχο την ενίσχυση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της κοινωνικής ένταξης και της θεσμικής λογοδοσίας.** Βασιζόμενη στις προηγούμενες παρεμβάσεις της ΕΕΔΑ, στα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και σε σύγχρονα ερευνητικά και στατιστικά δεδομένα, η Έκθεση προτείνει ένα συνεκτικό πλαίσιο δημόσιας πολιτικής με μετρήσιμους στόχους και δείκτες παρακολούθησης.

Η Έκθεση οργανώνεται γύρω από **έξι αλληλένδετες θεματικές προτεραιότητες: στέγαση, εργασία, υγεία, εκπαίδευση, διατομεακή πολιτική (intersectionality) και αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας.**

Στον **τομέα της στέγασης**, η ΕΕΔΑ αναδεικνύει την ανάγκη μετάβασης από αποσπασματικές παρεμβάσεις σε μια **ολοκληρωμένη εθνική πολιτική κοινωνικής στέγασης, με διασφάλιση πρόσβασης σε βασικές υποδομές, προστασία από αναγκαστικές εξώσεις χωρίς κατάλληλη εναλλακτική λύση και σταδιακή εξάλειψη των συνθηκών κοινωνικού αποκλεισμού.**

Στον **τομέα της εργασίας**, επισημαίνει τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και άτυπης απασχόλησης των Ρομά και **εισηγείται στοχευμένες πολιτικές επαγγελματικής κατάρτισης, ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, δημιουργίας κινήτρων για την απασχόληση και ενδυνάμωσης των γυναικών και των νέων.**

Στον **τομέα της υγείας**, η Έκθεση υπογραμμίζει τις σημαντικές ανισότητες στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και **προτείνει την ενίσχυση της πρωτοβάθμιας φροντίδας, τη λειτουργία κινητών μονάδων υγείας, τη θεσμοθέτηση διαμεσολαβητών υγείας Ρομά, την ανάπτυξη δράσεων πρόληψης και την εκπαίδευση των επαγγελματιών υγείας στη διαπολιτισμική επάρκεια.**

Στον **τομέα της εκπαίδευσης**, η ΕΕΔΑ αντιμετωπίζει την εκπαίδευση ως βασικό μηχανισμό άρσης του διαγενεακού αποκλεισμού και **προτείνει την καθολική συμμετοχή στην προσχολική αγωγή, την πρόληψη της σχολικής διαρροής, την εξάλειψη κάθε μορφής σχολικού διαχωρισμού, την ενίσχυση των σχολικών διαμεσολαβητών, τη διαπολιτισμική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την επαγγελματική κατάρτιση και την απασχόληση.**

Η Έκθεση αναδεικνύει, επίσης, **τη σημασία της διατομεακής προσέγγισης**, επισημαίνοντας ότι οι γυναίκες, τα παιδιά, οι νέοι και τα άτομα με αναπηρία Ρομά **βιώνουν πολλαπλές και αλληλένδετες μορφές αποκλεισμού, γεγονός που απαιτεί συντονισμένες δημόσιες πολιτικές και ειδικούς μηχανισμούς παρακολούθησης.**

Τέλος, **ο αντιτσιγγανισμός και η αστυνομική βία** αναγνωρίζονται ως διαρθρωτικά προβλήματα που υπονομεύουν την ισότητα και την εμπιστοσύνη προς τους δημόσιους θεσμούς. **Η ΕΕΔΑ προτείνει την ενίσχυση των μηχανισμών λογοδοσίας, την εκπαίδευση των αρμόδιων αρχών και τη συστηματική παρακολούθηση των σχετικών περιστατικών.**

Executive summary

The Reference Report of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Rights of Roma in Greece **provides a comprehensive assessment of the social, economic and institutional situation of Roma communities, with the aim of strengthening human rights protection, social inclusion and institutional accountability. Building upon the GNCHR's previous work, international and European human rights standards, and recent empirical evidence, the report proposes a coherent public policy framework supported by measurable objectives and monitoring indicators.**

The report is structured around six interconnected thematic priorities: **housing, employment, health, education, intersectionality, and the fight against antigypsyism and police violence.**

In the field of housing, the GNCHR advocates a shift from fragmented interventions towards a comprehensive national social housing policy, ensuring access to basic infrastructure, protection against forced evictions without adequate alternative accommodation, and the gradual elimination of residential and social segregation.

Regarding employment, the report highlights persistently high levels of unemployment and informal work among Roma and recommends targeted vocational training, support for entrepreneurship, incentives for employers, and measures promoting the economic empowerment of Roma women and young people.

In the area of health, the report identifies significant inequalities in access to healthcare and recommends strengthening primary healthcare services, expanding mobile health units, institutionalising Roma health mediators, promoting preventive healthcare, and enhancing intercultural competence among healthcare professionals.

Education is presented as a key instrument for breaking cycles of intergenerational exclusion. The GNCHR calls for universal participation in early childhood education, the prevention of early school leaving, the elimination of all forms of school segregation, stronger support for Roma school mediators, systematic intercultural training for teachers, and closer links between education, vocational training and employment.

The report also emphasises the importance of **an intersectional approach**, recognising that Roma women, children, young people and persons with disabilities experience multiple and overlapping forms of discrimination that require coordinated public policies and dedicated monitoring mechanisms.

Finally, the report identifies **antigypsyism and police violence** as structural challenges undermining equality and trust in public institutions. It calls for stronger accountability mechanisms, specialised training for public authorities, and systematic monitoring of discriminatory practices and police misconduct.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Executive summary.....	4
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	7
2. Η ταυτότητα των Ρομά ή Τσιγγάνων στην Ελλάδα	9
3. Πλαίσιο, Δομή και Μεθοδολογία της Έκθεσης Αναφοράς	11
4. Προηγούμενες θέσεις της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα Ρομά στην Ελλάδα.....	14
4.1. Συμβολή στην Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2027	16
4.2. Αποφάσεις-θέσεις της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά	18
4.3. Αποφάσεις-θέσεις της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα των παιδιών και νέων Ρομά	19
4.4. Προηγούμενες επιτόπιες επισκέψεις σε καταυλισμούς και καταγραφή αναγκών	20
5. Διεθνή, Ευρωπαϊκά και Εθνικά Πρότυπα Προστασίας Δικαιωμάτων Ρομά.....	22
5.1. Πρότυπα του Συμβουλίου της Ευρώπης	22
5.2. Πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	23
5.3. Εθνικό Πλαίσιο	25
6. Αποτύπωση κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα ανά θεματική προτεραιότητα	27
7. Θεματικές προτεραιότητες.....	31
7.1. Κατάλληλη στέγαση.....	31
7.2. Ουσιαστική πρόσβαση στην εργασία	36
7.3. Ουσιαστική πρόσβαση στην υγεία	37
7.4. Ουσιαστική πρόσβαση στην εκπαίδευση.....	39
7.5. Διατομεακή πολιτική (intersectionality).....	41
7.6. Αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας	42

8. Συμπεράσματα από τις επιτόπιες επισκέψεις και την ακρόαση φορέων	47
8.1. Επιτόπια επίσκεψη στο Κέντρο Κοινότητας – Παράρτημα Ρομά Δήμου Χαλανδρίου	47
8.2. Επιτόπια επίσκεψη στον καταυλισμό Ρομά Σοφού Ασπροπύργου και στο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής	49
8.3. Γενικές διαπιστώσεις της αντιπροσωπείας	51
8.4. Ακρόαση φορέων	53
9. Συστάσεις για μία αποτελεσματικότερη Εθνική Στρατηγική για την Προστασία των Ρομά στην Ελλάδα	57
9.1. Κατάλληλη στέγαση και πρόσβαση σε βασικά αγαθά	57
9.2. Ουσιαστική πρόσβαση στην εργασία και οικονομική ενδυνάμωση	58
9.3. Ουσιαστική πρόσβαση στην υγεία και την κοινωνική προστασία	58
9.4. Ουσιαστική πρόσβαση στην εκπαίδευση	59
9.5. Διατομεακή πολιτική (Intersectionality)	60
9.6. Αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας.....	61
10.Προτεινόμενος κατάλογος βασικών δεικτών ανά θεματική προτεραιότητα	62
Βασικός Κατάλογος Προτεινόμενων Δεικτών ανά Θεματική Προτεραιότητα.....	64

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις¹

Η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει μεταξύ των κατά τον νόμο αρμοδιοτήτων της, τη συνεχή επισήμανση σε όλα τα όργανα της Πολιτείας της ανάγκης αποτελεσματικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τη διαρκή παρακολούθηση των εξελίξεων που σχετίζονται με το καθεστώς των δικαιωμάτων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, την ενημέρωση της κοινής γνώμης για τους σχετικούς κινδύνους παραβίασης που ελλοχεύουν, και προπαντός την παροχή συμβουλών προς την ελληνική Πολιτεία για τη χάραξη σωστής κεντρικής πολιτικής για θέματα που άπτονται των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η ΕΕΔΑ διαθέτει πλουραλιστική σύνθεση με 20 μέλη που ορίζονται από Ανεξάρτητες Αρχές, συνδικαλιστικές οργανώσεις, δικηγορικοί σύλλογοι, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και ερευνητικά ιδρύματα. Πρέπει να σημειωθεί ότι στη σύνθεση της Επιτροπής μετέχει και μέλος οριζόμενο από την Πανελλαδική Συνομοσπονδία Ελλήνων Ρομ (ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ). Τα Υπουργεία, τα κοινοβουλευτικά κόμματα και η Βουλή των Ελλήνων ορίζουν λειτουργικούς συνδέσμους στην ΕΕΔΑ. .

Η παρούσα Έκθεση Αναφοράς συνιστά μια ολιστική συμβολή της ΕΕΔΑ, η οποία παρακολουθεί διαχρονικά τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης και τα ζητήματα προστασίας των Ρομά, ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της,² προωθώντας σταθερά την εφαρμογή των διεθνών, ευρωπαϊκών και συνταγματικών υποχρεώσεων της χώρας στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στη σημερινή συγκυρία, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία τη σύνταξη και δημοσίευση μιας τέτοιας ολιστικής έκθεσης τεκμηρίωσης και προτάσεων, που να αποτυπώνει συστηματικά το εύρος και τη συνθετότητα των προκλήσεων που αφορούν τους Ρομά στην Ελλά-

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

δα. Δεδομένου, ωστόσο, του μεγέθους και της πολυπλοκότητας του ζητήματος, η παρούσα έκθεση υιοθετεί ένα πλαίσιο θεματικών προτεραιοποιήσεων, το οποίο διαμορφώθηκε λαμβάνοντας υπόψη:

- α) τις προηγούμενες θέσεις και συστάσεις της ΕΕΔΑ,³
- β) τα πορίσματα πρόσφατων ευρωπαϊκών εκθέσεων, ιδίως του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) και του Συμβουλίου της Ευρώπης,⁴ και
- γ) ζητήματα επικαιρότητας που αναδεικνύουν εκ νέου τις διαρθρωτικές ανισότητες, όπως τα πρόσφατα περιστατικά αστυνομικής βίας κατά Ρομά.⁵

Με βάση τα ανωτέρω, η παρούσα Έκθεση επιχειρεί να συνδυάσει την κριτική αποτίμηση της

1 Η Έκθεση υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στις 22 Ιουλίου 2026. Εισηγήτριες: Καθ. Μαρία Γαβουνέλη, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Άννα Ειρήνη Μπάκα, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

2 Βλ. ΕΕΔΑ, *Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, 2021.

3 Βλ. *ενδεικτικό κατάλογο διαπιστώσεων και συστάσεων* της ΕΕΔΑ.

4 Βλ. πρόσφατα αποτελέσματα *Έρευνας του FRA για το 2024* και του *Συμβουλίου της Ευρώπης*.

5 Ενδεικτικά, *«Ρομά και εγκληματικότητα – μύθος ή πραγματικότητα»*, άρθρο στα Νέα, 16.09.2025.

υφιστάμενης κατάστασης με τον εντοπισμό προβλημάτων υλοποίησης, τόσο πολιτικού όσο και τεχνικού χαρακτήρα, προβάλλοντας παράλληλα την προοπτική διαμόρφωσης στοχευμένων και εφαρμόσιμων πολιτικών. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνονται συγκεκριμένες παρεμβάσεις στους τομείς που αναγνωρίζονται ως καθοριστικοί για την προώθηση της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ουσιαστικής ένταξης των Ρομά.

Αφετηρία της παρούσας έκθεσης αναφοράς αποτελεί η ανάγκη για συνολική, τεκμηριωμένη και συστηματική προσέγγιση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, πέρα από συστάσεις σε σχέση με αποσπασματικές δράσεις ή τομεακές πρωτοβουλίες. **Η ΕΕΔΑ προσεγγίζει την ένταξη ως διαδικασία κοινωνικής δικαιοσύνης που προϋποθέτει συντονισμό πολιτικών, ενεργό συμμετοχή των ίδιων των Ρομά και, κυρίως, μετρήσιμα αποτελέσματα.** Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή προτείνει τον σχεδιασμό, την υιοθέτηση και την παρακολούθηση δεικτών «διάρθρωσης-διαδικασίας-αποτελέσματος», σύμφωνα με τη διεθνή μεθοδολογία παρακολούθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προκειμένου να διασφαλισθεί η διαφάνεια, η λογοδοσία και η αξιολόγηση των επιπτώσεων των πολιτικών στην πράξη.

Η παρούσα έκθεση οργανώνεται γύρω από έξι θεματικές προτεραιότητες και συνιστούν τους βασικούς άξονες του πλαισίου παρακολούθησης και παρέμβασης της ΕΕΔΑ:

1. **Στέγαση**, ως θεμελιώδης προϋπόθεση κοινωνικής ένταξης και ισότιμης συμμετοχής, με έμφαση στην πρόσβαση σε αξιοπρεπή κατοικία, καθαρό νερό και βασικές υποδομές, καθώς και στην επίλυση δημοτολογικών και διοικητικών εκκρεμοτήτων.
2. **Εργασία**, ως μέσο οικονομικής ενδυνάμωσης και αυτονομίας, με πολιτικές για την απασχόληση, την κατάρτιση, την ισορροπία επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, και την εξάλειψη στερεοτύπων που αποκλείουν τους Ρομά από την αγορά εργασίας.
3. **Υγεία**, με στόχο την καθολική πρόσβαση σε υπηρεσίες πρόληψης, πρωτοβάθμιας φροντίδας και ενημέρωσης, ιδιαίτερα για τις γυναίκες και τα παιδιά Ρομά.

4. **Εκπαίδευση**, ως θεμελιώδες δικαίωμα και βασικός μηχανισμός άρσης του διαγενεακού αποκλεισμού, με έμφαση στην καθολική συμμετοχή στην προσχολική αγωγή, στη συστηματική φοίτηση, στην πρόληψη της σχολικής διαρροής, στην εξάλειψη κάθε μορφής σχολικού διαχωρισμού και στη σύνδεση της εκπαίδευσης με την επαγγελματική κατάρτιση, τη διά βίου μάθηση και την ομαλή μετάβαση στην αγορά εργασίας.

5. **Διατομεακή πολιτική (intersectionality)**, για την κατανόηση και αντιμετώπιση των πολλαπλών και αλληλένδετων διακρίσεων που βιώνουν οι Ρομά, ιδίως οι γυναίκες, οι νέοι και τα παιδιά, καθώς και τα άτομα με αναπηρίες με έμφαση στον συντονισμό πολιτικών μεταξύ φύλου, ηλικίας, υγείας και κοινωνικοοικονομικού επιπέδου.

6. **Αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας**, ως αναγκαία προϋπόθεση αποκατάστασης της εμπιστοσύνης μεταξύ των Ρομά και των κρατικών θεσμών, με δράσεις θεσμικής αναγνώρισης του αντιτσιγγανισμού ως μορφής ρατσισμού, εκπαίδευσης στελεχών δημόσιας διοίκησης και ενίσχυσης των ανεξάρτητων μηχανισμών διερεύνησης παραβιάσεων.

Οι έξι αυτοί θεματικοί άξονες αποτελούν όχι μόνο το πεδίο αξιολόγησης των δημόσιων πολιτικών, αλλά και το πλαίσιο ανάπτυξης συμπληρωματικών δράσεων ευαισθητοποίησης, εκπαίδευσης και συνεργασίας με την κοινωνία των πολιτών και τις ίδιες τις κοινότητες ρομά.

Στόχος της έκθεσης είναι να καταγράψει τις εξελίξεις, να εντοπίσει τα θεσμικά και πρακτικά κενά και να διατυπώσει προτάσεις για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών ένταξης. Πέρα από την περιγραφή των προβλημάτων, επιχειρεί να αναδείξει δείκτες βιώσιμης προόδου, να προωθήσει τη θεσμική συνέργεια και να συμβάλει στη διαμόρφωση μιας συνεκτικής εθνικής πολιτικής που θα συνδέει το κράτος δικαίου με την κοινωνική συνοχή. **Η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται την παρούσα έκθεση όχι ως κλείσιμο ενός κύκλου, αλλά ως εργαλείο διαρκούς παρακολούθησης.** Η κοινωνική ένταξη των Ρομά δεν είναι στατικός στόχος, αλλά δυναμική διαδικασία ισότητας και συμμετοχής, που απαιτεί συνεχή αναθεώρηση, θεσμική συνέπεια και συλλογική ευθύνη.

2. Η ταυτότητα των Ρομά ή Τσιγγάνων στην Ελλάδα

Μία από τις πρώτες Εκθέσεις της ΕΕΔΑ για την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα είναι αυτή του 2009, η οποία αποτελεί ένα περιεκτικό κείμενο που επιχειρεί να αποτυπώσει, μεταξύ άλλων, την ιστορική διαδρομή, την κοινωνική θέση και την ανθρωπολογική φυσιογνωμία των Ελλήνων Ρομά ή Τσιγγάνων.⁶ Η εν λόγω έκθεση δεν περιορίζεται σε μια νομική αξιολόγηση των διακρίσεων που υφίσταται η ομάδα, αλλά αναδεικνύει με ανθρωπολογική ευαισθησία τον τρόπο με τον οποίο οι Ρομά συγκροτούν την ταυτότητά τους, τη σχέση τους με τον ευρύτερο κοινωνικό ιστό και τη σημασία που έχει η ένταξή τους χωρίς απώλεια της πολιτιστικής τους ιδιομορφίας.

Η παρουσία των Ρομά στον ελληνικό χώρο ανάγεται στον 14ο αιώνα, ενώ οι πρώτες οργανωμένες κοινότητες προκύπτουν μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, όταν ομάδες Τσιγγάνων εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Παρά την πολυαιώνια παρουσία τους, η κοινωνική και πολιτική αναγνώριση των Ρομά καθυστέρησε σημαντικά. Η ελληνική ιθαγένεια τους αποδόθηκε μόλις το 1955, με τον νόμο 3370/1955, ο οποίος παρέμεινε ουσιαστικά ανενεργός για δεκαετίες. Οι κοινότητες των Ρομά συγκεντρώνονται σε διάφορες περιοχές της Αττικής, της Θεσσαλονίκης, της Δυτικής Πελοποννήσου, της Θράκης, καθώς και στα νησιά του Αιγαίου. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια, στον ελληνικό πληθυσμό των Ρομά έχουν προστεθεί και ομάδες μεταναστών Ρομά από την Αλβανία και τα Βαλκάνια, οι οποίοι ωστόσο παραμένουν κοινωνικά αόρατοι για τη δημόσια διοίκηση.

Ανθρωπολογικά, οι Έλληνες Ρομά δεν αποτελούν μια ενιαία ομάδα, αλλά ένα μωσαϊκό κοινοτήτων που διαφοροποιούνται ως προς τη γλώσσα, τον βαθμό εγκατάστασης, την οικονομική δραστηριότητα και τον τρόπο ζωής. Παρά τη διαφορά τους από τους νομάδες ή περιπλανώμενους Ρομά της Κεντρικής Ευρώπης, η κινητικότητα παραμένει χαρακτηριστικό στοιχείο της ταυτότητάς τους, όχι ως

© Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

ένδειξη «φυλετικής φύσης» αλλά ως στρατηγική επιβίωσης απέναντι στην κρατική αδιαφορία και την κοινωνική περιθωριοποίηση. Η γλώσσα των Ρομά, η ρομανί, παραμένει ένα ζωντανό πολιτισμικό στοιχείο, με πλήθος διαλέκτων και προφορικό χαρακτήρα, λειτουργώντας ως κώδικας επικοινωνίας και ταυτότητας, αλλά και ως μηχανισμός προστασίας από τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Η έκθεση της ΕΕΔΑ του 2009 επισημαίνει ότι η ιστορική πορεία των Ρομά στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μια διττή συνθήκη: αφενός από την επιμονή της κοινότητας να διατηρήσει τους δικούς της τρόπους ζωής, τις οικογενειακές και κοινοτικές δομές, και την αυτονομία της, αφετέρου από την επίμονη άρνηση της κοινωνίας πλειονότητας να τους αποδεχθεί ως ισότιμους πολίτες. Αυτή η αντιφατική συνθήκη γέννησε ένα καθεστώς αμοιβαίας απόστασης, στο οποίο οι Ρομά έγιναν αντικείμενο στιγματισμού και καταστολής. Ο λόγος της πολιτείας και της κοινωνίας κινήθηκε ιστορικά

6 Βλ. ΕΕΔΑ, *Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα* (2009).

μεταξύ αφομοιωτικών πολιτικών, ανοχής και αποκλεισμού, ενώ ο λόγος της διανόησης, ιδίως κατά τον 19ο αιώνα, προσέδωσε στους Ρομά τον ρόλο του «εξωτικού Άλλου», του «οικείου ξένου» που ζει δίπλα αλλά όχι μαζί με την κυρίαρχη κοινωνία.

Απέναντι σε αυτές τις αντιλήψεις, η ΕΕΔΑ αναδεικνύει τη σύγχρονη ανθρωπολογική οπτική, η οποία βλέπει την ταυτότητα των Ρομά ως αποτέλεσμα συνεχούς διαπραγμάτευσης και όχι ως παγιωμένη ουσία. Η ταυτότητα των Ελλήνων Ρομά συγκροτείται μεταξύ της επιθυμίας για κοινωνική αποδοχή και της ανάγκης για διατήρηση της ιδιαιτερότητας. Στην πλειονότητά τους οι Έλληνες Ρομά αυτοπροσδιορίζονται όχι ως «μειονότητα», αλλά ως αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνισμού που έχει περιθωριοποιηθεί από κοινωνικοοικονομικούς μηχανισμούς. Η έμφαση στην «ευαλωτότητα» και όχι στη «μειονοτικότητα» εκφράζει την ανάγκη των Ρομά να αναγνωρισθούν ως πολίτες με ίσα δικαιώματα, χωρίς να στιγματιστούν ως ξεχωριστή εθνική κατηγορία.

Η έκθεση σημειώνει επίσης ότι η πολιτισμική συμβολή των Ρομά, με τη μουσική, τη χειροτεχνία, τις τελετουργίες και τους κώδικες κοινοτικής αλληλεγγύης, αποτελεί ένα ζωντανό μέρος του ελλη-

νικού κοινωνικού ιστού. Οι κοινωνικές σχέσεις, η οικογένεια, η προφορικότητα και η αίσθηση τιμής συνιστούν βασικούς πυλώνες της ταυτότητάς τους. Παράλληλα, οι έμφυλες σχέσεις και η θέση των γυναικών Ρομά αναδεικνύουν τη διπλή διάσταση της καταπίεσης: εσωτερική, μέσω των πατριαρχικών δομών, και εξωτερική, μέσω των κοινωνικών διακρίσεων.

Η ουσιαστική ένταξη των Ρομά στην ελληνική κοινωνία προϋποθέτει μια νέα θεώρηση της διαφορετικότητας, που θα υπερβεί την παραδοσιακή λογική της αφομοίωσης ή της φιλανθρωπίας. Η ένταξη δεν είναι θέμα «ανθρωπιστικής βοήθειας», αλλά ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αξιοπρέπειας και συμμετοχής. Χρειάζεται μια ενεργή πολιτική που θα εγγυάται πρόσβαση στην εκπαίδευση, τη στέγαση, την υγεία και την εργασία, αλλά και θα αναγνωρίζει την αξία της τσιγγάνικης κουλτούρας ως στοιχείου του ελληνικού πολιτισμού. Η ιστορική και ανθρωπολογική ματιά της έκθεσης μετατοπίζει έτσι τη συζήτηση: οι Ρομά δεν είναι ένα περιθωριακό υπόλειμμα της ιστορίας, αλλά φορείς ενός ζωντανού και πολυσύνθετου πολιτισμού, που διεκδικεί τον χώρο του μέσα στο ελληνικό κράτος και στην ευρωπαϊκή κοινότητα αξιών.

Πλάνο από το ντοκιμαντέρ της ΕΕΔΑ «Μια ιστορία δικαιωμάτων» (2023)

3. Πλαίσιο, Δομή και Μεθοδολογία της Έκθεσης Αναφοράς

Για την ανάπτυξη της παρούσας μεθοδολογίας, η ΕΕΔΑ προέβη σε διαβουλεύσεις με τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) και, ειδικότερα, με το Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ODIHR). Η συνεργασία αυτή εστίασε στη μελέτη του σχετικού οδηγού του ΟΑΣΕ/ODIHR,⁷ ο οποίος υπογραμμίζει ότι οι Εθνικοί Θεσμοί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) και οι Φορείς Ισότητας δραματίζουν καίριο, αλλά συχνά ανεκμετάλλετο, ρόλο στην αντιμετώπιση του αντιτισιγανισμού και των δομικών εμποδίων που συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν οι Ρομά και οι Σίντι σε όλη την Ευρώπη.

Γενικές αρχές. Υιοθετώντας το πνεύμα αυτοαναστοχασμού που προτείνεται από τον ΟΑΣΕ/ODIHR, η ΕΕΔΑ διαμορφώνει μία μεθοδολογική προσέγγιση τετραπλής διάστασης, η οποία εντάσσει:

- ▶ Τη διαμόρφωση μιας συνολικής στρατηγικής για τα ζητήματα των Ρομά, η οποία θα αντανακλάται στην παρούσα Έκθεση και θα συνδέεται οργανικά με τις εθνικές και ευρωπαϊκές δεσμεύσεις της Ελλάδας.
- ▶ Τη δέσμευση για διαρκή επιμόρφωση του προσωπικού της ΕΕΔΑ, προκειμένου να ενισχυθεί η ευαισθητοποίηση και η ικανότητα προσέγγισης των θεμάτων Ρομά μέσα από μία συνεχή, κριτική οπτική.
- ▶ Την ανάπτυξη στοχευμένης μεθοδολογίας συνεργασίας και διαλόγου με φορείς που δραστηριοποιούνται στην προάσπιση των δικαιωμάτων των Ρομά, με ιδιαίτερη έμφαση στην παρακολούθηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030 (ΕΣΚΕ ΡΟΜΑ), η οποία θα τελεί υπό την καθοδήγηση των αρχών και συστάσεων που διατυπώθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ.
- ▶ Την εφαρμογή ενσυναισθητικής μεθοδολογίας στο πλαίσιο της ίδιας της Έκθεσης Αναφοράς, μέσω της ενίσχυσης των διαδικασιών νομικής προστασίας των θυμάτων διακρίσεων

και της καθιέρωσης διπλού σταδίου ακροάσεων με ξεχωριστές συνεδρίες για τις αρμόδιες αρχές και για τις κοινότητες των Ρομά, ώστε να διασφαλίζεται ο σεβασμός της ευαλωτότητας και της ιδιαίτερης θέσης της κοινότητας.

Η μεθοδολογία αυτή επιδιώκει όχι μόνο την καταγραφή και αξιολόγηση των υφιστάμενων πολιτικών, αλλά και τη δημιουργία ενός πλαισίου αλληλεπίδρασης και εμπιστοσύνης με και μεταξύ των Ρομά, της κοινωνίας των πολιτών και των κρατικών θεσμών.

Ειδικότερα, σε συνέχεια των ανωτέρω αρχών, και ως προς τη διαμόρφωση εσωτερικής στρατηγικής της ΕΕΔΑ σε ζητήματα που αφορούν τους Ρομά, η ΕΕΔΑ μετέχει ήδη ενεργά σε συναντήσεις της Επιτροπής Παρακολούθησης της ΕΣΚΕ ΡΟΜΑ 2021–2030. Στόχος της συμμετοχής αυτής είναι η συστηματική συμβολή της ΕΕΔΑ στην παρακολούθηση και αξιολόγηση των εθνικών στρατηγικών πολιτικών για τους Ρομά, καθώς και η ενίσχυση του θεσμικού διαλόγου μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται πάντοτε και στην αναγνώριση και ρητή αντιμετώπιση του αντιτισιγανισμού ως μορφής ρατσισμού που διαπερνά κάθε επίπεδο δημόσιας πολιτικής. Η ΕΕΔΑ, η οποία συντονίζει, από κοινού με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, και το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, θεωρεί ότι η ενσωμάτωση της διάστασης αυτής στις εθνικές πολιτικές αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη διασφάλιση της ουσιαστικής ισότητας και της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων των Ρομά.

Ωστόσο, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει την αποσπασματικότητα που χαρακτηρίζει έως σήμερα τις περισσότερες προσεγγίσεις και δράσεις στον τομέα αυτό. Για τον λόγο αυτό, προκρίνει τη σύνταξη ενός ενιαίου πλαισίου αρχών και θέσεων της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα των Ρομά, το οποίο θα συμπληρωθεί σε μελλοντικά στάδια με ιδίους δείκτες αξιολόγησης και μηχανισμούς τακτικής παρακολούθησης (follow-ups), προκειμένου να διασφαλιστεί η συ-

⁷ OSCE-ODIHR, *Integrating Roma and Sinti issues in the work of National Human Rights Institutions and National Equality Bodies - Guidelines* (2025).

νέχεια, η συνοχή και η μετρησιμότητα των παρεμβάσεων της Επιτροπής στον συγκεκριμένο τομέα.

Δομή και βασικοί άξονες. Ως προς τη δομή και τους βασικούς άξονες της μεθοδολογίας, η ΕΕΔΑ αρχικά συγκεντρώνει και παρουσιάζει το σύνολο των προηγούμενων βασικών της θέσεων και πρωτοβουλιών στο επόμενο κεφάλαιο, ώστε να διασφαλιστεί η συνέχεια και η θεσμική συνέπεια της προσέγγισής της. Στη συνέχεια, προχωρά στη χαρτογράφηση του ισχύοντος νομικού και πολιτικού πλαισίου, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένων των μηχανισμών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η χαρτογράφηση αυτή εστιάζει στην αναγνώριση του αντιτισιγανισμού ως ειδικής μορφής ρατσισμού, στα δικαιώ-

ματα στέγασης, υγείας, εκπαίδευσης και εργασίας καθώς και στη διατομεακότητα (intersectionality), την οποία η ΕΕΔΑ αναδεικνύει ως κεντρική προτεραιότητα, δεδομένου ότι η έλλειψη αξιόπιστων και συγκρίσιμων στατιστικών δεδομένων στη χώρα μας περιορίζει τη δυνατότητα σχεδιασμού στοχευμένων και τεκμηριωμένων πολιτικών. Η μεθοδολογία βασίζεται σε έξι θεματικές προτεραιότητες που έχουν αναδειχθεί από την εμπειρία της ΕΕΔΑ μέσα από ακροάσεις, ποικίλες δράσεις και παρακολούθηση της εφαρμογής των νόμων και δημόσιων πολιτικών στην πράξη. Οι προτεραιότητες αυτές είναι: στέγαση, εργασία, υγεία, εκπαίδευση, διατομεακή πολιτική, και αντιμετώπιση του αντιτισιγανισμού και της αστυνομικής βίας.

ΣΤΕΓΑΣΗ: Ως θεμελιώδης προϋπόθεση κοινωνικής ένταξης και ισότιμης συμμετοχής, με έμφαση στην πρόσβαση σε αξιοπρεπή κατοικία, καθαρό νερό και βασικές υποδομές, καθώς και στην επίλυση δημοτολογικών και διοικητικών εκκρεμοτήτων.

ΕΡΓΑΣΙΑ: Ως μέσο οικονομικής ενδυνάμωσης και αυτονομίας, με πολιτικές για την απασχόληση, την κατάρτιση, την ισορροπία επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, και την εξάλειψη στερεοτύπων που αποκλείουν τους Ρομά από την αγορά εργασίας.

ΥΓΕΙΑ: Με στόχο την καθολική πρόσβαση σε υπηρεσίες πρόληψης, πρωτοβάθμιας φροντίδας και ενημέρωσης, ιδιαίτερα για τις γυναίκες και τα παιδιά Ρομά.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Ως βασικός πυλώνας κοινωνικής ένταξης, με έμφαση στην ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση, την πρόληψη της σχολικής διαρροής, την επαγγελματική κατάρτιση και τη σύνδεση με την αγορά εργασίας.

ΔΙΑΤΟΜΕΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Για την κατανόηση και αντιμετώπιση των πολλαπλών και αλληλένδετων διακρίσεων που βιώνουν οι Ρομά, ιδίως οι γυναίκες, οι νέοι, τα παιδιά και τα άτομα με αναπηρίες, με έμφαση στον συντονισμό πολιτικών μεταξύ φύλου, ηλικίας, υγείας και κοινωνικοοικονομικού επιπέδου.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΑΝΤΙΤΣΙΓΓΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗΣ ΒΙΑΣ: Ως αναγκαία προϋπόθεση αποκατάστασης της εμπιστοσύνης μεταξύ των Ρομά και των κρατικών θεσμών, με δράσεις θεσμικής αναγνώρισης του αντιτισιγανισμού ως μορφής ρατσισμού, εκπαίδευσης στελεχών δημόσιας διοίκησης και ενίσχυσης των ανεξάρτητων μηχανισμών διερεύνησης παραβιάσεων.

Οι τέσσερις πρώτες θεματικές (Στέγαση, Υγεία, Εκπαίδευση και Εργασία) συνιστούν τις θεμελιώδεις υλικές, κοινωνικές και αναπτυξιακές προϋποθέσεις του βίου, δηλαδή τους βασικούς όρους για την αξιοπρεπή διαβίωση και την ουσιαστική κοινωνική ένταξη. Η στέγαση και η υγεία αποτελούν προϋποθέσεις της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης, ενώ η εκπαίδευση και η εργασία συνιστούν τους κύριους μηχανισμούς ανάπτυξης των ανθρώπινων ικανοτήτων, οικονομικής αυτονομίας και ισότιμης συμμετοχής στην κοινωνική ζωή. Οι τέσσερις αυτοί άξονες είναι αλληλένδετοι και αλληλοενισχυόμενοι: η έλλειψη ασφαλούς στέγασης ή πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας επηρεάζει τη σχολική φοίτηση, η εκπαιδευτική υστέρηση περιορίζει τις δυνατότητες απασχόλησης, ενώ ο αποκλεισμός από την εργασία αναπαράγει τον φαύλο κύκλο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η τελευταία θεματική, που αφορά την αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας, αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα υπό το φως των επανειλημμένων περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας σε βάρος μελών των κοινοτήτων Ρομά. Η εξέλιξη αυτή υπογραμμίζει την ανάγκη για συστηματική θεσμική παρακολούθηση, αποτελεσματική λογοδοσία και ενίσχυση των σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των Ρομά και των κρατικών αρχών.

Στάδια ανάπτυξης της Έκθεσης Αναφοράς. Η σύνταξη της παρούσας Έκθεσης Αναφοράς αναπτύχθηκε σε δύο διακριτά και αλληλοσυμπληρούμενα στάδια, τα οποία συνδυάζουν ανάλυση δεδομένων, θεσμικό διάλογο και ενεργό συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά.

1^ο Στάδιο: Συλλογή και ανάλυση δευτερογενών δεδομένων. Το πρώτο στάδιο βασίζεται στην αξιοποίηση υφιστάμενων ερευνών, ποσοτικών και ποιοτικών, καθώς και διοικητικών και στατιστικών δεδομένων που προέρχονται από εθνικούς, ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς. Στόχος είναι η

τεκμηριωμένη αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης, με έμφαση σε ζητήματα στέγασης, υγείας, εκπαίδευσης, εργασίας και προστασίας από διακρίσεις. Η ανάλυση των δεδομένων αυτών αποτελεί το αναλυτικό και θεσμικό υπόβαθρο της Έκθεσης.

2^ο Στάδιο: Περιφερειακές ακροάσεις και συμμετοχικές διαδικασίες. Σε δεύτερο στάδιο, η ΕΕΔΑ προχώρησε στη διοργάνωση στοχευμένων ακροάσεων των κοινοτήτων Ρομά, με δημόσιες συνεδρίες, τήρηση πρακτικών και σύνταξη πίνακα απαντήσεων στα ζητήματα που αναδείχθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας Έκθεσης Αναφοράς. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν αποτέλεσαν τη βάση για στοχευμένο διάλογο με δημόσιες αρχές — μεταξύ άλλων, με τα καθ' ύλην αρμόδια Υπουργεία, την Ελληνική Αστυνομία (ΕΛ.ΑΣ.), τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) και τις Ανεξάρτητες Αρχές.

3^ο Στάδιο: Παρακολούθηση και διάχυση αποτελεσμάτων. Η ΕΕΔΑ δεσμεύεται, από τη δική της πλευρά, να παρακολουθεί συστηματικά και να διαχέει τα συμπεράσματα της παρούσας Έκθεσης Αναφοράς, μέσω ειδικών θεματικών ή γενικών εθνικών ή διεθνών εκθέσεων της προς φορείς της Ελληνικής Πολιτείας ή διεθνή ή ευρωπαϊκά όργανα ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, θα περιλαμβάνεται αξιολόγηση της προόδου των συστάσεων που αφορούν τα ζητήματα των Ρομά, με συνοπτική παρουσίαση του βαθμού υλοποίησης, των αιτιών καθυστέρησης, και των προτάσεων επικαιροποίησης δεικτών και μεθοδολογικών εργαλείων όπου απαιτείται. Η διαδικασία αυτή αποσκοπεί στη θεσμοθέτηση ενός κύκλου ανατροφοδότησης και λογοδοσίας, ο οποίος θα ενισχύει τη διαφάνεια, τη συμμετοχικότητα και τη συνέπεια στην εφαρμογή των εθνικών δεσμεύσεων για τα δικαιώματα των Ρομά.

4. Προηγούμενες θέσεις της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα Ρομά στην Ελλάδα

Η ΕΕΔΑ έχει αναπτύξει διαχρονικά ένα πλέγμα πρωτοβουλιών για την προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα, με στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων, την κοινωνική ένταξη και την ενίσχυση της συμμετοχής των κοινοτήτων τους στη δημόσια ζωή.

Στο πλαίσιο της άμεσης επαφής με τις κοινότητες, η ΕΕΔΑ πραγματοποίησε επανειλημμένα επιτόπιες επισκέψεις σε καταυλισμούς Ρομά. Ενδεικτικά, τον Νοέμβριο του 2019 (1–2.11.2019) επισκέφθηκε τις περιοχές Περαιά, Δενδροπόταμος, Αγία Σοφία και την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, όπου συνομίλησε με κατοίκους για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, ιδίως σε σχέση με την επικοινωνία και πρόσβασή τους στις κρατικές δομές.⁸ Οι παρατηρήσεις από αυτές τις επισκέψεις συνέβαλαν στη διαμόρφωση στοχευμένων προτάσεων προς τις αρμόδιες αρχές.

Η ΕΕΔΑ εντάσσει, επιπλέον, **σταθερά την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα στον πυρήνα των δράσεών της.** Στο πλαίσιο του Β΄ Κύκλου Σεμιναρίων για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Οκτώβριος 2019 – Μάιος 2020), διοργανώθηκε δημόσιο σεμινάριο με τίτλο «Τα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα: κατακτήσεις, προβλήματα και ανάγκες», με συμμετοχή εκπροσώπων θεσμών, πανεπιστημίων και της ίδιας της κοινότητας των Ρομά. Παράλληλα, η ΕΕΔΑ συνδιοργάνωσε με το πρόγραμμα JUSTROM του Συμβουλίου της Ευρώπης Εκπαιδευτικά Σεμινάρια Δικηγόρων (Αθήνα–Θεσσαλονίκη–Ξάνθη, Απρίλιος 2018 – Μάρτιος 2019), με θέμα την καταπολέμηση των διακρίσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη των γυναικών Ρομά. Εκπρόσωποί της συμμετείχαν στη Στρογγυλή Τράπεζα JUSTROM (18.03.2019) καθώς και σε κλειστές συζητήσεις της Ειδικής Γραμματείας για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά (11.02.2019), για τα προβλήματα στην παροχή νομικής βοήθειας.

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

Κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19 και αναγνωρίζοντας την ιδιαίτερη ευάλωτοτητα των κοινοτήτων Ρομά, η ΕΕΔΑ αφιέρωσε ειδικό τμήμα στην Έκθεσή της για τον αντίκτυπο της πανδημίας στα ανθρώπινα δικαιώματα (Ιούνιος 2020), επισημαίνοντας την ανάγκη συνέχισης και εντατικοποίησης των δράσεων για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού.⁹ Η Επιτροπή κάλεσε τις αρμόδιες αρχές να διασφαλίσουν ότι τα μέτρα δημόσιας υγείας δεν θα έχουν δυσανάλογες επιπτώσεις στα δικαιώματα των Ρομά. Την ίδια περίοδο, η ΕΕΔΑ υπογράμμισε ότι η ισότιμη πρόσβαση όλων των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας και δεσμεύθηκε να παρακολουθήσει στενά το ζήτημα.

Στην Εναλλακτική Έκθεσή της προς την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώ-

⁸ ΕΕΔΑ, *Δελτίο Τύπου για την επίσκεψη αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ σε καταυλισμούς Ρομά στη Θεσσαλονίκη* (2019).

⁹ ΕΕΔΑ, *Έκθεση Αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία* (2021).

ματα του Παιδιού, η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις του 2012, κάλεσε τις αρμόδιες αρχές να λάβουν άμεσα μέτρα για:

- ▶ την ισότιμη πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση,
- ▶ την υλοποίηση εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης,
- ▶ τη συνεργασία με τους φορείς εκπροσώπησης των Ρομά για την ενίσχυση των καταγγελιών παραβιάσεων,
- ▶ την πλήρη εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ σχετικά με παραβιάσεις δικαιωμάτων των Ρομά,
- ▶ τη δημιουργία μηχανισμών συντονισμού και συλλογής αξιόπιστων στατιστικών δεδομένων.¹⁰

Ως προς την εθνική στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ καλωσόρισε τόσο το Νέο Στρατηγικό Πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά (2020–2030) όσο και την Εθνική Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά 2021–2027, υποστηρίζοντας την υιοθέτηση μετρήσιμων στόχων και την ενεργό συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά. Οι στόχοι της Εθνικής Στρατηγικής εστιάζουν στην καταπολέμηση του αντιτισιγανισμού, στην προώθηση της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση, την υγεία, την απασχόληση και τη στέγαση, στην πρόληψη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και στην ενίσχυση της συμμετοχής και της εμπιστοσύνης των Ρομά προς τους θεσμούς. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ιδιαίτερα θετική την έμφαση που δίδεται στις γυναίκες Ρομά, που βιώνουν πολλαπλές διακρίσεις. Η ΕΕΔΑ εισηγήθηκε την προώθηση μέτρων για ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση και την απασχόληση, ενημέρωση για θέματα υγείας και οικογενειακού προγραμματισμού, πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας και πρόσβαση σε δομές παιδικής μέριμνας.¹¹

Αναφορικά με την πρόσβαση στην εκπαίδευση και στη δικαιοσύνη, η ΕΕΔΑ θεωρεί την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς θεμελιώδη προϋπόθεση ισότητας. Παρά την πρόοδο, το ποσοστό

μη φοίτησης παιδιών Ρομά στην υποχρεωτική εκπαίδευση παραμένει υψηλό.¹² Η Επιτροπή καλεί την Πολιτεία να εξασφαλίσει καθολική πρόσβαση στην προσχολική και σχολική εκπαίδευση, να ενισχύσει την ευαισθητοποίηση των οικογενειών Ρομά για τη σημασία της φοίτησης και να στηρίξει νέους και ενήλικες που επιθυμούν να ολοκληρώσουν τη βασική εκπαίδευση. Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα επισημάνει τη συστηματική χρήση δυσανάλογης βίας από την αστυνομία, την ανεπαρκή διερεύνηση περιστατικών κακομεταχείρισης και την επιείκεια της δικαστικής εξουσίας, που οδηγούν σε ένα καθεστώς ατιμωρησίας. Οι παρατηρήσεις αυτές συμβαδίζουν με τα πορίσματα διεθνών οργανισμών (FRA, ECRI, ΟΗΕ).¹³

Η ΕΕΔΑ έχει, επιπλέον, σταθερά επισημάνει προς την ελληνική πολιτεία την ανάγκη συμμόρφωσης με σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) για την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων Ρομά στην ελληνική επικράτεια, μεταξύ των οποίων, όπως θα αναφερθούν και αργότερα οι *Λαβιδά κ.ά. κατά Ελλάδας* (2013), σχετικά με το διαχωρισμό παιδιών Ρομά σε χωριστό σχολείο στις Σοφάδες, η *Σαμπάνης κ.α. κατά Ελλάδας* (2008) αναφορικά με τη μη ισότιμη πρόσβαση παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση και η *Στεφάνου κατά Ελλάδας* (2010), αναφορικά με την παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη λόγω κακομεταχείρισης 16χρονου Ρομά από την ελληνική αστυνομία.

Μεταξύ άλλων παλαιότερων συναφών εκθέσεων και δράσεων της ΕΕΔΑ περιλαμβάνονται:

- ▶ **Παρατηρήσεις** της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (3.12.2015)
- ▶ **Γραπτές παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ** ενόψει της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης (UPR) της Ελλάδας ενώπιον του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (Σεπτέμβριος 2015)
- ▶ **Παρατηρήσεις** της ΕΕΔΑ ενόψει της συνόδου της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

¹⁰ ΕΕΔΑ, *Παρατηρήσεις σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ελλάδα* (2021).

¹¹ ΕΕΔΑ, *Συνεισφορά το πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021-2027* (2021).

¹² Βλ. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Καταπολέμησης της Φτώχειας, *Σύνοψη Καταγραφής Οικισμών και Πληθυσμού Ρομά σε εθνικό επίπεδο* (2021), σελ. 7.

¹³ Βλ. επί παραδείγματι ECRI, *Έκθεση για την Ελλάδα* (2022), σελ. 26.

του ΟΗΕ για την εξέταση της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 2015)

► **Απόφαση ΕΕΔΑ για το Δικαίωμα στο Νερό (2014)**

Ιδιαίτερη σημασία για την τεκμηρίωση της ρατσιστικής βίας σε βάρος των Ρομά έχουν οι καταγραφές του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας. Το Δίκτυο δημιουργήθηκε στα μέσα του 2011 με πρωτοβουλία της ΕΕΔΑ και του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα, με τη συμμετοχή φορέων της κοινωνίας των πολιτών. Βασικός του σκοπός είναι η συστηματική καταγραφή πράξεων βίας που υποκινούνται από προκαταλήψεις, καθώς και η τεκμηρίωση των ποσοτικών και ποιοτικών τάσεων του φαινομένου. Σήμερα αριθμεί 55 οργανώσεις-μέλη, οι οποίες καταγράφουν περιστατικά ρατσιστικής βίας σε βάρος προσώπων ή περιουσιών, μέσα από την άμεση επαφή τους με τα θύματα που απευθύνονται στις υπηρεσίες τους.

Στην **Ετήσια Έκθεσή του για το 2023**, το Δίκτυο κατέγραψε περιστατικά σε βάρος Ελλήνων πολιτών Ρομά, οι οποίοι στοχοποιήθηκαν τόσο από ιδιώτες όσο και από εκπροσώπους της Ελληνικής Αστυνομίας λόγω της εθνοτικής τους καταγωγής. Μεταξύ των θυμάτων περιλαμβάνονταν ανήλικα άτομα και μία έγκυος γυναίκα. Παράλληλα, το Δίκτυο παρακολουθεί με ιδιαίτερη προσοχή τις εξελίξεις γύρω από τους θανάτους νεαρών Ρομά σε περιστατικά με εμπλοκή ένστολων, υπογραμμίζοντας την ανάγκη πλήρους και αποτελεσματικής διερεύνησής τους και υπό το πρίσμα της ενδεχόμενης ύπαρξης ρατσιστικού κινήτρου.

Τα ευρήματα του Δικτύου αναδεικνύουν ότι η στοχοποίηση των Ρομά δεν εξαντλείται σε μεμονωμένα περιστατικά βίας, αλλά εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αντιτισιγανισμού, κοινωνικής απαξίωσης και αμφισβήτησης της ισότιμης ιδιότητάς τους ως Ελλήνων πολιτών. Η αντιμετώπισή τους ως δήθεν «λιγότερο» Έλληνες και Ελληνίδες διαπερνά διαφορετικές εκφάνσεις του ρατσισμού

και εκδηλώνεται τόσο μέσα από τη χρήση σωματικής βίας όσο και μέσα από θεσμικές συμπεριφορές αποκλεισμού.

Ακολουθούν αναλυτικότερα ορισμένες από τις σημαντικότερες αποφάσεις, θέσεις και δράσεις της ΕΕΔΑ σε σχέση με την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα.

4.1. Συμβολή στην Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2027

Η ΕΕΔΑ, ως ο Εθνικός Θεσμός Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) στην Ελλάδα, παρακολουθεί στενά από την ίδρυση της τα ζητήματα μεταχείρισης των Ρομά αποδίδοντας ύψιστη σημασία στη διαφύλαξη των δικαιωμάτων τους.¹⁴ Το Μάρτιο του 2021, η ΕΕΔΑ συνεισέφερε στην Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2027 (ΕΣΚΕ) και στα ερωτήματα που της ετέθησαν.¹⁵ Η ΕΕΔΑ παρέχει σταθερά και διαχρονικά συστηματική συμβουλευτική για την ευθυγράμμιση των πολιτικών με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές δεσμεύσεις της χώρας σε σχέση με τα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα, υιοθετώντας μάλιστα ρητά το πλαίσιο δεικτών «διάθρωση-διαδικασία-αποτέλεσμα» που έχει αναπτύξει η ΕΕ/Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.¹⁶ Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει συστηματικά ότι κάθε μέτρο οφείλει να διαθέτει σαφείς τομεακούς στόχους, αρμοδιότητες, χρονοδιαγράμματα και εξασφαλισμένους πόρους, ενώ ως οριζόντια αρχή θέτει την ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των Ρομά—εκπροσώπων, διαμεσολαβητών και εμπειρογνομόνων—σε όλα τα στάδια σχεδιασμού, υλοποίησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης.

Σε ό,τι αφορά τον **πρώτο στόχο της ΕΣΚΕ**, την καταπολέμηση και πρόληψη του αντιτισιγανισμού και των διακρίσεων, η ΕΕΔΑ έχει ήδη παραγάγει αναλυτική τεκμηρίωση με δύο εκθέσεις για την κατάσταση των Ρομά και με σταθερές παρεμβάσεις σε νομοθετικά και πολιτικά κείμενα, ιδίως για την προστασία των παιδιών.¹⁷ Παράλληλα, δρα-

14 Βλ. *ενδεικτικό κατάλογο διαπιστώσεων και συστάσεων* της ΕΕΔΑ.

15 ΕΕΔΑ, *Συνεισφορά το πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021–2027* (2021).

16 FRA, *Fundamental Rights Indicators* (2011), *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Human Rights Indicators* (2023).

17 Βλ. ΕΕΔΑ, *Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα* (2009) και *Συνεισφορά το πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021–2027* (2021).

στηριοποιείται στον δημόσιο λόγο και τα μέσα ενημέρωσης για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και καταδικάζει τις διαχωριστικές πρακτικές στην εκπαίδευση, επικαλούμενη και τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ. Ιδιαίτερη ανησυχία εκφράζει για συστημικά φαινόμενα υπέρμετρης αστυνομικής βίας και ατιμωρησίας, καθώς και για τα χαμηλά ποσοστά καταγγελιών. Στο πλαίσιο αυτό προτείνει τη θεσμική αναγνώριση του αντιτιστασμού ως ειδικής μορφής ρατσισμού, τη στρατηγική αξιοποίηση των ΜΜΕ, την εκπαίδευση των επαγγελματιών (αστυνομία και διοίκηση) με υλικό της ΕΕΔΑ για την ορθή διαχείριση καταγγελιών και τη σχολική ένταξη χωρίς διαχωρισμούς, συνοδευόμενη από συστηματικές δράσεις ευαισθητοποίησης των νέων.

Ως προς τον **δεύτερο στόχο**, την προώθηση της συμμετοχής μέσω ενδυνάμωσης, συνεργασίας και εμπιστοσύνης, η ΕΕΔΑ λειτουργεί ως θεσμός-γέφυρα μεταξύ κράτους και κοινωνίας πολιτών, καλλιεργώντας διαρκή διαπολιτισμικό διάλογο και οργανώνοντας επιτόπιες παρεμβάσεις σε συνεργασία με την ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ. Από το 2001 υποστηρίζει σταθερά τη συμμετοχική χάραξη πολιτικής

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

και την παρακολούθηση εφαρμογής με την ενεργό παρουσία των Ρομά. Κομβική είναι η συμβολή της στο πρόγραμμα JUSTROM του Συμβουλίου της Ευρώπης, με έμφαση στην ενδυνάμωση των γυναικών Ρομά και την αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη μέσω εκπαίδευσης δικηγόρων και στοχευμένων δράσεων ευαισθητοποίησης. Για την ΕΣΚΕ εισηγείται μόνιμο ανοικτό δίαυλο δημόσιου διαπολιτισμικού διαλόγου με ρητή συμμετοχή της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ και συντονισμένη ανάπτυξη ικανοτήτων για τη συμμετοχή των Ρομά σε όλα τα στάδια πολιτικής, με μέριμνα για πολυμορφική εκπροσώπηση—ιδίως γυναικών, νέων και παιδιών.¹⁸

Σε σχέση με τον **τρίτο στόχο**, την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και τη μείωση του κοινωνικοοικονομικού χάσματος, η ΕΕΔΑ αναδεικνύει την έκταση της φτώχειας και των διακρίσεων στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, επισημαίνει τα κενά αξιόπιστων δεδομένων και κρίνει κριτικά τις επιπτώσεις μέτρων λιτότητας στις ευάλωτες ομάδες. Ειδικά στη στέγαση, θεωρεί τον προηγούμενο κύκλο πολιτικών αποσπασματικό και βραχύβιο, με ελλείμματα στόχευσης και απουσία απολογιστικών στατιστικών. Στον άξονα του δικαιώματος στο νερό, η ΕΕΔΑ έχει παράσχει εμβληματική συνεισφορά μέσω εκτεταμένης μελέτης και λεπτομερών συστάσεων για καθολική, ασφαλή και οικονομικά προσιτή πρόσβαση, διατήρηση δημόσιου ελέγχου υποδομών, συνεκτικούς ποιοτικούς ελέγχους και ουσιαστική κοινωνική συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων.¹⁹ Παράλληλα, **επανέρχεται διαρκώς στις δημοτολογικές εκκρεμότητες και στην πρόσβαση στην ιθαγένεια, στηρίζοντας ρυθμίσεις υπέρ της τακτοποίησης των ανιθαγενών Ρομά** και επισημαίνοντας τις επιπτώσεις των εκ των υστέρων καταργήσεων.²⁰ Στοχευμένα προτάσσει την εξάλειψη πολλαπλών διακρίσεων κατά των γυναικών Ρομά, την ισορροπία επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής και την απρόσκοπτη πρόσβαση των παιδιών Ρομά σε υγεία και εκπαίδευση. Κατά την πανδημία, κατέθεσε οριζόντιες συστάσεις ώστε τα περιοριστικά μέτρα να μη συνεπάγονται δυσανάλογες επιβαρύνσεις στις κοινότητες Ρομά, ιδίως ως προς ύδρευση, ηλεκτροδότηση, αποκομιδή απορριμμάτων και επισιτιστική ασφάλεια.²¹

18 ΕΕΔΑ, *Συνεισφορά το πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021-2027* (2021), σελ. 16.

19 Id., σελ. 15.

20 Id., σελ. 19.

21 ΕΕΔΑ, *Έκθεση Αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία* (2021), σελ. 11.

Η συνολική πρόταση της ΕΕΔΑ ως προς την ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2027 συγκροτείται γύρω από τρεις διασταυρούμενους πυλώνες: θεσμικές εγγυήσεις και δείκτες για ουσιαστική λογοδοσία, συμμετοχικές διαδικασίες με κεντρική τη φωνή των Ρομά (γυναίκες, νέοι, παιδιά) και στοχευμένες τομεακές πολιτικές για βασικά αγαθά, εισοδηματικούς πόρους και κοινωνική προστασία. Με εργαλεία την εκπαίδευση, την ευαισθητοποίηση, τον διάλογο και την τεκμηρίωση, η ΕΕΔΑ προτείνει μια στρατηγική που μετατρέπει την κανονιστική δέσμευση σε πρακτική ένταξη, γεφυρώνοντας το κοινωνικο-οικονομικό χάσμα και ενισχύοντας το κράτος δικαίου για όλους.

4.2. Αποφάσεις-θέσεις της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως ασχοληθεί με τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών Ρομά. Στις 9 Ιουνίου 2022 πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στα Γραφεία της ΕΕΔΑ από την κα Γιαννούλα Μάγγα, Πρόεδρο του Συλλόγου Γυναικών Ρομά Δενδροποτάμου και το μέλος του Συλλόγου κα Αντωνία Μάγγα για μια συζήτηση εφ' όλης της ύλης με έμφαση στα θέματα ενδυνάμωσης γυναικών και παιδιών Ρομά και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.²² Σημειώνεται, ότι η ΕΕΔΑ παρακολουθεί στενά τη διάσταση των δικαιωμάτων των γυναικών Ρομά. Στη εν λόγω συνάντηση την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν η Πρόεδρος Μαρία Γαβουνέλη και οι επιστημονικές συνεργάτιδες Εύα Τζαβαλά και Κατερίνα Χαροκόπου, ενώ παρευρέθηκε και η Βοηθός Συντονίστρια του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας Γαρυφαλλιά Αναστασοπούλου.

Στο πλαίσιο του προγράμματος «ROMplat2019 – Ανάπτυξη Δράσεων του Εθνικού Σημείου Επαφής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά», πραγματοποιήθηκε στις 25 Ιουνίου 2021 συνέδριο με θέμα «Ρομά: Ανθρώπινα και Κοινωνικά Δικαιώματα». Στην ενότητα αυτή η Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, παρουσίασε τις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά, με ιδιαίτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και στη θέση των γυναικών μέσα σε αυτήν. Εκεί δόθηκε έμφαση στο πώς η ΕΕΔΑ, ως ο εθνικός θεσμός προστασίας και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα, έχει παρακολουθήσει διαχρονικά τα ζητήματα μεταχείρισης των γυναικών Ρομά.

Ένα από τα κεντρικά ζητήματα που τέθηκαν στο συνέδριο ήταν οι πολλαπλές διακρίσεις που υφίστανται οι γυναίκες Ρομά. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν είναι πολυεπίπεδες: υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής, γάμοι σε μικρή ηλικία, περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης και έντονα κοινωνικά στερεότυπα που συντηρούν την υποδέσπερη θέση τους τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και στην κοινότητα. Οι παρατηρήσεις της Ομάδας Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών και της Επιτροπής CEDAW αναδεικνύουν ότι οι γυναίκες Ρομά βιώνουν υψηλά επίπεδα αποκλεισμού, ανεπαρκή πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες και, σε αρκετές περιπτώσεις, δυσανάλογη μεταχείριση από τις αρχές επιβολής του νόμου.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει την ανάγκη για συστηματική συλλογή αξιόπιστων δεδομένων σχετικά με την κατάσταση των Ρομά, ώστε να μπορούν να σχεδιαστούν τεκμηριωμένες πολιτικές. Σύμφωνα με έρευνα του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχεδόν οι μισές γυναίκες Ρομά στην Ελλάδα απασχολούνται σε οικιακές εργασίες, γεγονός που αντανάκλα τη συνεχιζόμενη ύπαρξη στερεοτύπων και περιορισμένων δυνατότητων επαγγελματικής ανέλιξης. Αναφέρθηκε πως η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2027 επιχειρεί να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις, δίνοντας έμφαση στην κοινωνικοοικονομική ένταξη, στην εκπαίδευση και στην ισότητα των φύλων. Η ΕΕΔΑ έχει προτείνει τη συνεργασία με την ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ για την υλοποίηση κοινών δράσεων ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης, την προώθηση της συμμετοχής των Ρομά σε τοπικό επίπεδο και τη διευκόλυνση της πρόσβασής τους στην εργασία. Παράλληλα, έχει τονίσει τη σημασία της ενημέρωσης σε τοπικές κοινότητες σχετικά με τις συνέπειες των πολλαπλών διακρίσεων και την ανάγκη για ανακατανομή κοινωνικών ρόλων μέσα στην οικογένεια.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η ΕΕΔΑ στηρίζει το Νέο Ευρωπαϊκό 10ετές Στρατηγικό Πλαίσιο (2020-2030) για την ισότητα, ένταξη και συμμετοχή των Ρομά, το οποίο επικεντρώνεται στην εκπαίδευση, την απασχόληση, την υγεία, τη στέγαση και την ισότητα των φύλων. Κεντρική αρχή του πλαισίου αποτελεί η ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των Ρομά –ιδίως των γυναικών και των νέων– σε όλα τα στάδια σχεδιασμού και εφαρμογής των πολιτικών που τους αφορούν.

²² ΕΕΔΑ, *Επίσκεψη στα γραφεία της ΕΕΔΑ του Συλλόγου Γυναικών Ρομά Δενδροποτάμου* (2022).

Ιδιαίτερα σημαντική έχει υπάρξει και η συμμετοχή της ΕΕΔΑ στο πρόγραμμα JUSTROM του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο αποσκοπεί στην ενδυνάμωση των γυναικών Ρομά και στη βελτίωση της πρόσβασής τους στη δικαιοσύνη. Μέσα από σεμινάρια για δικηγόρους, δράσεις ευαισθητοποίησης και υποστήριξης θυμάτων έμφυλης βίας, το πρόγραμμα συμβάλλει στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης και της συνεργασίας ανάμεσα στις κοινότητες Ρομά και στους θεσμούς δικαιοσύνης. Η ΕΕΔΑ επανέλαβε τις συστάσεις προς τις κρατικές αρχές, καλώντας για την πλήρη εφαρμογή των διεθνών και ευρωπαϊκών υποχρεώσεων της Ελλάδας. Προτείνει συγκεκριμένα μέτρα για την ίση πρόσβαση των γυναικών Ρομά στην εκπαίδευση, την εργασία και την υγειονομική περίθαλψη, για την πρόληψη της έμφυλης βίας και την ενίσχυση της συμμετοχής τους στη δημόσια ζωή.

Η ΕΕΔΑ παρακολουθεί συστηματικά τις καταδικαστικές αποφάσεις κατά της Ελλάδας όχι μόνο ως προς τα δικαιώματα των Ρομά γενικώς, **αλλά και ειδικότερα ως προς τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά**. Υπό το πρίσμα αυτό, επισημαίνει την ανάγκη **διατομεακής διερεύνησης** (intersectional investigation) σε υποθέσεις που αφορούν γυναίκες Ρομά, όπου τα έμφυλα και τα φυλετικά/εθνοτικά χαρακτηριστικά αλληλεπιδρούν και εντείνουν την ευαλωτότητα. Ενδεικτική είναι η υπόθεση *Πετροπούλου-Τσακίρης κατά Ελλάδας* (2007), στην οποία η προσφεύγουσα, Ελληνίδα υπήκοος ρομά καταγωγής, κατήγγειλε αστυνομική βία με συνέπεια αποβολή, καθώς και ανεπαρκή διερεύνηση των καταγγελιών της από τις αρχές, υποστηρίζοντας επιπλέον ότι η ρομά καταγωγή της επηρέασε αρνητικά τη στάση της αστυνομίας και της δικαιοσύνης. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ ως προς την ουσία της κακομεταχείρισης, λόγω έλλειψης απόδειξης πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας για την αιτιώδη συνάφεια με την αποβολή· εντούτοις διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 ως προς την υποχρέωση αποτελεσματικής έρευνας. Περαιτέρω, διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3, διότι οι ελληνικές αρχές παρέλειψαν να διερευνήσουν επαρκώς ενδεχόμενα ρατσιστικά κίνητρα και επέδειξαν μεροληπτική στάση κατά την προδικασία. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι υποθέσεις αυτού του τύπου πρέπει να κατηγοριοποιούνται και να αξιολογούνται ειδικώς από τους αρμόδιους φορείς, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες πρόσθετης ευ-

αλωτότητας που απορρέουν από την τομή φύλου και εθνοτικής καταγωγής.

4.3. Αποφάσεις-θέσεις της ΕΕΔΑ για τα δικαιώματα των παιδιών και νέων Ρομά

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως τονίσει τη σημασία της εξασφάλισης της προστασίας των παιδιών Ρομά, ζητώντας τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους και την άμεση αντιμετώπιση των παραβιάσεων από τις κρατικές αρχές. Για τον σκοπό αυτό έχει προτρέψει τις αρμόδιες κρατικές αρχές να αναλάβουν επείγουσα δράση με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων για α) να προωθούν εκστρατείες ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης β) να εφαρμόζουν χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση τις αποφάσεις που εκδίδει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των Ρομά γ) να διασφαλίζουν την ισότιμη πρόσβαση σε καθαρό και επαρκές νερό.

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο της συνεργασίας της με τους διεθνείς οργανισμούς για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπέβαλε έκθεση στον ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, στην οποία έκανε ειδική μνεία για τα δικαιώματα των παιδιών των Ρομά.²³ Συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ επισήμανε α) την ανάγκη εκπαιδευτικής εκστρατείας β) την έλλειψη συνεργασίας των αστυνομικών αρχών με τους φορείς ισότητας, τον Συνήγορο του Πολίτη και τους λοιπούς εθνικούς φορείς προστασίας δικαιωμάτων, αναφορικά με το ζήτημα των διακρίσεων γ) την υποχρέωση εκπόνησης Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, με τη δημιουργία μηχανισμών παρακολούθησης και λογοδοσίας στους οποίους πρέπει να διασφαλιστεί η εκπροσώπηση των Ρομά δ) την ανάγκη συντονισμού των αρμόδιων υπηρεσιών για τη συλλογή επαρκών στατιστικών στοιχείων και την αξιολόγηση της προόδου της εφαρμογής των διατάξεων της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Η ΕΕΔΑ, όπως έχει τονίσει και για τις καταδικαστικές αποφάσεις που αφορούν τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά, υπογραμμίζει την ανάγκη διατομεακής (intersectional) διερεύνησης και σε υποθέσεις που σχετίζονται με τα δικαιώματα των παιδιών και των νέων Ρομά. Οι υποθέσεις αυτές αναδεικνύουν όχι μόνο τον συστημικό χαρακτήρα των διακρίσεων

23 ΕΕΔΑ, *Παρατηρήσεις σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ελλάδα* (2021).

που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά, αλλά και την ιδιαίτερη ευαλωτότητα των ανηλίκων λόγω της συνάρθρωσης κοινωνικού αποκλεισμού, φτώχειας και εθνοτικής ταυτότητας.

Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας* (2008), η οποία αφορούσε την αποτυχία των ελληνικών αρχών να διασφαλίσουν τη φοίτηση των παιδιών των προσφευγόντων κατά το σχολικό έτος 2004–2005 και την επακόλουθη τοποθέτησή τους σε ειδικές τάξεις, σε παράρτημα του Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι το μέτρο αυτό συνδεόταν με τη ρομά καταγωγή τους. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι τα παιδιά Ρομά δεν υποβλήθηκαν σε καμία ουσιαστική αξιολόγηση ούτε κατά την εγγραφή τους ούτε στη συνέχεια, προκειμένου να εκτιμηθεί αν μπορούσαν να ενταχθούν στο κανονικό σχολικό πρόγραμμα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 14 (απαγόρευση διακρίσεων) σε συνδυασμό με το Άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου (δικαίωμα στην εκπαίδευση), τόσο ως προς τη διαδικασία εγγραφής όσο και ως προς την τοποθέτηση των παιδιών σε ειδικές τάξεις. Επιπλέον, διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 13 (δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο μέσο), διότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν απέδειξε την ύπαρξη αποτελεσματικού μηχανισμού προφυγής για την αποκατάσταση της παραβίασης.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε και ενίσχυσε τις διαπιστώσεις αυτές στην υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας* (2012), που αφορούσε τη συνέχιση του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των παιδιών Ρομά στο 12ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου. Οι προσφεύγοντες –140 Έλληνες υπήκοοι από 38 οικογένειες, εκ των οποίων 98 παιδιά ηλικίας 5,5 έως 15 ετών– κατοικούσαν στον οικισμό Ψαρίου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελλάδα δεν είχε επιδείξει ουσιαστική πρόοδο μετά την απόφαση του 2008, παραβιάζοντας εκ νέου το Άρθρο 14 σε συνδυασμό με το Άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Διαπίστωσε ότι η λειτουργία του 12ου Δημοτικού Σχολείου, όπου φοιτούσαν αποκλειστικά παιδιά Ρομά, συνιστούσε μορφή θεσμικού διαχωρισμού και άρα διάκριση εις βάρος των προσφευγόντων. Με βάση το Άρθρο 46 της Σύμβασης, το ΕΔΔΑ συνέστησε την άμεση εγγραφή των παιδιών Ρομά σε άλλα δημόσια σχολεία και, για όσους είχαν ενηλικιωθεί, τη συμμετοχή σε «σχολεία δεύτερης ευκαιρίας» ή προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων.

Ανάλογες διαπιστώσεις περιλαμβάνονται και στην υπόθεση *Λαβιδά και λοιποί κατά Ελλάδας* (2013), η οποία αφορούσε τον αποκλεισμό παιδιών Ρομά που φοιτούσαν σε ένα δημοτικό σχολείο, του οποίου όλοι οι μαθητές ήταν επίσης Ρομά. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η παρατεταμένη διάρκεια του διαχωρισμού και η άρνηση του κράτους να λάβει αντιδιαχωριστικά μέτρα συνιστούσαν παραβίαση του Άρθρου 14 σε συνδυασμό με το Άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, δηλαδή διάκριση εις βάρος των παιδιών Ρομά και προσβολή του δικαιώματός τους στην εκπαίδευση.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, όπως και στις υποθέσεις που αφορούν γυναίκες Ρομά, έτσι και στις περιπτώσεις που σχετίζονται με παιδιά και νέους Ρομά, απαιτείται ειδική κατηγοριοποίηση και αξιολόγηση από τους αρμόδιους φορείς, με βάση **τις συνθήκες πολλαπλής και διασταυρούμενης ευαλωτότητας**. Η διατομεακή προσέγγιση είναι απαραίτητη για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το φύλο, η ηλικία, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση και η εθνοτική καταγωγή συντελούν στη συστηματική περιθωριοποίηση και επιβάλλουν στο κράτος αυξημένες υποχρεώσεις προστασίας και ένταξης.

4.4 Προηγούμενες επιτόπιες επισκέψεις σε καταυλισμούς και καταγραφή αναγκών

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ έχει επιδείξει σταθερό και ενεργό ενδιαφέρον για την κατάσταση των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα, πραγματοποιώντας κατ' επανάληψιν επιτόπιες επισκέψεις σε καταυλισμούς με σκοπό την άμεση επαφή και ουσιαστική καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κοινότητες αυτές, ιδίως όσον αφορά την επικοινωνία και τη συνεργασία τους με τις κρατικές δομές.

Ειδικότερα, αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ επισκέφθηκε, την 1η και 2η Νοεμβρίου 2019, τους καταυλισμούς Ρομά στην Περαία, τον Δενδροπόταμο και την Αγία Σοφία, καθώς και την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης.²⁴ Κατά τη διάρκεια των επισκέψεων αυτών, τα μέλη της Επιτροπής συνομίλησαν με κατοίκους για τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους, τις συνθήκες διαβίωσης, την πρόσβασή τους στις δημόσιες υπηρεσίες, και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην υγεία, την εκπαίδευση και την απασχόληση. Στην αντιπροσωπεία συμμετείχαν

24 ΕΕΔΑ, *Δελτίο Τύπου για την επίσκεψη αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ σε καταυλισμούς Ρομά στη Θεσσαλονίκη* (2019).

η Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Μαρία Γαβουνέλη, η Επισημονική Συνεργάτιδα, Άννα-Ειρήνη Μπάκα, καθώς και τα μέλη της Επιτροπής Βασίλειος Πάντζος (Πρόεδρος της Πανελλαδικής Συνομοσπονδίας Ελλήνων Ρομά – ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ), Ηλίας Γιαννόπουλος (Νομικός Σύμβουλος της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Δικηγόρος Αθηνών), Παναγιώτης Σαμπάνης (Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Συλλόγων Ρομά Κεντρικής Μακεδονίας «Ο Μέγας Αλέξανδρος», Γενικός Γραμματέας ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ), Γιώργος Τσιάκαλος (Δικηγόρος Θεσσαλονίκης) και Αννούλα Μάγγα (Πρόεδρος του Συλλόγου Ελληνίδων Γυναικών Ρομά). Στις επισκέψεις συμμετείχε επίσης ο Αρχιμανδρίτης Αθηνάγωρας Λουκατάρης, εκπροσωπώντας το ίδρυμα «Φάρος του Κόσμου», το οποίο δραστηριοποιείται στην υποστήριξη κοινοτήτων Ρομά.

Οι επιτόπιες αυτές δράσεις εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο παρακολούθησης και παρέμβασης της ΕΕΔΑ για την ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά και την καταπολέμηση των διακρίσεων. Με τις πρωτοβουλίες αυτές, η ΕΕΔΑ επιδιώκει να συνδυάσει την τεκμηριωμένη παρακολούθηση των συνθηκών ζωής των Ρομά με στοχευμένες παρεμβάσεις ευαισθητοποίησης και επιμόρφωσης, προωθώντας μια ολοκληρωμένη και βιώσιμη προσέγγιση για την προστασία των δικαιωμάτων τους και την ουσιαστική τους ένταξη στην κοινωνία. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ουσιώδους σημασίας τη δυνατότητα

των ίδιων των Ρομά να εκφράζουν τις θέσεις, τις ανάγκες και τις προτεραιότητές τους σχετικά με τα δικαιώματα και τις συνθήκες διαβίωσής τους, καθώς και να καταθέτουν την εμπειρία τους ως προς τη σχέση τους με το κράτος, την περιφέρεια, τους δήμους και την τοπική κοινωνία. Η άμεση αυτή συμμετοχή αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη διαμόρφωση πολιτικών και συστάσεων που ανταποκρίνονται πραγματικά στις ανάγκες των ίδιων των κοινοτήτων.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη **συμμετοχική αξιολόγηση και στην ενδυνάμωση της φωνής των Ρομά μέσα στις διαδικασίες χάραξης πολιτικής**. Η φωνή των ίδιων των Ρομά πρέπει να ακούγεται πρωτίστως εντός των συστάσεων της ΕΕΔΑ και, εμμέσως, μέσω των προτάσεων της προς το κράτος. Για τον λόγο αυτό, η Επιτροπή έχει εκφράσει την πρόθεσή της να εξασφαλίσει τη συμμετοχή εκπροσώπων της κοινότητας στη διαμόρφωση των συστάσεων και των προτάσεων της παρούσας Έκθεσης, σύμφωνα με τα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω. Με τον τρόπο αυτό, η ΕΕΔΑ επιδιώκει να μεταβεί από μια προσέγγιση παρατήρησης «από έξω» σε μια συμπεριληπτική διαδικασία συνδιαμόρφωσης, στην οποία οι Ρομά συμμετέχουν ενεργά ως φορείς γνώσης, εμπειρίας και δικαιωμάτων, και όχι απλώς ως αποδέκτες πολιτικών.

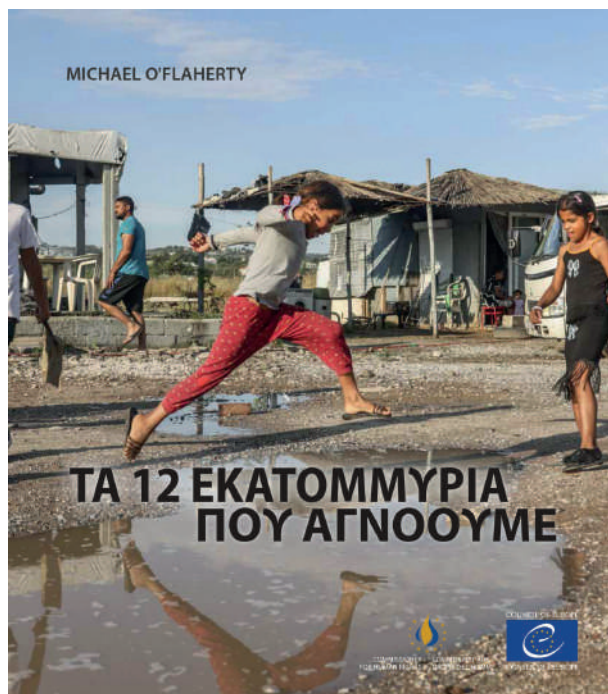

Επίσκεψη της ΕΕΔΑ σε καταυλισμούς Ρομά στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης το 2019

5. Διεθνή, Ευρωπαϊκά και Εθνικά Πρότυπα Προστασίας Δικαιωμάτων Ρομά

5.1. Πρότυπα του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ένταξη των Ρομά και των Ταξιδιωτών (2020–2025) αποτελεί ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο πολιτικής για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, με στόχο την κοινωνική και διαπολιτισμική ένταξη των Ρομά και των συνα-

Εξώφυλλο της έκδοσης «Τα 12 εκατομμύρια που αγνοούμε: Οι ορμητικές φωνές των γυναικών Ρομά και Traveller» του Επίτροπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα Michael O' Flaherty © Συμβούλιο της Ευρώπης, Οκτώβριος 2025

φών ομάδων στην Ευρώπη.²⁵ Η ανάγκη για αυτό το σχέδιο προκύπτει από την παρατεταμένη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και τον εκτεταμένο αντιτσιγγανισμό, μια μορφή ρατσισμού που συνεχίζει να πλήττει 10–12 εκατομμύρια Ρομά και Ταξιδιώτες στην ήπειρο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης, μετά τη Διακήρυξη του Στρασβούργου για τους Ρομά (2010) και το Θεματικό Σχέδιο Δράσης 2016–2019,²⁶ επισημαίνει ότι, παρά τις προόδους, απαιτείται περαιτέρω συντονισμός και ενίσχυση δράσεων στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της στέγασης.

- ▶ Το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης (2020–2025) βασίζεται σε τρεις κεντρικούς άξονες:
- ▶ Καταπολέμηση του αντιτσιγγανισμού και των διακρίσεων, με προώθηση της ουσιαστικής ισότητας.
- ▶ Ενίσχυση της δημοκρατικής συμμετοχής και της εμπιστοσύνης των Ρομά στους δημόσιους θεσμούς.
- ▶ Διασφάλιση πρόσβασης σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση και κατάρτιση.

Οι θεμελιώδεις αρχές που το διέπουν είναι η προσέγγιση με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα, η μη διάκριση, η ισότητα φύλων, η αναγνώριση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και η συμμετοχή των ίδιων των Ρομά στις αποφάσεις που τους αφορούν.

Καταπολέμηση του αντιτσιγγανισμού και των διακρίσεων.²⁷ Ο αντιτσιγγανισμός αναγνωρίζεται ως η πλέον διαδεδομένη μορφή ρατσισμού που συντηρεί τον κοινωνικό αποκλεισμό των Ρομά. Το Συμβούλιο της Ευρώπης τον αντιμετωπίζει μέσα από ένα συνδυασμό νομικών, εκπαιδευτικών και

25 Council of Europe, *Strategic Action Plan on Roma and Traveller Inclusion* (2020–2025).

26 Council of Europe High Level Meeting on Roma: “*The Strasbourg Declaration on Roma*” CM(2010)133-final (2010) και Council of Europe, *Thematic Action Plan on the Inclusion of Roma and Travellers* (2016–2019).

27 Council of Europe, *Strategic Action Plan on Roma and Traveller Inclusion* (2020–2025), σελ. 14.

πολιτισμικών παρεμβάσεων. Προβλέπονται μέτρα όπως: ανάπτυξη νομικών εργαλείων για την αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους και της βίας με ρατσιστικά κίνητρα, επιμόρφωση αστυνομικών, δικαστών και νομικών επαγγελματιών για την εφαρμογή της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενίσχυση της πρόσβασης των Ρομά στη δικαιοσύνη μέσω προγραμμάτων όπως το JUSTROM, που επικεντρώνεται στις γυναίκες Ρομά, προώθηση της τέχνης, του πολιτισμού και της ιστορίας των Ρομά μέσω του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Ρομά για τις Τέχνες και τον Πολιτισμό (ERIAN), ώστε να ενισχυθεί η αυτοεκτίμηση και η θετική εκπροσώπηση των κοινοτήτων.

Ενίσχυση της δημοκρατικής συμμετοχής και της εμπιστοσύνης στους θεσμούς.²⁸ Παρά τις προόδους της τελευταίας δεκαετίας, η πολιτική συμμετοχή των Ρομά παραμένει χαμηλή, ιδίως σε τοπικό επίπεδο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης προωθεί δράσεις για την αύξηση της παρουσίας τους στη δημόσια και πολιτική ζωή, ιδίως των γυναικών και των νέων. Μέσα από προγράμματα όπως τα ROMED, ROMACT και ROMACTED, ενισχύεται η ικανότητα των τοπικών αρχών να σχεδιάζουν πολιτικές ένταξης, ενώ ταυτόχρονα ενδυναμώνονται οι Ρομά για να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι Σχολές Πολιτικής των Ρομά στοχεύουν στη δημιουργία μιας νέας γενιάς πολιτικά ενεργών Ρομά σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η αποτελεσματική συμμετοχή θεωρείται κρίσιμη για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και λογοδοσίας μεταξύ κοινοτήτων Ρομά και δημόσιων θεσμών. Αναμένεται έτσι αύξηση της συμμετοχής στις εκλογές, ενίσχυση των ικανοτήτων των τοπικών αρχών και βελτίωση της πρόσβασης σε εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους.

Πρόσβαση σε χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση και κατάρτιση.²⁹ Η σχολική απομόνωση και η πρόωπη εγκατάλειψη παραμένουν κύρια εμπόδια για τα παιδιά Ρομά. Παρά τη νομοθεσία κατά των διακρίσεων, η σχολική γκετοποίηση συνεχίζεται σε πολλές χώρες, συνιστώντας σοβαρή παραβίαση των δικαιωμάτων του παιδιού. Το Συμβούλιο της Ευρώπης, μέσω του προγράμματος INSCHOOL, στηρίζει πολιτικές απο-διαχωρισμού, ενίσχυση των δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών στη διαχείρι-

ση της πολυμορφίας και συμμετοχή των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Παράλληλα, προωθείται η διδασκαλία της ιστορίας και του Ολοκαυτώματος των Ρομά, καθώς και η ένταξη σχετικού εκπαιδευτικού υλικού στα εθνικά προγράμματα σπουδών. Στόχος είναι η αναγνώριση της συμβολής των Ρομά στην ευρωπαϊκή ιστορία και η αποδόμηση στερεοτύπων.

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στη μετάβαση των νέων Ρομά από την εκπαίδευση στην απασχόληση, καθώς τα ποσοστά ανεργίας και αεργίας (NEETs) παραμένουν εξαιρετικά υψηλά. Το Συμβούλιο προτείνει ενίσχυση των δεσμών εκπαίδευσης-αγοράς εργασίας μέσω κατάρτισης, συμβουλευτικής και υποστηρικτικών δομών.

Διατομεακά ζητήματα.³⁰ Το Σχέδιο Δράσης δίνει έμφαση στη διατομεακότητα (intersectionality) και την αναγνώριση των πολλαπλών διακρίσεων που βιώνουν γυναίκες, παιδιά, άτομα με αναπηρία ή ΛΟΑΤΚΙ Ρομά. Οι πολιτικές ένταξης οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τη διάσταση φύλου, ηλικίας, θρησκείας, σεξουαλικού προσανατολισμού και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, προκειμένου να διαμορφώνονται στοχευμένες δράσεις. Η υλοποίηση του Σχεδίου προβλέπει διατομεακό συντονισμό εντός του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και συνεργασία με κράτη μέλη, θεσμούς της ΕΕ, εθνικά όργανα ισότητας, οργανώσεις Ρομά και κοινωνίας των πολιτών. Ο Μηχανισμός Διαλόγου με την Κοινωνία των Πολιτών των Ρομά και Ταξιδιωτών, που δημιουργήθηκε το 2015, θα έχει κεντρικό ρόλο στην παρακολούθηση και αξιολόγηση της προόδου.

5.2. Πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Λαμβάνοντας υπόψη και παρακολουθώντας τις εξελίξεις σε τοπικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, η ΕΕΔΑ καλωσορίζει το Στρατηγικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά 2020–2030, το οποίο αποτελεί μια εκτενή και δεσμευτική στρατηγική για την επόμενη δεκαετία, που στοχεύει να αντιμετωπίσει τις βαθιές και επίμονες ανισότητες που βιώνουν οι Ρομά στην Ευρώπη.³¹ Το έγγρα-

28 Id., σελ. 17.

29 Id., σελ. 19.

30 Id., σελ. 21.

31 ΕΕ, *Στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά 2020-2030* (2020).

φο, που εκδόθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2020, επεκτείνει και ενισχύει το προηγούμενο πλαίσιο (2011–2020), εστιάζοντας πλέον όχι μόνο στην κοινωνικοοικονομική ένταξη αλλά και στην ουσιαστική ισότητα και συμμετοχή των Ρομά στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πνεύμα της πρωτοβουλίας «Μια Ένωση Ισότητας», τονίζει ότι ο αντιτισιγανισμός αποτελεί μια δομική μορφή ρατσισμού, με ιστορικές ρίζες και θεσμικές εκφάνσεις, η οποία υπονομεύει κάθε προσπάθεια ένταξης. Η νέα στρατηγική αναγνωρίζει ότι, παρά τις νομοθετικές και πολιτικές πρωτοβουλίες της τελευταίας δεκαετίας, η πρόοδος υπήρξε περιορισμένη. Οι Ρομά εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν διακρίσεις στην εκπαίδευση, την απασχόληση, τη στέγαση και την υγεία, ενώ η πανδημία COVID-19 ανέδειξε τη δομική ευαλωτότητα των κοινοτήτων αυτών.

Η στρατηγική οργανώνεται γύρω από επτά βασικούς στόχους έως το 2030. Οι τρεις πρώτοι είναι οριζόντιοι και αφορούν την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή, ενώ οι τέσσερις επόμενοι είναι τομεακοί και αφορούν την εκπαίδευση, την απασχόληση, τη στέγαση και την υγεία.³² Για πρώτη φορά, τίθενται ποσοτικοί στόχοι, οι οποίοι θα επιτρέψουν τη συστηματική παρακολούθηση της προόδου μέσω δεικτών που συντονίζονται από τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA). Το πλαίσιο επιδιώκει:

- ▶ να μειώσει στο μισό την εμπειρία διακρίσεων των Ρομά και να περιορίσει τις αρνητικές στάσεις της γενικής κοινωνίας απέναντί τους·
- ▶ να περιορίσει το ποσοστό φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού στο ήμισυ της σημερινής διαφοράς μεταξύ Ρομά και γενικού πληθυσμού·
- ▶ να διπλασιάσει τη συμμετοχή των Ρομά στην πολιτική ζωή και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων·
- ▶ να εξασφαλίσει ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση, με τουλάχιστον 70% συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση, μείωση κατά το ήμισυ της σχολικής γκετοποίησης και αύξηση της ολοκλήρωσης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης·

- ▶ να μειώσει το χάσμα στην απασχόληση στο μισό και να εξαλείψει την έμφυλη ανισότητα στην εργασία·
- ▶ να βελτιώσει τη στέγαση και την πρόσβαση σε υπηρεσίες ύδρευσης, διασφαλίζοντας αξιοπρεπείς και μη διαχωρισμένους όρους διαβίωσης·
- ▶ να μειώσει τη διαφορά προσδόκιμου ζωής κατά το ήμισυ και να ενισχύσει την πρόσβαση σε ποιοτική υγειονομική φροντίδα.³³

Η στρατηγική υπογραμμίζει ότι η πραγματική αλλαγή πρέπει να προέλθει από τη σύμπραξη της ΕΕ με τα κράτη μέλη, τα οποία καλούνται να υιοθετήσουν έως το 2021 εθνικά στρατηγικά πλαίσια για τους Ρομά. Τα πλαίσια αυτά πρέπει να περιλαμβάνουν σαφείς εθνικούς στόχους, μέτρα για την καταπολέμηση του αντιτισιγανισμού, συνδυασμό στοχευμένων και οριζόντιων πολιτικών, ειδική πρόβλεψη για τη συμμετοχή των Ρομά σε όλα τα στάδια χάραξης πολιτικής και επαρκή προϋπολογισμό για την υλοποίηση και την παρακολούθηση των μέτρων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει ένα σύστημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, όπου τα Εθνικά Σημεία Επαφής για τους Ρομά θα διαθέτουν θεσμική εντολή, επαρκείς πόρους και πολιτική βαρύτητα, προκειμένου να διασφαλίζουν τον συντονισμό των δράσεων και την αξιολόγηση της προόδου. Ιδιαίτερα για τα κράτη με σημαντικό πληθυσμό Ρομά, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ουγγαρία, η Σλοβακία, η Τσεχία και η Ελλάδα, προτείνεται ενισχυμένη δέσμευση και χρήση των ευρωπαϊκών ταμείων, ιδίως του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου+ (ESF+), για δράσεις κοινωνικής ένταξης.

Το πλαίσιο συνδέεται με ευρύτερες πολιτικές της Ένωσης, όπως το Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού 2020–2025, ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων, και οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ, και εντάσσεται στο συνολικό όραμα για «Ένωση της Ισότητας». Παράλληλα, η Επιτροπή αναλαμβάνει ενεργό ρόλο στην επιβολή της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων, στην παρακολούθηση της Οδηγίας για την Ίση Μεταχείριση (2000/43/EK) και στην ενίσχυση των οργάνων ισότητας στα κράτη μέλη. Επιδιώκεται επίσης η αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους και των εγκλημάτων μίσους, η στήριξη των θυμάτων,

³² Id., σελ. 3.

³³ Id., σελ. 4.

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

καθώς και η προώθηση θετικών αφηγημάτων και προτύπων Ρομά μέσα από δράσεις επικοινωνίας και εκπαίδευσης.

Ειδική βαρύτητα δίνεται στη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών και στη δημιουργία ενός νέου κύκλου ανεξάρτητης παρακολούθησης (Roma Civil Monitor 2022–2030), που θα επιτρέπει στις οργανώσεις Ρομά να αξιολογούν και να δημοσιοποιούν την πρόοδο σε εθνικό επίπεδο. Η Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για τους Ρομά θα αναδιοργανωθεί, ώστε να γίνει πιο αντιπροσωπευτική και συμμετοχική, με έμφαση στη νεολαία και στις γυναίκες Ρομά.³⁴

Συνολικά, το Στρατηγικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά 2020–2030 θέτει ένα νέο πρότυπο ευρωπαϊκής πολιτικής δικαιοσύνης, που αντιμετωπίζει τους Ρομά όχι ως ομάδα-στόχο πρόνοιας, αλλά ως ισότιμους πολίτες με δικαίωμα στη συμμετοχή, στην αξιοπρέπεια και στην αυτοδιάθεση. Εισάγει μηχανισμούς μέτρησης, λογοδοσίας και συμμετοχής, επιδιώκοντας να μετατρέψει τις αρχές της ισότητας σε κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα έως το 2030.

5.3. Εθνικό Πλαίσιο

Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο δεν προβλέπει ένα αυτοτελές καθεστώς ειδικών δικαιωμάτων ή παροχών για τους Ρομά. Η προστασία τους θεμελιώνεται αφενός στην αρχή της ίσης μεταχείρισης και της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω φυλής ή εθνοτικής καταγωγής και αφετέρου στη δυνατότητα λήψης θετικών μέτρων για την άρση πραγματικών κοινωνικών ανισοτήτων. Ειδικότερα, ο ν. 4443/2016 («Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης»), με τον οποίο ενσωματώθηκε, μεταξύ άλλων, η Οδηγία 2000/43/ΕΚ, απαγορεύει κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φυλής, χρώματος ή εθνοτικής καταγωγής στους τομείς της απασχόλησης, της επαγγελματικής κατάρτισης, της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας, της υγειονομικής περίθαλψης, της κοινωνικής ασφάλισης, της στέγασης και της πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες. Ιδιαίτερη σημασία έχει το άρθρο 7 του ν. 4443/2016, σύμφωνα με το οποίο δεν συνιστά απαγορευμένη διάκριση η διατήρηση ή λήψη ειδικών μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη ή αντιστάθμιση μειονεκτημάτων που συνδέονται με τη φυλή ή την εθνοτική καταγωγή. Η διάταξη αυτή αποτελεί τη βασική νομοθετική θεμελίωση όλων των πολιτικών θετικής δράσης υπέρ των Ρομά στην Ελλάδα.

³⁴ Id., σελ. 4.

Με βάση το παραπάνω νομοθετικό έρεισμα έχουν αναπτυχθεί ειδικές πολιτικές ένταξης, κυρίως μέσω της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030, οι οποίες εξειδικεύονται με υπουργικές αποφάσεις, προγράμματα του ΕΣΠΑ και δράσεις των Υπουργείων Παιδείας, Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας και Εργασίας. Στον τομέα της εκπαίδευσης, προβλέπονται ειδικά μέτρα για τη διευκόλυνση της εγγραφής και της παραμονής των παιδιών Ρομά στο σχολείο. Ειδικότερα, σύμφωνα με την εγκύκλιο 180644/Γ1/26.11.2013 του Υπουργείου Παιδείας, η οποία εξακολουθεί να εφαρμόζεται και έχει επαναβεβαιωθεί με μεταγενέστερες εγκυκλίους, οι μαθητές Ρομά εγγράφονται ακόμη και όταν δεν διαθέτουν πλήρη ληξιαρχικά ή δημοτολογικά στοιχεία ή αποδεικτικό μόνιμης κατοικίας, ενώ οι διευθυντές των σχολείων υποχρεούνται να διευκολύνουν ενεργά την εγγραφή και τη φοίτησή τους, εφαρμόζοντας την αρχή της επιείκειας. Παράλληλα, λειτουργούν διαμεσολαβητές Ρομά, προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας, δράσεις πρόληψης της σχολικής διαρροής και μέτρα μεταφοράς μαθητών όπου απαιτείται. Σημειώνεται ότι δεν προβλέπεται ειδικό επίδομα σχολικής φοίτησης αποκλειστικά για τους Ρομά· οι οικογένειες Ρομά δικαιούνται τα γενικά κοινωνικά επιδόματα (π.χ. επίδομα παιδιού,

Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα), εφόσον πληρούν τα νόμιμα κριτήρια, ενώ η τακτική σχολική φοίτηση αποτελεί σε ορισμένες περιπτώσεις προϋπόθεση για τη διατήρηση κοινωνικών παροχών και ενίσχυσης της εκπαιδευτικής ένταξης.

Αντίστοιχα, στον τομέα της απασχόλησης η ελληνική νομοθεσία δεν προβλέπει ποσοτώσεις ή υποχρεωτικές προσλήψεις Ρομά, όπως συμβαίνει για άλλες κατηγορίες δικαιούχων (π.χ. ν. 2643/1998 για άτομα με αναπηρία και λοιπές προστατευόμενες ομάδες). Ωστόσο, το άρθρο 7 του ν. 4443/2016 επιτρέπει τη θέσπιση ειδικών προγραμμάτων κατάρτισης, απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης που απευθύνονται κατά προτεραιότητα σε Ρομά, ακριβώς επειδή αποσκοπούν στην άρση πραγματικών ανισοτήτων και όχι στη δημιουργία προνομιακής μεταχείρισης. Στο πλαίσιο αυτό έχουν κατά καιρούς υλοποιηθεί ειδικά προγράμματα της ΔΥΠΑ και συγχρηματοδοτούμενες δράσεις επαγγελματικής κατάρτισης, συμβουλευτικής και ένταξης στην αγορά εργασίας, καθώς και η λειτουργία Κέντρων Κοινότητας με Παράρτημα Ρομά, τα οποία παρέχουν εξατομικευμένη κοινωνική υποστήριξη, διαμεσολάβηση με τις δημόσιες υπηρεσίες και υποστήριξη στην πρόσβαση στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην υγεία και στη στέγαση.

© Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

6. Αποτύπωση κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα ανά θεματική προτεραιότητα

Η πρόσφατη έρευνα του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA) «Roma Survey 2024» αποτυπώνει με συστηματικό τρόπο την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των Ρομά και Travellers στα κράτη μέλη, παρέχοντας πολύτιμα στοιχεία για την Ελλάδα.³⁵ Η αναλυτική σύνοψη που ακολουθεί οργανώνεται γύρω από τους έξι βασικούς τομείς προτεραιότητας – στέγαση, εργασία, υγεία, εκπαίδευση, διατομεακή πολιτική, αντιτσιγγανισμός και αστυνομική βία – και καταδεικνύει τις διαχρονικές προκλήσεις αλλά και τις περιορισμένες βελτιώσεις που παρατηρούνται.

Στέγαση. Η στέρψη στέγασης εξακολουθεί να πλήττει σχεδόν τους μισούς Ρομά και Travellers στην ΕΕ. Στην Ελλάδα, το χάσμα έναντι του γενικού πληθυσμού παραμένει σημαντικό (16 ποσοστιαίες μονάδες), αλλά είναι μικρότερο από άλλες χώρες, όπως η Τσεχία και η Ιταλία. Παρότι από το 2016 παρατηρείται καθοδική τάση, η πρόοδος δεν επαρκεί για να γεφυρωθεί η απόσταση από τον γενικό πληθυσμό. Το 83% των Ρομά στην ΕΕ ζει σε υπερπληθείς κατοικίες, ενώ η Ελλάδα καταγράφει από τα υψηλότερα ποσοστά, χωρίς αξιοσημείωτη μεταβολή από το 2016. Ο υπερσυνωστισμός υποδηλώνει έλλειψη πρόσβασης σε κατοικίες κατάλληλου μεγέθους, ακόμη και όταν άλλες στεγαστικές ανάγκες ικανοποιούνται. Αντιθέτως, η χώρα παρουσιάζει πιο θετική εικόνα ως προς την πρόσβαση σε εσωτερική παροχή νερού: 6% των νοικοκυριών Ρομά στερούνται αυτού του βασικού αγαθού, ποσοστό καλύτερο σε σχέση με τη Ρουμανία ή την Αλβανία. Ωστόσο, ένας στους τρεις Ρομά στην ΕΕ αναφέρει διακρίσεις κατά την αναζήτηση κατοικίας, γεγονός που αποκαλύπτει διαρθρωτικά εμπόδια στην πρόσβαση στην αγορά ακινήτων. Για την Ελλάδα, προκύπτει ανάγκη στοχευμένης στεγαστικής πολιτικής με έμφαση στην αποσυμφόρηση των κατοικιών, στη διευκόλυνση

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

μισθώσεων και στην ενίσχυση μηχανισμών κατά των διακρίσεων.

Εργασία. Το ποσοστό των Ρομά ηλικίας 20–64 ετών που βρίσκονται σε αμειβόμενη εργασία φθάνει το 54% στην Ελλάδα. Αν και το χάσμα με τον γενικό πληθυσμό έχει μειωθεί, παραμένει διψήφιο, ενώ η πρόοδος είναι άνιση ανάλογα με την ηλικία. Οι νέοι Ρομά αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες εισόδου στην αγορά εργασίας, ενώ η ομάδα των νέων που δεν βρίσκονται ούτε σε εκπαίδευση, ούτε σε εργασία, ούτε σε κατάρτιση παραμένει από τις υψηλότερες στην Ευρώπη. Ακόμη πιο ανησυχητική είναι η έμφυλη διάσταση: οι νέες γυναίκες Ρομά υπερ-εκπροσωπούνται στα ποσοστά αδράνειας, καταγράφοντας τη μεγαλύτερη διαφορά σε σχέση με τους άνδρες στην ΕΕ. Το γενικό έμφυλο χάσμα στην απασχόληση φθάνει τις 60 ποσοστιαίες μονάδες και έχει αυξηθεί από το 2016. Συνεπώς, απαιτούνται ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης με ειδική στόχευση στις γυναίκες, όπως υπηρεσίες παιδικής μέριμνας,

³⁵ Βλ. πρόσφατα αποτελέσματα *Έρευνας του FRA για το 2024*.

προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και δι-
αμεσολάβηση μεταξύ εργοδοτών και κοινοτήτων
Ρομά.

Υγεία. Στην Ελλάδα παρατηρείται αξιοσημείωτη
διαφοροποίηση ως προς την κάλυψη υγειονο-
μικής ασφάλισης, καθώς το ποσοστό των Ρομά
που διαθέτουν κάλυψη υγειονομικής ασφάλισης
ανέρχεται στο 92% στις περιοχές όπου κατοικούν
αποκλειστικά ή κατά πλειονότητα Ρομά, ενώ μει-
ώνεται στο 73% στις μικτές ή μη Ρομά γειτονίες.
Το εύρημα αυτό ενδεχομένως υποδηλώνει ότι η
χωρική συγκέντρωση, σε ορισμένες περιπτώσεις,
μπορεί να λειτουργεί προστατευτικά ως προς την
ασφαλιστική ένταξη, πιθανώς λόγω στοχευμέ-
νων παρεμβάσεων ή αυξημένης ορατότητας των
κοινοτήτων στις κοινωνικές υπηρεσίες. Ωστόσο,
η άνιση πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες πρω-
τοβάθμιας φροντίδας παραμένει πρόβλημα. Για
την αντιμετώπισή του απαιτούνται παρεμβάσεις
υγειονομικής υποστήριξης κοντά στην κοινότητα,
ανάπτυξη κινητών μονάδων και θεσμοθέτηση δια-
μεσολαβητών υγείας εντός των οικισμών υψηλής
συγκέντρωσης Ρομά.

Εκπαίδευση. Η έρευνα του FRA καταγράφει ορι-
σμένες ενδείξεις προόδου ως προς την εκπαι-
δευτική ένταξη των Ρομά, χωρίς όμως να διαπι-
στώνεται ουσιαστική γεφύρωση του χάσματος
με τον γενικό πληθυσμό. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο,
περισσότερα παιδιά Ρομά συμμετέχουν πλέον
στην προσχολική εκπαίδευση, ενώ παρατηρείται
περιορισμένη βελτίωση στην πρόσβαση στην εκ-
παίδευση συνολικά. Ωστόσο, οι δείκτες ολοκλή-
ρωσης της τουλάχιστον ανώτερης δευτεροβάθμι-
ας εκπαίδευσης παραμένουν ουσιαστικά στάσιμοι,
ενώ ο εκπαιδευτικός διαχωρισμός εξακολουθεί να
αποτελεί διαχρονικό πρόβλημα. Η ίδια η έκθεση
εκτιμά ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες
που είναι απίθανο να επιτύχουν έως το 2030 τους
στόχους του ευρωπαϊκού πλαισίου ως προς την
πραγματική ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτική και συ-
μπεριληπτική εκπαίδευση. Τα ευρήματα αυτά ανα-
δεικνύουν την ανάγκη ενίσχυσης της προσχολικής
αγωγής, πρόληψης της σχολικής διαρροής, αντι-
μετώπισης του σχολικού διαχωρισμού και ανάπτυ-
ξης στοχευμένων πολιτικών που θα διευκολύνουν
την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευ-
σης και τη μετάβαση των νέων Ρομά στην επαγ-
γελματική κατάρτιση και την αγορά εργασίας.

Διατομεακή πολιτική. Η ανάλυση των δεδομέ-
νων υπό διατομεακό πρίσμα (φύλο, ηλικία, τόπος
κατοικίας) αναδεικνύει για την Ελλάδα πολλα-

πλούς «κόμβους μειονεξίας». Οι νεαρές γυναίκες
Ρομά αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα υψηλή ανεργία,
περιορισμένη εκπαίδευση, υπερπληθής στέγαση και
χαμηλότερη ασφαλιστική κάλυψη. Αν και η γνώ-
ση για τους θεσμούς ισότητας έχει αυξηθεί, αυτό
δεν συνοδεύεται από μεγαλύτερη αναφορά πε-
ριστατικών διάκρισης. Η διατομεακή προσέγγιση
συνεπώς απαιτεί ενίσχυση της ενδυνάμωσης των
γυναικών, οριζόντιους δείκτες παρακολούθησης
που λαμβάνουν υπόψη το φύλο, την ηλικία και τη
γειτονιά, καθώς και σύνδεση των στεγαστικών πα-
ρεμβάσεων με τις πολιτικές υγείας και εργασίας.

**Αντιτσιγγανισμός, εμπιστοσύνη και αστυνομι-
κή βία.** Η εμπιστοσύνη των Ρομά προς την αστυ-
νομία και το δικαστικό σύστημα παρουσιάζει αντί-
θετη πορεία στην Ελλάδα σε σχέση με την ΕΕ: ενώ
ευρωπαϊκά καταγράφεται αύξηση, στη χώρα μας
η εμπιστοσύνη μειώνεται, ιδίως στις περιοχές με
συγκέντρωση Ρομά. Το φαινόμενο της υπο-ανα-
φοράς διακρίσεων και παρενοχλήσεων παραμένει
εξαιρετικά έντονο. Στην Ελλάδα, **κανένα από τα
άτομα που δήλωσαν ότι υπέστησαν διάκρι-
ση δεν ανέφερε το περιστατικό σε επίσημο
φορέα**, γεγονός που αποτυπώνει βαθιά δυσπιστία
και πρακτικά εμπόδια πρόσβασης στη δικαιοσύνη.
Σχεδόν εννέα στις δέκα περιπτώσεις παρενοχλή-
σεων παραμένουν αδήλωτες. Για την αντιστροφή
αυτής της τάσης απαιτείται ενίσχυση των μηχανι-
σμών αναφοράς με διαμεσολαβητές από την
ίδια την κοινότητα, εκπαίδευση της αστυνομίας σε
θέματα διακρίσεων και στενότερη συνεργασία με
τον Συνήγορο του Πολίτη και τους φορείς ισότη-
τας, ώστε να σπάσει ο φαύλος κύκλος δυσπιστίας
και ατιμωρησίας.

Η έρευνα FRA επισημαίνει ότι η Ελλάδα κινδυνεύ-
ει να μην επιτύχει αρκετούς από τους στόχους του
ευρωπαϊκού πλαισίου για το 2030, ιδίως εκείνους
που αφορούν τη μείωση της φτώχειας, την υγεία
και την καταπολέμηση του αντιτσιγγανισμού. Η
χαμηλή αναφορά περιστατικών διάκρισης και
η υποκαταγραφή στοιχείων συνιστούν σοβαρά
εμπόδια τόσο για την αξιολόγηση όσο και για τον
σχεδιασμό πολιτικών. Παρά ορισμένες βελτιώσεις,
οι αποκλίσεις μεταξύ Ρομά και γενικού πληθυσμού
παραμένουν σταθερές σε κρίσιμους τομείς όπως η
εκπαίδευση, η στέγαση και το εισόδημα. Η έκθεση
υπογραμμίζει ότι οι γενικές πολιτικές κοινωνικής
ένταξης δεν επαρκούν· απαιτούνται στοχευμένα
μέτρα για τις κοινότητες Ρομά, με έμφαση στην
αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού, την ενίσχυση
της εμπιστοσύνης στους θεσμούς, τη βελτίωση

των υποδομών στους οικισμούς και την ισότιμη πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες.

Η Εθνική Καταγραφή Πληθυσμού και Οικισμών Ρομά του 2021, που υλοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, συνιστά την πιο ολοκληρωμένη αποτύπωση της δημογραφικής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα.³⁶ Τα δεδομένα που προέκυψαν είναι καθοριστικά για τον σχεδιασμό πολιτικών κοινωνικής ένταξης και την παρακολούθηση της προόδου στους τομείς στέγασης, εργασίας, υγείας, διατομεακότητας και καταπολέμησης του αντιτσιγγανισμού.

0–15 ετών και το 28,9% στις ηλικίες 16–29 ετών, ενώ μόλις 7,9% είναι άνω των 65 ετών. Περίπου τα δύο τρίτα του πληθυσμού ζουν εντός αστικού ιστού, αν και το 80% εξακολουθεί να διαμένει σε οργανωμένους ή ημι-οργανωμένους οικισμούς.

Η στέγαση αποτελεί έναν από τους κρίσιμότερους τομείς της καταγραφής, καθώς εντοπίστηκαν 462 περιοχές διαβίωσης Ρομά με σημαντικές ανισότητες ως προς τις υποδομές. Πόσιμο νερό διαθέτει το 84% των οικισμών, δίκτυο ύδρευσης το 76%, ηλεκτροδότηση το 67%, αποχέτευση το 54%, ασφαλτοστρωμένο οδικό δίκτυο το 63%, ενώ συστηματική αποκομιδή απορριμμάτων καλύπτει περίπου το 85% των οικισμών. Τα δεδομένα ανα-

Θεματική Προτεραιότητα	Βασικά Στοιχεία
Στέγαση	462 οικισμοί Ρομά – 84% με πόσιμο νερό – 76% με ύδρευση – 67% με ηλεκτροδότηση – 54% με αποχέτευση – 63% με ασφαλτοστρωμένους δρόμους – 85% με αποκομιδή απορριμμάτων
Εργασία	64% ανεργία – 54% άτυπη εργασία – 30,2% σε ανακυκλώσιμα – 25,6% στο πλανόδιο εμπόριο – 13% σε αγροτική εργασία – 595 άτομα σε δημοτικές θέσεις
Υγεία	Περιορισμένη ασφαλιστική κάλυψη – έλλειψη κινητών μονάδων – ανεπαρκής πρόσβαση σε πρωτοβάθμια φροντίδα – ανάγκη διαπολιτισμικής εκπαίδευσης
Εκπαίδευση	9% συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση – 66% φοίτηση στην υποχρεωτική εκπαίδευση (νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο) – τάση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου μετά το δημοτικό – μικρής κλίμακας προβλήματα στη μεταφορά μαθητών – υψηλή συχνότητα πρώιμων γάμων.
Διατομεακότητα	52% Δήμων αναφέρουν λίγους Ρομά με αναπηρία – %30 κανέναν – %2 πολλούς – ανάγκη για θεσμική παρακολούθηση φύλου, ηλικίας και αναπηρίας
Αντιτσιγγανισμός & Αστυνομική Βία	Μία μόνο αναφορά σχετικά με τον αντιτσιγγανισμό ως λόγο που δυσχεραίνει την ενεργό συμμετοχή και κοινωνική ένταξη των Ρομά στους δήμους (σελ. 84)

Ο συνολικός πληθυσμός των Ρομά ανέρχεται σε 117.495 άτομα, δηλαδή 1,13% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, και κατανέμεται σε όλες τις δεκατρείς Περιφέρειες. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση εντοπίζεται στην Αττική, όπου κατοικεί το 25% του συνολικού πληθυσμού των Ρομά, ακολουθεί η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη με 17%, η Θεσσαλία με 14% και η Δυτική Ελλάδα με 13%. Συνολικά 142 Δήμοι, δηλαδή το 43% του συνόλου, δήλωσαν παρουσία κοινοτήτων Ρομά, ενώ 122 Δήμοι (37%) ανέφεραν ότι δεν διαθέτουν οικισμούς Ρομά. Ο πληθυσμός είναι ιδιαίτερα νεανικός, με το 34,3% να ανήκει στην ηλικιακή ομάδα

δεικνύουν ότι ένα σημαντικό ποσοστό των Ρομά εξακολουθεί να στερείται βασικών υποδομών και συνθηκών υγιεινής, με αποτέλεσμα να παραμένει σε καθεστώς στεγαστικού αποκλεισμού. Η ανάγκη για ένα Εθνικό Πρόγραμμα Κοινωνικής Στέγασης Ρομά, το οποίο θα διασφαλίζει αξιοπρεπείς και βιώσιμες συνθήκες κατοικίας και θα κατοχυρώνει την αρχή «καμία έξωση χωρίς κοινωνική στάθμιση και εναλλακτική λύση», είναι πλέον επιτακτική.

Στον τομέα της εργασίας, η εικόνα είναι ιδιαίτερα ανησυχητική. Το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 64%, ενώ το 54% των εργαζομένων απασχο-

³⁶ Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, *Καταγραφή Οικισμών και Πληθυσμού Ρομά σε εθνικό επίπεδο* (2021).

λείται σε άτυπες ή αδήλωτες μορφές εργασίας. Η οικονομική δραστηριότητα των Ρομά επικεντρώνεται κυρίως στη συλλογή και στο εμπόριο ανακυκλώσιμων υλικών (30,2%), στο πλανόδιο εμπόριο (25,6%), στις λαϊκές αγορές (13,4%) και στην εποχική αγροτική εργασία (13%). Πολύ μικρότερα ποσοστά απαντώνται στην αυτοαπασχόληση και στις μικρές επιχειρήσεις (5,3%) καθώς και στις γεωργικές εργασίες (4,7%). Μόλις 595 Ρομά απασχολούνται σε δήμους, γεγονός που υπογραμμίζει τη χαμηλή συμμετοχή τους στην τοπική διοίκηση και στις δημόσιες υπηρεσίες. Η ανάγκη για προώθηση της επαγγελματικής ένταξης, της κατάρτισης και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, ιδίως για τις γυναίκες και τους νέους, καθίσταται σαφής και επιβεβαιώνει τη σημασία ενός ειδικού άξονα Ρομά στο Εθνικό Σχέδιο Απασχόλησης.

Στον τομέα της υγείας, η καταγραφή δείχνει περιορισμένη ασφαλιστική κάλυψη, ελλιπή πρόσβαση σε πρωτοβάθμια φροντίδα, απουσία κινητών μονάδων υγείας και κοινωνικών διαμεσολαβητών. Οι ελλείψεις αυτές οδηγούν σε άνιση πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, ιδίως για τις γυναίκες, τα παιδιά και τα ηλικιωμένα άτομα Ρομά. Η θεσμοθέτηση ενός Εθνικού Σχεδίου Πρόσβασης Ρομά στην Υγεία, με στόχο την πρόληψη, την κάλυψη βασικών αναγκών και την εκπαίδευση των επαγγελματιών υγείας στη διαπολιτισμική επάρκεια, συνιστά αναγκαίο βήμα για τη μείωση των ανισοτήτων στον τομέα αυτό.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, η καταγραφή του 2021 αναδεικνύει ότι η εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις για την κοινωνική τους ένταξη. Επιβεβαιώνεται η διαχρονική τάση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου μετά το δημοτικό και η σταδιακή μείωση της συμμετοχής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση ανέρχεται μόλις στο 9%, ενώ η φοίτηση στην υποχρεωτική εκπαίδευση (νηπιαγωγείο, δημοτικό και γυμνάσιο) περιορίζεται στο 66%. Παράλληλα, η έκθεση επισημαίνει ότι τα προβλήματα μεταφοράς των μαθητών είναι περιορισμένης έκτασης, ενώ οι πρώιμοι γάμοι εξακολουθούν να αποτελούν ιδιαίτερα εκτεταμένο φαινόμενο, το οποίο επηρεάζει αρνητικά τη συνέχιση της φοίτησης, ιδίως

των κοριτσιών Ρομά. Περαιτέρω, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Δήμων που συμμετείχαν στην καταγραφή, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και ο αναλφαβητισμός (77,9%) καθώς και η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου και η μαθητική διαρροή (54,1%) συνιστούν τους σημαντικότερους παράγοντες που δυσχεραίνουν την κοινωνική ένταξη των Ρομά, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη ενίσχυσης της προσχολικής αγωγής, πρόληψης της σχολικής διαρροής και ανάπτυξης ολοκληρωμένων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, σε στενή σύνδεση με τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης και απασχόλησης.

Η διατομεακότητα αποτελεί οριζόντια αρχή για την κατανόηση και αντιμετώπιση των πολλαπλών μορφών αποκλεισμού που βιώνουν οι Ρομά. Οι γυναίκες, οι νέοι και τα άτομα με αναπηρία Ρομά βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση. Σύμφωνα με την καταγραφή, το 52% των Δήμων δηλώνει ότι υπάρχουν λίγοι Ρομά με αναπηρία, το 30% ότι δεν υπάρχουν καθόλου και μόλις το 2% αναφέρει πολλούς. Τα στοιχεία αυτά υποδεικνύουν έλλειψη αναγνώρισης και επίσημης καταγραφής της αναπηρίας εντός των κοινοτήτων, γεγονός που καθιστά απαραίτητη τη θεσμοθέτηση ενός μηχανισμού διατομεακής παρακολούθησης.

Τέλος, δημιουργεί προβληματισμό το γεγονός ότι **ο αντιτσιγγανισμός και η αστυνομική βία** δεν καταγράφονται ποσοτικά, αν και αναγνωρίζονται ως συστημικά φαινόμενα που διαπερνούν θεσμούς και κοινωνικές αντιλήψεις.

Η συνολική αποτίμηση της Καταγραφής αποκαλύπτει έναν πληθυσμό νέο, σε μεγάλο βαθμό αστικοποιημένο αλλά κοινωνικά αποκλεισμένο, με σοβαρές στερήσεις σε βασικά αγαθά, υψηλά ποσοστά ανεργίας, περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση και την υγεία και πολλαπλές μορφές διακριτικής μεταχείρισης. Τα δεδομένα αυτά υπογραμμίζουν την ανάγκη για τη θεσμοθέτηση ενός συστήματος δεικτών διάρθρωσης-διαδικασίας-αποτελέσματος που θα συνδέει τη θεσμική πρόοδο με τη μετρήσιμη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ρομά και θα διασφαλίζει διαφάνεια, λογοδοσία και ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων στη χάραξη και στην αξιολόγηση των πολιτικών που τους αφορούν.

7. Θεματικές προτεραιότητες

© Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

7.1. Κατάλληλη στέγαση

Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για το δικαίωμα στη στέγαση έχει συγκροτηθεί σταδιακά μέσα από διεθνείς και ενωσιακές πράξεις που ανέδειξαν τη στέγαση σε θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Από τα πρώτα μεταπολεμικά κείμενα έως τη σύγχρονη ευρωπαϊκή έννομη τάξη, η κατοικία δεν αντιμετωπίζεται ως απλό αγαθό, αλλά ως αναγκαία προϋπόθεση αξιοπρεπούς διαβίωσης, κοινωνικής ένταξης και άσκησης άλλων δικαιωμάτων.

Η πρώτη ρητή θεμελίωση εντοπίζεται στο άρθρο 25 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948), το οποίο αναγνωρίζει το δικαίωμα κάθε ανθρώπου σε επαρκές επίπεδο διαβίωσης που περιλαμβάνει τη στέγαση. Ακολουθώντας, το άρθρο 11 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966) καθιστά τη στέγαση αντικείμενο

διεθνούς υποχρέωσης των κρατών και υπογραμμίζει τη σημασία της διεθνούς συνεργασίας για τη σταδιακή του πραγμάτωση. Η ερμηνευτική εξειδίκευση από την Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων μέσω του Γενικού Σχολίου αρ. 4 (1991) κατέδειξε τα ελάχιστα στοιχεία του δικαιώματος (νομική ασφάλεια κατοχής, υπηρεσίες και υποδομές, οικονομική προσιτότητα, καταλληλότητα, προσβασιμότητα, τοποθεσία, πολιτισμική επάρκεια), ενώ το Γενικό Σχόλιο αρ. 7 (1997) απαγόρευσε τις αναγκαστικές εξώσεις που οδηγούν σε έλλειψη στέγης ή παραβίαση άλλων δικαιωμάτων, απαιτώντας νομικές εγγυήσεις και αποτελεσματικές εναλλακτικές λύσεις πριν από κάθε απομάκρυνση.

Στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1996) συνιστά το κεντρικό νομικό θεμέλιο. Το άρθρο 31 επιβάλλει στα κράτη να προωθούν την πρόσβαση σε κατάλληλη

στέγαση, να προλαμβάνουν και να μειώνουν την έλλειψη στέγης και να καθιστούν το κόστος της στέγασης προσιτό για άτομα με ανεπαρκείς πόρους. Η συμμόρφωση εποπτεύεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων μέσω περιοδικών εκθέσεων, ενώ από το 1998 λειτουργεί και διαδικασία συλλογικών προσφυγών, επιτρέποντας σε οργανώσεις να αναδεικνύουν συστηματικές παραβιάσεις. Η σχετική νομολογία έχει παγίως αναγνωρίσει τον δεσμευτικό χαρακτήρα του δικαιώματος και έχει εντοπίσει υποχρεώσεις των κρατών για πρόληψη εξώσεων χωρίς εναλλακτική λύση και για διασφάλιση αξιοπρεπών όρων στις κοινωνικές κατοικίες.

Παράλληλα, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000), δεσμευτικός από το 2009 με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, εδραιώνει την προστασία της στέγασης σε συνάρτηση με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 1), τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και της κατοικίας (άρθρο 7), την προστασία της ιδιοκτησίας (άρθρο 17) και την αρχή της ισότητας και της μη διάκρισης (άρθρα 20–21). Ιδιαίτερη σημασία έχει το άρθρο 34 παρ. 3, το οποίο αναγνωρίζει ρητώς το δικαίωμα σε κοινωνική και στεγαστική βοήθεια για την εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όσους στερούνται επαρκών πόρων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να ενσωματώνουν ουσιαστικά την προστασία της στέγασης στις πολιτικές κοινωνικής ένταξης και συνοχής τους.

Η πολιτική βούληση για ενιαία ευρωπαϊκή προσέγγιση έχει εκφραστεί επανειλημμένως από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Το [ψήφισμα για τους Ρομά](#) (2008) κάλεσε σε τερματισμό των παραγκουπόλεων και σε ανάπτυξη βιώσιμων λύσεων στέγασης, αναγνωρίζοντας τις πολλαπλές συνέπειες της χωρικής απομόνωσης. Η [Έκθεση Andrea](#) (2007) ζήτησε ορισμό ευρωπαϊκών δεικτών «επαρκούς στέγασης» και ενίσχυση των στεγαστικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας, καθώς και ευρύτερη πρόσβαση στα διαρθρωτικά ταμεία για ανακαίνιση κοινωνικών κατοικιών. Επιπλέον, η [Διακήρυξη 111](#) (2008) προώθησε την υιοθέτηση κοινού ορισμού της έλλειψης στέγης και την τακτική παρακολούθηση της προόδου προς τον τερματισμό της. Συμπληρωματικά, η [Ευρωπαϊκή Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Πόλη](#) κα-

θιέρωσε το «δικαίωμα στην πόλη» ως συλλογικό δικαίωμα αξιοπρεπούς και συμμετοχικής απόλαυσης του αστικού χώρου.

Εξειδικευμένη αναφορά στη στέγαση των Ρομά και των Travellers παρέχει η [Κοινή Δήλωση της Operational Platform for Roma Equality](#) (OPRE, 2016), η οποία αναδεικνύει το ιδιαίτερα βαρύ ανθρώπινο κόστος των εκκενώσεων και απαιτεί πλήρη ευθυγράμμιση με τα διεθνή πρότυπα, ιδίως με τη Γενική Παρατήρηση αρ. 7 της Επιτροπής του ΟΗΕ. Η Δήλωση θέτει σαφείς παραμέτρους: οι εκκενώσεις συνιστούν έσχατο μέτρο, προϋποθέτουν ενημέρωση, συμμετοχή, νομική υποστήριξη και επαρκή προθεσμία, δεν δύναται να στηρίζονται σε αντιτιστιγγανιστικά κίνητρα **και οφείλουν να συνοδεύονται από αξιοπρεπή και μη διαχωριστική εναλλακτική στέγαση**. Με αυτό το πρίσμα, η προστασία της ιδιοκτησίας δεν μπορεί να επισκιάζει δικαιώματα όπως η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή ή η αξιοπρεπής κατοικία.

Η συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης παραμένει καταλυτική. Πέραν του άρθρου 31, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων εξετάζει συναφείς πτυχές και υπό το άρθρο 16 (προστασία της οικογένειας), ιδίως όταν πρόκειται για ευάλωτες ομάδες. Η πρόσφατη αξιολογητική πρακτική καταγράφει γενικευμένες αδυναμίες συμμόρφωσης, με ελλείψεις σε προσιτή στέγαση, πρόληψη εξώσεων και συνθήκες διαβίωσης ειδικά για τις κοινότητες Ρομά. Η νομολογία από συλλογικές προσφυγές (όπως οι υποθέσεις *ERRC*, *ATD Quart Monde*, *FEANTSA*)³⁷ έχει διαμορφώσει ένα ευρωπαϊκό κεκτημένο που απαιτεί από τα κράτη συγκεκριμένες, μετρήσιμες παρεμβάσεις και αποτελεσματικές εγγυήσεις προστασίας.

Σήμερα, η προστασία του δικαιώματος στη στέγαση στην Ευρωπαϊκή Ένωση εδράζεται σε πολυεπίπεδη αρχιτεκτονική: ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης συνιστούν το δεσμευτικό νομικό υπόβαθρο, ενώ οι πολιτικές συνοχής, κοινωνικής ένταξης και βιώσιμης ανάπτυξης χρηματοδοτούν παρεμβάσεις για την καταπολέμηση της έλλειψης στέγης και την ενίσχυση της κοινωνικής κατοικίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη διασύνδεση της στέγασης με την προστασία ευάλωτων ομάδων, όπως οι Ρομά, μέσα από δεσμεύσεις για

³⁷ *ERRC v. Greece*, Complaint No. 15/2003, *ERRC v. Bulgaria*, Complaint No. 31/2005, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, *ATD Quart Monde v. France*, Complaint No. 33/2006, *FEANTSA v. France*, Complaint No. 39/2006, *FEANTSA v. Netherlands*, Complaint No. 86/2012.

απο-γκετοποίηση, βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και πρόληψη εξώσεων χωρίς εναλλακτική λύση, όπως προβλέπουν τόσο το Στρατηγικό Πλαίσιο της ΕΕ για τους Ρομά 2020–2030 όσο και το Σχέδιο Δράσης του Συμβουλίου της Ευρώπης 2020–2025.

Η πρόσφατη παρέμβαση τρίτου του Επιτρόπου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση *Zereliga* και λοιποί κατά Ελλάδας προσθέτει κρίσιμα στοιχεία για τη συγκεκριμενοποίηση των υποχρεώσεων της ελληνικής Πολιτείας ως προς τη στέγαση των Ρομά. Ο Επίτροπος εντάσσει την υπόθεση στο ευρύτερο πλαίσιο των επίμονων διαρθρωτικών εμποδίων που υπονομεύουν την πλήρη και ισότιμη απόλαυση των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα και επισημαίνει ότι οι ανεπαρκείς συνθήκες στέγασης συνδέονται άμεσα με τον αντιτισγανισμό και τις πολλαπλές μορφές διάκρισης που αντιμετωπίζουν οι κοινότητες.

Οι επιτόπιες παρατηρήσεις του Επιτρόπου στους οικισμούς Τσαΐρια, Αγίας Σοφίας και Χαλανδρίου καταδεικνύουν ότι σημαντικός αριθμός οικογενειών εξακολουθεί να διαβιώνει επί δεκαετίες σε υπερπλήρη και πρόχειρα καταλύματα, χωρίς σύνδεση με δίκτυα ύδρευσης, ηλεκτροδότησης και αποχέτευσης, χωρίς επαρκή αποκομιδή απορριμμάτων, ασφαλή οδική πρόσβαση ή δημόσια συγκοινωνία. Οι συνθήκες αυτές δημιουργούν κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των κατοίκων και παρεμποδίζουν την πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και απασχόληση. Ενδεικτικά, η έλλειψη κατάλληλων δρόμων και νερού μπορεί να καθιστά δυσχερή ακόμη και την καθημερινή προσέλευση των παιδιών στο σχολείο, ενώ στην περιοχή των Τσαϊριών αναφέρθηκε ότι ούτε τα ασθενοφόρα μπορούν να προσεγγίσουν απευθείας τον οικισμό.

Ο Επίτροπος αναγνωρίζει τις προσπάθειες που έχουν αναληφθεί μέσω της Εθνικής Στρατηγικής και του Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030, καθώς και την πρόσφατη χρηματοδοτική πρωτοβουλία ύψους 15 εκατομμυρίων ευρώ για προσωρινές μετεγκαταστάσεις και αναβάθμιση υποδομών. Επισημαίνει, όμως, ότι η τυπική πρόβλεψη μέτρων δεν αρκεί χωρίς έγκαιρη και αποτελεσματική εφαρμογή σε τοπικό επίπεδο. Τον Μάιο του 2025, μόνο 85 από τους 142 Δήμους με πληθυσμό Ρομά είχαν υποβάλει Τοπικά Σχέδια Δράσης, ενώ η υποβολή ενός σχεδίου δεν συνεπάγεται αυτομάτως απτά και έγκαι-

Από σχολική τάξη στο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής Ασπροπύργου

ρα αποτελέσματα. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρεται ο μηχανισμός επιδότησης ενοικίου στον Δήμο Χαλανδρίου, ο οποίος δεν οδήγησε στην πλήρη ένταξη των μετεγκατασταθεισών οικογενειών λόγω της περιορισμένης διάρκειας, της απουσίας συνοδευτικών μέτρων υποστήριξης και της ανεπαρκούς χρηματοδότησης.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η επισήμανση του Επιτρόπου ότι ένας άτυπος οικισμός ή ακόμη και ένα πρόχειρο κατάλυμα μπορεί να συνιστά «κατοικία» κατά την έννοια του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, όταν οι κάτοικοι έχουν αναπτύξει επαρκείς και συνεχείς δεσμούς με τον συγκεκριμένο τόπο. Στην ελληνική πραγματικότητα, πολλές κοινότητες Ρομά κατοικούν στις ίδιες περιοχές επί σειρά ετών ή και γενεών. Κατά συνέπεια, η απομάκρυνσή τους συνιστά κατά κανόνα επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας, η οποία πρέπει να υποβάλλεται σε ουσιαστικό έλεγχο νομιμότητας, αναγκαιότητας και αναλογικότητας. Η εκτίμηση αυτή πρέπει να λαμβάνει υπόψη την ιδιαίτερη ευαλωτότητα των Ρομά, τη διάρκεια της εγκατάστασής τους, τους δεσμούς της κοινότητας με τον τόπο, την παρουσία ανηλίκων και τις συνέπειες που μπορεί να έχει η έξωση στην εκπαίδευση, στην υγεία και στην απασχόληση.

Ο Επίτροπος υπογραμμίζει περαιτέρω ότι οι εξώσεις δεν αποτελούν αποτελεσματικό μέσο αντιμε-

τώπισης των ακατάλληλων συνθηκών διαβίωσης και του κοινωνικού αποκλεισμού, όταν δεν συνοδεύονται από **επαρκή εναλλακτική στέγαση, προστασία από την αστεγία και μέτρα καταπολέμησης του αντιτσιγγανισμού στην αγορά κατοικίας**. Η θεωρητική δυνατότητα πρόσβασης των Ρομά στα γενικά στεγαστικά προγράμματα συχνά αναιρείται στην πράξη από τις διακρίσεις ιδιοκτητών, γειτόνων ή τοπικών αρχών. Στο Χαλάνδρι, οικογένειες που μετακινήθηκαν σε διαμερίσματα αντιμετώπισαν αντιδράσεις και αιτήματα απομάκρυνσής τους από μη Ρομά κατοίκους, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι ιδιοκτήτες αρνούσανται εξαρχής να εκμισθώσουν κατοικίες σε Ρομά.

Η παρέμβαση επαναφέρει, επίσης, τις διαπιστώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων, σύμφωνα με τις οποίες η Ελλάδα δεν είχε αποδείξει την ύπαρξη επαρκούς νομικής προστασίας για πρόσωπα που απειλούνται με έξωση ούτε διαδικασιών που να εγγυώνται ότι οι εξώσεις πραγματοποιούνται υπό συνθήκες σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Αντίστοιχα, η ECRI έχει καλέσει τις ελληνικές αρχές να διασφαλίζουν ότι οι Ρομά δεν απομακρύνονται χωρίς νόμιμη διαδικασία, κατάλληλη προειδοποίηση, πραγματική δυνατότητα μετεγκατάστασης σε αξιοπρεπή κατοικία και αποτελεσματική πρόσβαση σε νομική βοήθεια.

Σε επίπεδο θέσεων της ΕΕΔΑ, η Έκθεσή της για το δικαίωμα στο νερό και τη στέγαση προσθέτει μια κρίσιμη διάσταση, καθώς τονίζει τη στενή σύνδεση των δύο αυτών δικαιωμάτων με την ανθρωπίνη αξιοπρέπεια και την κοινωνική δικαιοσύνη.³⁸ Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι **η στέγαση δεν μπορεί να θεωρηθεί πλήρης χωρίς την πρόσβαση σε βασικές υποδομές ύδρευσης και αποχέτευσης**, οι οποίες αποτελούν προϋπόθεση για την υγεία, την αξιοπρεπή διαβίωση και την κοινωνική ένταξη. Η προσέγγιση αυτή ευθυγραμμίζεται με τα διεθνή πρότυπα του ΟΗΕ και τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις στο πλαίσιο του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η πρόσβαση στο νερό και στις συναφείς υποδομές συνιστά ανθρωπινό δικαίωμα και όχι απλώς υπηρεσία κοινής ωφέλειας. Ως εκ τούτου, το κράτος έχει θετική υποχρέωση να εξασφαλίζει επαρκή, ασφαλή και οικονο-

μικά προσιτή παροχή νερού για όλους, ιδίως για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά, οι μετανάστες και οι άστεγοι. Οι υποχρεώσεις αυτές απορρέουν όχι μόνο από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ιδίως το άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα και το Γενικό Σχόλιο αρ. 15 της Επιτροπής του ΟΗΕ), αλλά και από το ευρωπαϊκό κοινωνικό κεκτημένο, που αναγνωρίζει τη στέγαση και το νερό ως άρρηκτα συνδεδεμένα κοινωνικά αγαθά.

Στην έκθεσή της για το νερό, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων προϋποθέτει ενσωμάτωση της αρχής της καθολικότητας στις δημόσιες πολιτικές. Η αρχή αυτή απαιτεί ίση μεταχείριση όλων των προσώπων ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος ή εθνικότητας, καθώς και ειδική μέριμνα για ομάδες που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον, η ΕΕΔΑ καλεί το κράτος να υιοθετήσει μηχανισμούς λογοδοσίας και συμμετοχής των πολιτών στη διαμόρφωση πολιτικών για το νερό και τη στέγαση, ενισχύοντας τη διαφάνεια και τη δημοκρατική νομιμοποίηση των σχετικών αποφάσεων.³⁹

Η ΕΕΔΑ στηλιτεύει τις περιπτώσεις αποκοπής υδροδότησης σε νοικοκυριά που αδυνατούν να πληρώσουν, υπογραμμίζοντας ότι τέτοιες πρακτικές συνιστούν παραβίαση του δικαιώματος σε αξιοπρεπή διαβίωση και του δικαιώματος στη στέγαση, όπως αυτά αναγνωρίζονται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρα 1 και 34) και τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (άρθρο 31). Προτείνει, συνεπώς, την υιοθέτηση κοινωνικών τιμολογίων, τη δημιουργία μηχανισμών πρόληψης αποκοπών για ευάλωτα νοικοκυριά και τη νομική κατοχύρωση του δικαιώματος ελάχιστης παροχής νερού για όλους.⁴⁰

Συνεπώς, η προστασία του δικαιώματος στη στέγαση δεν περιορίζεται στα ζητήματα ιδιοκτησίας ή ασφάλειας κατοχής, αλλά επεκτείνεται στην εγγύηση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης, που περιλαμβάνουν την πρόσβαση σε νερό, ηλεκτρική ενέργεια, αποχέτευση και άλλα βασικά αγαθά. Έτσι, το δικαίωμα στη στέγαση αναδεικνύεται ως σύνθετο δικαίωμα, το οποίο προϋποθέτει συντονισμένες παρεμβάσεις σε τομείς κοινωνικής πολιτικής, υγείας,

38 ΕΕΔΑ, *Δικαίωμα στο Νερό: Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την αποτελεσματική προστασία του* (2014).

39 Id. σελ. 25.

40 Id. σελ. 24.

περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης.

Στην ελληνική νομολογία ιδιαίτερη σημασία έχει η απόφαση 4577/2015 του Δ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, με την οποία ακυρώθηκε η διοικητική απόφαση για την προσωρινή μετεγκατάσταση του επί δεκαετίες εγκατεστημένου οικισμού Ρομά του Νομισματοκοπείου Χαλανδρίου στη θέση «Κανδήλι» του όρους Πατέρα. Το ΣτΕ έκρινε ότι η κοινή υπουργική απόφαση για την οργανωμένη προσωρινή εγκατάσταση «πλανόδιων» δεν μπορούσε να αποτελέσει νόμιμο έρεισμα για τη μεταφορά μιας πληθυσμιακής ομάδας που ήταν ήδη επί μακρόν εγκατεστημένη σε συγκεκριμένη περιοχή. Επισημάνε, επιπλέον, ότι η Διοίκηση δεν είχε επικαλεστεί ειδικούς και συγκεκριμένους λόγους δημόσιου συμφέροντος συνδεόμενους με την προστασία της δημόσιας υγείας, οι οποίοι να επέβαλλαν τη συγκεκριμένη μετεγκατάσταση. Η απόφαση έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι αποκλείει την άκριτη αντιμετώπιση εδραιωμένων κοινοτήτων Ρομά ως «πλανόδιων» και επιβεβαιώνει ότι η απομάκρυνση ή μετεγκατάστασή τους απαιτεί ειδική νομοθετική βάση, επαρκή αιτιολογία και συμμόρφωση με τις θεσμικές και διαδικαστικές εγγυήσεις.

Συναφής είναι η 81/2020 απόφαση του Ειρηνοδικείου Θεσσαλονίκης, η οποία έκανε δεκτή την ανακοπή κατοίκων του οικισμού Ρομά στα Τσαϊρια Περαιάς κατά πρωτοκόλλου διοικητικής αποβολής του Δήμου Θερμαϊκού. Το δικαστήριο έκρινε ότι η αποβολή, εφόσον δεν συνοδευόταν από συγκεκριμένο μέτρο κατάλληλης μετεγκατάστασης, ήταν παράνομη και ότι η άσκηση του δικαιώματος της Διοίκησης προσέκρουε στην απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος του άρθρου 281 ΑΚ. Κατά το σκεπτικό που έχει δημοσιοποιηθεί, η βίαιη απομάκρυνση χωρίς εξασφαλισμένο τόπο εγκατάστασης θα επιδείνωνε τις ήδη δυσχερείς συνθήκες διαβίωσης και θα δημιουργούσε σοβαρούς κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των οικογενειών, ιδίως των ηλικιωμένων και των παιδιών. Πριν από την έκδοση της απόφασης είχε επίσης χορηγηθεί προσωρινή δικαστική προστασία για την παραμονή των κατοίκων στον οικισμό. Η απόφαση εισάγει, επομένως, στην εγχώρια νομολογία την αρχή ότι η τυπική νομιμότητα μιας διοικητικής αποβολής δεν αρκεί, όταν το πρακτικό της αποτέλεσμα είναι η αστεγία μιας ιδιαίτερα ευάλωτης κοινότητας.

Η ίδια υπόθεση των Τσαϊρίων συνέχισε να απασχολεί τα δικαστήρια μετά την έκδοση νέου πρω-

τοκόλλου διοικητικής αποβολής και οδήγησε στην εκκρεμή υπόθεση *Nikoleta Zereliga* και λοιποί κατά Ελλάδας ενώπιον του ΕΔΔΑ. Τον Φεβρουάριο του 2022 το ΕΔΔΑ διέταξε, ως προσωρινό μέτρο, την αναστολή της έξωσης, επειδή δεν είχαν παρασχεθεί επαρκείς επίσημες διαβεβαιώσεις για εναλλακτική στέγαση των προσφευγόντων και των ανήλικων παιδιών τους· το μέτρο παρατάθηκε και παρέμεινε σε ισχύ έως τον Μάιο του 2025. Μολονότι δεν πρόκειται ακόμη για οριστική νομολογία επί της ουσίας, η εξέλιξη αυτή ενισχύει την κατεύθυνση που προκύπτει από τις ελληνικές αποφάσεις: η μακροχρόνια σύνδεση των κατοίκων με τον συγκεκριμένο τόπο, η ευαλωτότητα της κοινότητας, η παρουσία ανηλίκων, ο κίνδυνος αστεγίας και οι επιπτώσεις στην εκπαίδευση, στην υγεία και στην οικογενειακή ζωή πρέπει να εξετάζονται πριν από την εκτέλεση οποιασδήποτε αποβολής.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις εγγυήσεις του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και την αρχής της αναλογικότητας σε κάθε απομάκρυνση. Ακόμη και πρόχειρο κατάλυμα ή άτυπος οικισμός μπορεί να αποτελεί «κατοικία», όταν υπάρχουν επαρκείς και συνεχείς δεσμοί με τον συγκεκριμένο τόπο. Συνεπώς, πριν από οποιαδήποτε έξωση απαιτούνται εξατομικευμένη αξιολόγηση, προηγούμενη ενημέρωση και διαβούλευση, πρόσβαση σε νομική βοήθεια, συνεκτίμηση της παρουσίας παιδιών, ηλικιωμένων και ατόμων με αναπηρία και εξασφάλιση κατάλληλης εναλλακτικής στέγασης που δεν οδηγεί σε αστεγία ή νέο χωρικό διαχωρισμό.

Ως προς την τοπική πρακτική, χρήσιμο είναι να αξιολογούνται τόσο θετικά παραδείγματα όσο και οι αδυναμίες τους. Το πρόγραμμα του Δήμου Χαλανδρίου για επιδότηση ενοικίου και κάλυψη βασικών λειτουργικών δαπανών οικογενειών Ρομά αποτέλεσε σημαντική απόπειρα ένταξης στον αστικό ιστό. Η εμπειρία του, όμως, δείχνει ότι η επιδότηση πρέπει να έχει επαρκή διάρκεια, σταθερή χρηματοδότηση και συνοδευτικές υπηρεσίες, καθώς και να αντιμετωπίζει ενεργά τις διακρίσεις ιδιοκτητών ή γειτόνων στην ιδιωτική αγορά κατοικίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ καλεί την ελληνική Πολιτεία να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική για τη στέγαση και την πρόσβαση σε βασικά αγαθά, η οποία δεν θα περιορίζεται σε προσωρινές μετεγκαταστάσεις ή τεχνικές παρεμβάσεις, αλλά θα περιλαμβάνει βιώσιμες, μη διαχωριστικές λύσεις στέγασης, θεσμικές εγγυήσεις κατά των εξώσεων χωρίς εναλλακτική κατοικία, αποτελεσματική νομική βοήθεια, συνοδευτικές

υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης και συγκεκριμένα μέτρα καταπολέμησης των διακρίσεων στην ιδιωτική αγορά κατοικίας. Η στρατηγική πρέπει να συνοδεύεται από σαφές χρονοδιάγραμμα, επαρκείς πόρους, υποχρεωτικά και εφαρμόσιμα Τοπικά Σχέδια Δράσης, ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των Ρομά και μηχανισμό παρακολούθησης των πραγματικών αποτελεσμάτων. Όπως υποστηρίζει ο Επίτροπος, οι ανεπαρκείς συνθήκες στους άτυπους οικισμούς αποτελούν συνέπεια της απουσίας ή της ανεπάρκειας των προσπαθειών των αρμόδιων αρχών, επιδεινώνονται από τον ενσωματωμένο στην κοινωνία αντιτσιγγανισμό και δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν μέσω εξώσεων που εκθέτουν τις κοινότητες σε κίνδυνο αστεγίας και διαταράσσουν την πρόσβαση σε άλλα αλληλένδετα δικαιώματα.

7.2. Ουσιαστική πρόσβαση στην εργασία

Η πρόσβαση στην εργασία αποτελεί κεντρικό πυλώνα της κοινωνικής ένταξης των Ρομά και βασικό άξονα της *Σύστασης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά* (2021). Το κείμενο υπογραμμίζει ότι η εργασία δεν είναι απλώς μέσο βιοπορισμού αλλά προϋπόθεση αξιοπρέπειας, κοινωνικής αναγνώρισης και ισότιμης συμμετοχής στον δημόσιο βίο. Οι Ρομά, ωστόσο, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν συστημικά εμπόδια στην πρόσβαση σε ποιοτική απασχόληση, τα οποία απορρέουν από μακροχρόνιες διακρίσεις, χωρικό αποκλεισμό, περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση και έλλειψη επίσημων επαγγελματικών προσόντων.

Η Σύσταση του Συμβουλίου καλεί τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν ισότιμη πρόσβαση των Ρομά στην αγορά εργασίας μέσω ολοκληρωμένων πολιτικών που αντιμετωπίζουν τόσο τη ζήτηση όσο και την προσφορά εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην καταπολέμηση των διακρίσεων στις διαδικασίες πρόσληψης, στη δημιουργία κινήτρων για εργοδότες που απασχολούν Ρομά, καθώς και στην παροχή εξατομικευμένης επαγγελματικής καθοδήγησης και κατάρτισης. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνονται να επεκτείνουν την πρόσβαση των Ρομά σε προγράμματα ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, να διευκολύνουν τη μετάβαση από την άτυπη στην τυπική οικονομία και να υποστηρίζουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα και την αυτοαπασχόληση, ιδίως σε τοπικό επίπεδο.

Παράλληλα, η Σύσταση ζητεί την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου και της ηλικίας στις πολιτικές απασχόλησης, με στόχο την ενδυνάμωση των Ρομά γυναικών και νέων, που πλήττονται δυσανάλογα από την ανεργία και την εργασιακή ανασφάλεια. Η ενίσχυση των δεξιοτήτων, η πρόσβαση σε προγράμματα κατάρτισης και δια βίου μάθησης, καθώς και η αναγνώριση της άτυπης εργασιακής εμπειρίας αποτελούν καίριες παρεμβάσεις για τη διεύρυνση των επαγγελματικών προοπτικών των Ρομά. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστηρίζει τη χρηματοδότηση τέτοιων δράσεων μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου+, του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης και άλλων προγραμμάτων που προάγουν την ισότητα και την κοινωνική ένταξη.

Σε εθνικό επίπεδο, η εφαρμογή των προτάσεων αυτών απαιτεί τη συνεργασία πολλών φορέων όπως δημοσίων υπηρεσιών, εργοδοτικών οργανώσεων, τοπικών αρχών και κοινοτήτων Ρομά, στο πλαίσιο διατομεακών στρατηγικών που θα συνδυάζουν την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την κοινωνική υποστήριξη. Η αξιολόγηση των προγραμμάτων πρέπει να βασίζεται σε ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες, που να αποτυπώνουν την πραγματική πρόσβαση και ένταξη των Ρομά στην αγορά εργασίας, και όχι μόνο τη συμμετοχή τους σε επιμέρους δράσεις.

Η πρόσβαση των Ρομά στην εργασία δεν αποτελεί μεμονωμένο στόχο, αλλά **πολιτική-κλειδί και πυρήνα μιας ευρύτερης πολιτικής κοινωνικής δικαιοσύνης**, που αποσκοπεί στην άρση των διαρθρωτικών ανισοτήτων και στη δημιουργία ίσων ευκαιριών για όλους. Η ένταξη των Ρομά στην αγορά εργασίας προϋποθέτει ένα περιβάλλον απαλλαγμένο από διακρίσεις, την ενίσχυση των δεξιοτήτων και τη θεσμική αναγνώριση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων τους, συμβάλλοντας έτσι στην οικοδόμηση μιας χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίας.

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα επισημάνει ότι η αποτελεσματική ένταξη των Ρομά στην αγορά εργασίας προϋποθέτει τη μετάβαση από αποσπασματικές παρεμβάσεις σε μία συνεκτική πολιτική ίσων ευκαιριών και θετικής δράσης. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνει την ενίσχυση εξατομικευμένων προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού, κατάρτισης και διασύνδεσης με την αγορά εργασίας, τη δημιουργία κινήτρων για την πρόσληψη Ρομά στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, την ανάπτυξη προγραμμάτων κοινωνικής επιχειρηματικότητας και αυτοαπασχόλησης, καθώς και τη

θεσμοθέτηση μηχανισμών παρακολούθησης της εφαρμογής της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων στην εργασία. Παράλληλα, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την ανάγκη ενίσχυσης του ρόλου των διαμεσολαβητών Ρομά και των Κέντρων Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά, ώστε να παρέχεται ολοκληρωμένη υποστήριξη κατά την αναζήτηση εργασίας και την πρόσβαση σε υπηρεσίες απασχόλησης, καθώς και τη σημασία της ουσιαστικής συμμετοχής των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά στον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση των σχετικών πολιτικών. Τέλος, η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η πρόοδος στον τομέα της απασχόλησης θα πρέπει να αξιολογείται μέσω αξιόπιστων ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών, ώστε να αποτυπώνεται η πραγματική βελτίωση της πρόσβασης των Ρομά στην αγορά εργασίας και να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των δημόσιων πολιτικών για την καταπολέμηση των διαθρησκευτικών διακρίσεων.

7.3. Ουσιαστική πρόσβαση στην υγεία

«Έκδοση του Δικτύου ERGO (European Roma Grassroots Organisations) για την πρόσβαση των Ρομά σε επαρκείς υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης και μακροχρόνιας φροντίδας σε έξι ευρωπαϊκές χώρες

Η ΕΕΔΑ αναδεικνύει σταθερά το δικαίωμα στην υγεία ως θεμελιώδη συνιστώσα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της κοινωνικής ισότητας. Τοποθετεί το ζήτημα της υγείας των Ρομά στο ευρύτερο

πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπογραμμίζοντας ότι η ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας **αποτελεί προϋπόθεση** για την κοινωνική ένταξη, **την άσκηση όλων των άλλων δικαιωμάτων** και την πραγματική συμμετοχή στη δημόσια ζωή.

Στο πεδίο της υγείας, η ΕΕΔΑ έχει αναπτύξει ένα εκτενές πλέγμα δράσεων που αποσκοπούν στην τεκμηρίωση των ανισοτήτων και στην ενδυνάμωση των κοινοτήτων Ρομά. Περιλαμβάνονται επιτόπιες επισκέψεις σε καταυλισμούς, προγράμματα ενημέρωσης και εκπαίδευσης στα δικαιώματα του ανθρώπου, καθώς και συνεργασίες με διεθνείς οργανισμούς όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης στο πλαίσιο του προγράμματος JUSTROM, που εστίασε στη βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών Ρομά στη δικαιοσύνη και τις υπηρεσίες πρόνοιας. Η Επιτροπή συνέβαλε ενεργά στη διαμόρφωση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030, εντάσσοντας τις αρχές της ισότητας, της μη διάκρισης και της συμμετοχής.

Κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19, η ΕΕΔΑ προειδοποίησε για τις δυσανάλογες επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων στις κοινότητες Ρομά, όπου η έλλειψη υποδομών υγιεινής και ιατρικής κάλυψης κατέστησε τους πληθυσμούς αυτούς ιδιαίτερα ευάλωτους.⁴¹ Η παρουσίαση της ΕΕΔΑ αναλύει το δικαίωμα στην υγεία σύμφωνα με το Σύνταγμα της Ελλάδας (άρθρα 5 §5 και 21 §3), το διεθνές δίκαιο (ICESCR, CEDAW, CRC) και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 35). Τονίζεται ότι το δικαίωμα αυτό δεν περιορίζεται στην παροχή ιατρικών υπηρεσιών, αλλά προϋποθέτει τη δημιουργία συνθηκών που εξασφαλίζουν φυσική, ψυχική και κοινωνική ευεξία. Παρά ταύτα, τα δεδομένα αποκαλύπτουν εκτεταμένο αποκλεισμό: σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, το 62% των Ρομά δεν έχει πρόσβαση στο σύστημα υγείας και το 64% στερείται βιβλιαρίων υγείας.

Η ΕΕΔΑ προτείνει μια ολοκληρωμένη πολιτική για την υγεία των Ρομά, οργανωμένη γύρω από τρεις αλληλένδετους πυλώνες: την **πρόληψη**, την **ισότιμη πρόσβαση** και την **ενδυνάμωση**. Πρώτον, απαιτείται η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και η διασφάλιση υγιεινού περιβάλλοντος, μέσω καθολικής πρόσβασης σε ύδρευση, αποχέτευση,

⁴¹ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία (2021).

ηλεκτροδότηση, αποκομιδή απορριμμάτων και λοιπές βασικές υποδομές. Δεύτερον, πρέπει να κατοχυρωθεί η ουσιαστική πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας χωρίς διακρίσεις, με ανάπτυξη κινητών μονάδων, θεσμική αξιοποίηση διαμεσολαβητών υγείας από τις ίδιες τις κοινότητες Ρομά και στοχευμένες δράσεις ενημέρωσης για τον εμβολιασμό, την πρόληψη και την έγκαιρη διάγνωση ασθενειών. Τρίτον, είναι αναγκαία η συστηματική εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών υγείας σε ζητήματα διαπολιτισμικής επάρκειας, αντιτσιγγανισμού και ίσης μεταχείρισης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν στερεότυπα, προκαταλήψεις και πρακτικές αποκλεισμού.

Ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στην **προστασία της υγείας των γυναικών Ρομά**, οι οποίες συχνά υφίστανται πολλαπλές και διασταυρούμενες μορφές διάκρισης λόγω φύλου, εθνοτικής καταγωγής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης. Η φτώχεια, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, οι πρώιμοι γάμοι, η περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας και η αυξημένη έκθεση σε έμφυλη βία επιβαρύνουν περαιτέρω την κατάσταση της υγείας τους.

Υπόμνημα του Ινστιτούτου Prolepsis, το οποίο κοινοποιήθηκε στην ΕΕΔΑ, αποτυπώνει με ιδιαίτερη σαφήνεια τη σοβαρότητα των προβλημάτων. Από την ερευνητική συνιστώσα προγραμμάτων που υλοποίησε το Ινστιτούτο προέκυψε ότι περίπου δύο στις τρεις γυναίκες Ρομά είναι υπέρβαρες ή παχύσαρκες, ενώ καταγράφονται συχνές ανθυγιεινές διατροφικές συνήθειες, όπως υψηλή κατανάλωση ζάχαρης, κόκκινου και επεξεργασμένου κρέατος και αλκοόλ, οι οποίες επηρεάζουν και τα παιδιά. Ως προς το κάπνισμα, περίπου το 90% των γυναικών είτε καπνίζει είτε έχει καπνίσει στο παρελθόν, ενώ παρατηρούνται συγκεχυμένες αντιλήψεις σχετικά με τις επιπτώσεις του στην υγεία.

Ιδιαίτερα ανησυχητικά είναι και τα ευρήματα ως προς την πρόληψη. Περίπου οι μισές γυναίκες δεν έχουν υποβληθεί ποτέ σε τεστ Παπανικολάου, ενώ περίπου δύο στις τρεις δεν έχουν πραγματοποιήσει μαστογραφία. Παράλληλα, σημαντική είναι η διάσταση της ψυχικής υγείας, καθώς περίπου μία στις τρεις γυναίκες έχει αναζητήσει υποστήριξη για ζητήματα όπως το άγχος και η κατάθλιψη, γεγονός που υποδηλώνει αυξημένη ψυχοκοινωνική επιβάρυνση και ανάγκη για σταθερές, προσβάσιμες και πολιτισμικά κατάλληλες υπηρεσίες υποστήριξης.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ εισηγείται την ανάπτυξη στοχευμένων δράσεων οικογενειακού προγραμματισμού, προληπτικού ελέγχου, ιδίως μαστογραφίας και τεστ Παπανικολάου, ενημέρωσης για την εγκυμοσύνη, τη μητρότητα και τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία, καθώς και παρεμβάσεων για την πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης βίας. Παράλληλα, προτείνει τη δημιουργία ή ενίσχυση δομών ψυχολογικής υποστήριξης και κοινωνικής φροντίδας για γυναίκες και παιδιά Ρομά, με τη συμμετοχή διαμεσολαβητών και την ενσωμάτωση διαπολιτισμικών πρακτικών, ώστε οι υπηρεσίες να είναι πραγματικά προσβάσιμες, αξιόπιστες και αποτελεσματικές.

Η προσέγγιση της ΕΕΔΑ συνδέεται άμεσα με τον **Στόχο 3 της Ατζέντας 2030** του ΟΗΕ («Καλή υγεία και ευημερία για όλους και σε όλες τις ηλικίες») και με την **ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα και την ένταξη των Ρομά** (2020–2030). Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η προστασία της υγείας των Ρομά δεν αποτελεί φιλανθρωπικό μέτρο αλλά νομική και ηθική υποχρέωση του κράτους, απορρέουσα από τις διεθνείς συνθήκες και τις συνταγματικές επιταγές.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η άρση των ανισοτήτων στην υγεία των Ρομά προϋποθέτει τη μετάβαση από αποσπασματικές παρεμβάσεις σε μια ολοκληρωμένη, διατομεακή και δικαιωματοκεντρική πολιτική δημόσιας υγείας. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνει την πλήρη διασφάλιση της καθολικής πρόσβασης όλων των Ρομά στο Εθνικό Σύστημα Υγείας, ανεξαρτήτως συνθηκών διαβίωσης ή διοικητικών εμποδίων, την ενίσχυση της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και των κινητών μονάδων σε οικισμούς Ρομά, καθώς και τη θεσμική ενσωμάτωση και ενίσχυση του ρόλου των διαμεσολαβητών υγείας. Παράλληλα, εισηγείται την ανάπτυξη στοχευμένων προγραμμάτων πρόληψης, εμβολιασμού, μητρικής και παιδικής υγείας, ψυχικής υγείας και σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας, με ιδιαίτερη έμφαση στις γυναίκες και τα παιδιά Ρομά, καθώς και τη συστηματική εκπαίδευση των επαγγελματιών υγείας σε ζητήματα διαπολιτισμικής επάρκειας, αντιτσιγγανισμού και ίσης μεταχείρισης.

Τέλος, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η βελτίωση της υγείας των Ρομά δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς παράλληλη αντιμετώπιση των κοινωνικών παραμέτρων της υγείας, όπως η στέγαση, η πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό, η αποχέτευση, η ηλεκτροδότηση, η εκπαίδευση και η απασχόληση,

και προτείνει τη δημιουργία μόνιμων μηχανισμών συλλογής δεδομένων και αξιολόγησης των δημοσίων πολιτικών, με την ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά στον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθησή τους.

7.4. Ουσιαστική πρόσβαση στην εκπαίδευση

Έκδοση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (FRA) για την κατάσταση της εκπαίδευσης των Ρομά σε 11 κράτη μέλη της Ε.Ε.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί θεμελιώδες ανθρωπινό δικαίωμα και αναγκαία προϋπόθεση για την ισότητα, την κοινωνική ένταξη και την

ουσιαστική άσκηση όλων των λοιπών δικαιωμάτων. Η διεθνής προστασία του θεμελιώνεται ήδη στο άρθρο 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο αναγνωρίζει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση, η οποία πρέπει να αποσκοπεί στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντίστοιχα, το άρθρο 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα κατοχυρώνει το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση και επιβάλλει στα κράτη την υποχρέωση να διασφαλίζουν την προοδευτική πραγμάτωσή του μέσω δωρεάν και υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ανάπτυξης της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ίσων ευκαιριών πρόσβασης. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) εξειδικεύει περαιτέρω τις σχετικές υποχρεώσεις, επιβάλλοντας στα κράτη όχι μόνο την εξασφάλιση της πρόσβασης στο σχολείο, αλλά και τη λήψη μέτρων για τη μείωση της σχολικής διαρροής και την προώθηση της τακτικής φοίτησης.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το δικαίωμα στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, ενώ η άσκησή του προστατεύεται σε συνδυασμό με την απαγόρευση των διακρίσεων του άρθρου 14 της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου αριθ. 12. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αναδείξει ότι ο φυλετικός ή εθνοτικός διαχωρισμός στην εκπαίδευση παραβιάζει τις θεμελιώδεις αρχές της Σύμβασης, ιδίως στις υποθέσεις που αφορούν τον διαχωρισμό παιδιών Ρομά σε ειδικά σχολεία ή σε χωριστές τάξεις.⁴² Παράλληλα, ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης προστατεύει το δικαίωμα των παιδιών και των νέων στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση, ενώ ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατοχυρώνει στο άρθρο 14 το δικαίωμα κάθε προσώπου στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση

⁴² Βλ. ΕΔΔΑ, *Sampanis and Others v. Greece*, αρ. προσφ. 32526/05, απόφαση της 5ης Ιουνίου 2008, όπου το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, λόγω της μη παροχής σχολικής εκπαίδευσης στα παιδιά των προσφυγόντων και της μεταγενέστερης τοποθέτησής τους σε ειδικές τάξεις τις οποίες παρακολουθούσαν αποκλειστικά παιδιά Ρομά: *Sampani and Others v. Greece*, αρ. προσφ. 59608/09, απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2012, όπου το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση των ίδιων διατάξεων, κρίνοντας ότι η λειτουργία, κατά την περίοδο 2008–2010, του 12ου Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, στο οποίο φοιτούσαν αποκλειστικά μαθητές Ρομά, είχε ως αποτέλεσμα τη συνέχιση της εις βάρος τους διακριτικής μεταχείρισης: *Lavida and Others v. Greece*, αρ. προσφ. 7973/10, απόφαση της 30ής Μαΐου 2013, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η συνέχιση της φοίτησης παιδιών Ρομά στο 4ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων, στο οποίο φοιτούσαν αποκλειστικά μαθητές Ρομά, σε συνδυασμό με τη μη λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την άρση του διαχωρισμού, συνιστούσε διάκριση κατά παράβαση του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

στη συνεχή επαγγελματική κατάρτιση, σε συνδυασμό με τις αρχές της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων των άρθρων 20 και 21.

Η εκπαίδευση των Ρομά έχει αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης μέριμνας του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η Σύσταση CM/Rec(2009)4 της Επιτροπής Υπουργών αναγνωρίζει ότι οι εκπαιδευτικές ανισότητες που αντιμετωπίζουν οι Ρομά αποτελούν συνέπεια μακροχρόνιων διακρίσεων και αποκλεισμών και καλεί τα κράτη να διαμορφώσουν ολοκληρωμένες εκπαιδευτικές πολιτικές που θα διασφαλίζουν ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στην προσχολική αγωγή, στην πρόληψη της σχολικής διαρροής, στην κατάργηση κάθε μορφής σχολικού διαχωρισμού και στην ενεργό συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά στη διαμόρφωση, εφαρμογή και αξιολόγηση των εκπαιδευτικών πολιτικών. Η ίδια Σύσταση υπογραμμίζει την ανάγκη συντονισμού της εκπαιδευτικής πολιτικής με τις πολιτικές στέγασης, υγείας και κοινωνικής προστασίας, αναγνωρίζοντας ότι η ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση δεν μπορεί να επιτευχθεί αποκομμένα από τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης.

Περαιτέρω, το *Πλαίσιο Αναφοράς για τις Εκπαιδευτικές Πολιτικές υπέρ των Ρομά, Σίντι και Ταξιδευτών* (2005), του Συμβουλίου της Ευρώπης αναπτύσσει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της εκπαιδευτικής ένταξης, βασισμένη σε τέσσερις αλληλένδετους άξονες: τη σχολική φοίτηση, την κοινωνική ένταξη, την πολιτισμική ταυτότητα και τη συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων. Το πλαίσιο αυτό αντιμετωπίζει την εκπαίδευση όχι ως απομονωμένο τομέα πολιτικής αλλά ως εργαλείο κοινωνικής ένταξης, καταπολέμησης των διακρίσεων και ενδυνάμωσης των κοινοτήτων Ρομά. Μεταξύ των βασικών συστάσεων περιλαμβάνονται η ενίσχυση της προσχολικής εκπαίδευσης, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στη διαπολιτισμική προσέγγιση, η αξιοποίηση σχολικών διαμεσολαβητών Ρομά, η ουσιαστική συμμετοχή των γονέων στη σχολική ζωή, η πρόληψη του σχολικού αποκλεισμού και η ανάπτυξη ευέλικτων μορφών εκπαίδευσης που ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των κοινοτήτων Ρομά.

Η εκπαίδευση κατέχει εξίσου κεντρική θέση στο σύγχρονο ενωσιακό πλαίσιο για την ισότητα των Ρομά. Ο *Κανονισμός (ΕΕ) 2021/1057 για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+* εντάσσει την εκπαίδευση, την κατάρτιση, την κοινωνική ένταξη και την κα-

ταπολέμηση των διακρίσεων μεταξύ των βασικών προτεραιοτήτων της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, ενώ προβλέπει ότι οι επενδύσεις αυτές συμβάλλουν στην υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων και του Στρατηγικού Πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά για την περίοδο 2020–2030. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη βελτίωση της πρόσβασης σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, στην πρόληψη της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων και στη σύνδεση της εκπαίδευσης με την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη.

Το ισχύον ευρωπαϊκό πλαίσιο απομακρύνεται πλέον από την αντίληψη της εκπαίδευσης ως αποκλειστικά σχολικής πολιτικής και την αντιμετωπίζει ως οριζόντια δημόσια πολιτική κοινωνικής ένταξης. Η αποτελεσματική πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην ποιοτική εκπαίδευση προϋποθέτει παράλληλες παρεμβάσεις στους τομείς της στέγασης, της υγείας, της κοινωνικής προστασίας και της καταπολέμησης του αντιτσιγγανισμού, καθώς και τη συστηματική συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά στον σχεδιασμό και στην αξιολόγηση των σχετικών πολιτικών. Με τον τρόπο αυτό, η εκπαίδευση αναδεικνύεται όχι μόνο ως ατομικό δικαίωμα, αλλά και ως βασικός μηχανισμός άρσης των διαγενεακών ανισοτήτων και οικοδόμησης ουσιαστικής ισότητας.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η ουσιαστική πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση απαιτεί τη μετάβαση από πολιτικές που εστιάζουν αποκλειστικά στην εγγραφή στο σχολείο σε μια ολοκληρωμένη στρατηγική που διασφαλίζει την τακτική φοίτηση, την πρόοδο και την επιτυχή ολοκλήρωση όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνει την ενίσχυση της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης, τη συστηματική αντιμετώπιση της σχολικής διαρροής μέσω εξατομικευμένης εκπαιδευτικής και κοινωνικής υποστήριξης, την κατάργηση κάθε μορφής άμεσου ή έμμεσου σχολικού διαχωρισμού, καθώς και την καθολική εφαρμογή μέτρων που διευκολύνουν την πρόσβαση των παιδιών Ρομά στο σχολείο, όπως η μεταφορά μαθητών, η σχολική διαμεσολάβηση και η παροχή των αναγκαίων σχολικών υλικών. Παράλληλα, η ΕΕΔΑ εισηγείται τη συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των στελεχών της εκπαίδευσης σε ζητήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, αντιτσιγγανισμού και ίσης μεταχείρισης, καθώς και

την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ σχολικών μονάδων, κοινωνικών υπηρεσιών, τοπικής αυτοδιοίκησης και κοινοτήτων Ρομά. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδει στην ενεργό συμμετοχή των γονέων και των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των εκπαιδευτικών πολιτικών, ώστε να ενισχυθεί η σχέση εμπιστοσύνης με το σχολείο και να αντιμετωπισθούν οι παράγοντες που οδηγούν στον εκπαιδευτικό αποκλεισμό. Τέλος, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η αξιολόγηση των σχετικών πολιτικών πρέπει να βασίζεται σε αξιόπιστους ποιοτικούς και ποσοτικούς δείκτες, οι οποίοι θα αποτυπώνουν όχι μόνο τα ποσοστά εγγραφής, αλλά και τη σχολική φοίτηση, τις μαθησιακές επιδόσεις, την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και τη μετάβαση των παιδιών Ρομά στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση.

7.5. Διατομεακή πολιτική (intersectionality)

Η διατομεακότητα συνιστά θεμελιώδη αρχή της σύγχρονης πολιτικής για τα ανθρώπινα δικαιώματα και αποτελεί αναγκαίο εργαλείο κατανόησης και αντιμετώπισης των **πολλαπλών και αλληλεπικαλυπτόμενων μορφών ανισότητας** που βιώνουν μεταξύ άλλων και οι Ρομά. Η αρχή αυτή εστιάζει στη συνύπαρξη παραγόντων όπως το φύλο, η αναπηρία, η ηλικία, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση ή το νομικό καθεστώς, που δημιουργούν συσσωρευμένα εμπόδια στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων. Οι Ρομά που φέρουν περισσότερες από μία μορφές ευαλωτότητας – όπως οι γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις και οι ηλικιωμένοι – **αντιμετωπίζουν διπλή ή και τριπλή περιθωριοποίηση, γεγονός που απαιτεί στοχευμένες και διασυνδεδεμένες πολιτικές.**

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά στο πλαίσιο της διατομεακής προσέγγισης η θέση των γυναικών και κοριτσιών Ρομά, οι οποίες συχνά υφίστανται πολλαπλές και διασταυρούμενες μορφές διάκρισης λόγω φύλου, εθνοτικής καταγωγής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης. Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά (2021/C 93/01) και το Στρατηγικό Πλαίσιο της ΕΕ για τους Ρομά 2020–2030 αναγνωρίζουν ότι οι γυναίκες Ρομά αντιμετωπίζουν δυσανάλογα υψηλά ποσοστά φτώχειας, πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, ανεργίας, αποκλεισμού από τις υπηρεσίες υγείας, έμφυλης βίας και περιορισμένης συμμετο-

χής στη δημόσια και πολιτική ζωή. Για τον λόγο αυτό καλούν τα κράτη μέλη να ενσωματώνουν συστηματικά τη διάσταση του φύλου σε όλες τις πολιτικές για τους Ρομά (gender mainstreaming), να λαμβάνουν ειδικά μέτρα για την ενδυνάμωση των γυναικών και των κοριτσιών Ρομά και να εξασφαλίζουν την ουσιαστική συμμετοχή τους στον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την αξιολόγηση των σχετικών πολιτικών.

Η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ), στις προτάσεις της για την Εθνική Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030, αναδεικνύει ότι η διατομεακή προσέγγιση δεν αποτελεί συμπληρωματική διάσταση, αλλά προϋπόθεση για την ουσιαστική ισότητα. Ειδικότερα, οι Ρομά με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις βιώνουν μια συσσωρευση κοινωνικών αποκλεισμών που δεν οφείλονται μόνο στα στερεότυπα για τους Ρομά, αλλά και στη θεσμική αδράνεια ως προς την αναγνώριση της αναπηρίας ως οριζόντιας πολιτικής προτεραιότητας. Η πλήρης συμμετοχή τους στην εκπαίδευση, την απασχόληση και την υγειονομική περίθαλψη, η προσβασιμότητα στο φυσικό και ψηφιακό περιβάλλον, καθώς και η στήριξη των οικογενειών που φροντίζουν άτομα με αναπηρία, αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την κοινωνική ένταξη και την αξιοπρέπεια. Η ΕΣΑμεΑ προτείνει ένα συνεκτικό πλαίσιο θεσμικών παρεμβάσεων για την εφαρμογή της διατομεακής πολιτικής. Περιλαμβάνει τη συστηματική συλλογή στατιστικών δεδομένων και δεικτών για τους Ρομά με αναπηρία, τη δημιουργία θεματικής ομάδας εργασίας για την αναπηρία στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής, την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ του Παρατηρητηρίου ΕΣΚΕ Ρομά και του Παρατηρητηρίου Θεμάτων Αναπηρίας της ΕΣΑμεΑ, καθώς και την καθολική ενσωμάτωση της προσβασιμότητας και της διάστασης της αναπηρίας σε όλες τις δημόσιες πολιτικές για τους Ρομά.

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD), που έχει κυρωθεί από την Ελλάδα, δεσμεύει νομικά τα κράτη να υιοθετούν πολιτικές που αναγνωρίζουν τη διασταύρωση των ταυτοτήτων και να εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά, σε όλα τα στάδια λήψης αποφάσεων. Η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες έχει ήδη επισημάνει την έλλειψη ολοκληρωμένης πολιτικής στην Ελλάδα για την πρόληψη και την αντιμετώπι-

ση των πολλαπλών και διατομεακών διακρίσεων, ιδίως εις βάρος των γυναικών και κοριτσιών Ρομά με αναπηρία.⁴³ Παράλληλα, το Στρατηγικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά (2020–2030) καθιστά σαφές ότι οι εθνικές στρατηγικές πρέπει να ενσωματώνουν τη διατομεακότητα, αναγνωρίζοντας την ποικιλομορφία εντός των κοινοτήτων των Ρομά και θεσπίζοντας δείκτες και στόχους ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και την αναπηρία.

Υπό το πρίσμα των παραπάνω, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την ανάγκη η διατομεακή προσέγγιση να ενσωματωθεί οριζόντια και συστηματικά σε όλες τις πολιτικές που αφορούν τους Ρομά και να μη λειτουργεί ως αποσπασματική ή συμπληρωματική διάσταση. Προς τον σκοπό αυτό, συνιστά την ανάπτυξη στοχευμένων μέτρων για τις ομάδες που αντιμετωπίζουν πολλαπλές και αλληλεπικαλυπτόμενες μορφές διάκρισης, με ιδιαίτερη έμφαση στις γυναίκες και τα κορίτσια Ρομά, στα άτομα με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις, στα παιδιά και στους ηλικιωμένους. Η χάραξη και εφαρμογή των σχετικών πολιτικών πρέπει να βασίζεται σε αξιόπιστα, αναλυτικά και, όπου είναι δυνατόν, αποσυνδεδεμένα ανά φύλο, ηλικία και αναπηρία δεδομένα, με παράλληλη διασφάλιση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

Η ΕΕΔΑ συνιστά, ιδίως, τη συστηματική ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές για την ισότητα και την κοινωνική ένταξη των Ρομά, με ειδικά μέτρα για την οικονομική και κοινωνική ενδυνάμωση των γυναικών και κοριτσιών Ρομά, την ισότιμη πρόσβασή τους στην εκπαίδευση, την απασχόληση, την υγεία, τη στέγαση και τη δικαιοσύνη, καθώς και την αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας. Παράλληλα, απαιτείται η διασφάλιση της ουσιαστικής και όχι απλώς τυπικής συμμετοχής των ίδιων των γυναικών Ρομά στον σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των πολιτικών που τις αφορούν, καθώς και η ενίσχυση της παρουσίας τους σε αντιπροσωπευτικούς φορείς και διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Ως προς τους Ρομά με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις, η ΕΕΔΑ προκρίνει την πλήρη ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε όλες τις σχετικές δημόσιες πολιτικές, την εξασφάλιση προσβασιμότητας

στο φυσικό και ψηφιακό περιβάλλον, την ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, κοινωνικής προστασίας και απασχόλησης, καθώς και την ενίσχυση της υποστήριξης προς τις οικογένειες που αναλαμβάνουν καθήκοντα φροντίδας. Ιδιαίτερη σημασία έχει η ανάπτυξη σταθερών μηχανισμών συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων κρατικών φορέων, των οργανώσεων Ρομά, των οργανώσεων ατόμων με αναπηρία και των ανεξάρτητων θεσμών προστασίας των δικαιωμάτων.

Τέλος, η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η αποτελεσματική εφαρμογή μιας διατομεακής πολιτικής προϋποθέτει σαφείς στόχους, μετρήσιμους δείκτες, σταθερούς μηχανισμούς παρακολούθησης και αξιολόγησης και επαρκείς ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους. Η συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων Ρομά, και ιδίως εκείνων των μελών τους που βιώνουν πολλαπλές μορφές αποκλεισμού, πρέπει να αποτελεί σταθερή αρχή σε όλα τα στάδια της πολιτικής διαδικασίας.

7.6. Αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας

Ο αντιτσιγγανισμός, ή αλλιώς η διάκριση κατά των Ρομά, συνιστά μια βαθιά ριζωμένη μορφή ρατσισμού, η οποία εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους: από ατομικές προκαταλήψεις και ρητορική μίσους έως θεσμικές πολιτικές αποκλεισμού και περιθωριοποίησης. Τον Οκτώβριο του 2020, η Διεθνής Συμμαχία για τη Μνήμη του Ολοκαυτώματος (IHRA) υιοθέτησε έναν μη νομικά δεσμευτικό ορισμό του φαινομένου, σύμφωνα με τον οποίο ο αντιτσιγγανισμός περιλαμβάνει «πράξεις και πολιτικές που οδηγούν σε κοινωνική περιθωριοποίηση, σωματική βία, απαξίωση του πολιτισμού και των τρόπων ζωής των Ρομά, καθώς και σε ρητορική μίσους που στρέφεται εναντίον τους ή εναντίον ομάδων που ιστορικά στιγματίστηκαν ως Τσιγγάνοι».⁴⁴ Πρόκειται, επομένως, για μια ιδιαίτερη μορφή ρατσισμού, που εδράζεται στη στερεοτυπική αντιμετώπιση των Ρομά ως «ξένης ομάδας» και αναπαράγει διαχρονικά μειωτικές εικόνες και πρακτικές αποκλεισμού.

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα επιβεβαιώσει την ύπαρξη και τις επιπτώσεις αυτής της διάκρισης. Ενδεικτική είναι η υπόθεση *Μπέκος και*

⁴³ CRPD, *Concluding observations on the initial report of Greece* [CRPD/C/GRC/CO/1] (2019).

⁴⁴ IHRA, *Working Definition of Antigypsyism / Anti-Roma Discrimination* (2020).

Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας (2005), στην οποία δύο Έλληνες Ρομά προσέφυγαν κατά του Ελληνικού Κράτους, καταγγέλλοντας αστυνομική βία και ελλιπή διερεύνηση των περιστατικών. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης (απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης), κρίνοντας ότι η σωματική βλάβη και η ψυχολογική ταλαιπωρία που υπέστησαν οι προσφεύγοντες συνιστούσαν απάνθρωπη μεταχείριση. Επίσης, διαπιστώθηκε παραβίαση της υποχρέωσης για αποτελεσματική έρευνα, καθώς οι αρχές δεν εξέτασαν επαρκώς τους ισχυρισμούς περί ρατσιστικών κινήτρων. Αν και το Δικαστήριο δεν αναγνώρισε ρητά διάκριση λόγω φυλετικών προκαταλήψεων από την αστυνομία, έκρινε ότι υπήρξε παράλειψη των αρχών να διερευνήσουν εάν οι διακρίσεις έπαιξαν ρόλο στα

γεγονότα, γεγονός που συνιστά αυτοτελή παραβίαση του άρθρου 14 (απαγόρευση διακρίσεων) σε συνδυασμό με το άρθρο 3. Η υπόθεση αυτή σηματοδότησε ένα ορόσημο στη νομολογία του ΕΔΔΑ για τα δικαιώματα των Ρομά, αναδεικνύοντας ότι **η έλλειψη θεσμικής επαγρύπνησης απέναντι στα ρατσιστικά κίνητρα αποτελεί μορφή θεσμικού ρατσισμού**.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει έντονη ανησυχία για τη ρητορική και τις πρακτικές στοχοποίησης των κοινοτήτων Ρομά που εντείνονται μετά τις πρόσφατες δηλώσεις του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, ο οποίος υποστήριξε ότι το 70%-75% της εγκληματικότητας προέρχεται από τους Ρομά.⁴⁵ Παρότι ο ίδιος διευκρίνισε ότι δεν υπήρχε πρόθεση ρατσισμού, η αναπαραγωγή τέτοιων ποσοστών δημι-

Η ΕΕΔΑ στο 1ο θεματικό Roundtable της Ένωσης Ελλήνων Ρομά Διαμεσολαβητών στο πλαίσιο του έργου RomaNet για την καταπολέμηση της ρητορικής μίσους και των εγκλημάτων μίσους

45 «Ρομά και εγκληματικότητα – μύθος ή πραγματικότητα;», άρθρο στα Νέα, 16.09.2025.

ουργεί την εντύπωση ότι ολόκληρη μια κοινωνική ομάδα ευθύνεται για την εγκληματικότητα, γεγονός που συμβάλλει στη διαιώνιση στερεοτύπων και προκαλεί έμμεση νομιμοποίηση διακριτικών πρακτικών. Τα δεδομένα στα οποία φαίνεται να στηρίχθηκε ο υπουργός προέρχονται από την ετήσια έκθεση της ΕΛ.ΑΣ. για το οργανωμένο έγκλημα και αφορούν τη συμμετοχή μεμονωμένων ατόμων Ρομά σε ορισμένες εξαρθρωθείσες ομάδες, χωρίς ωστόσο να υποδεικνύουν ότι οι Ρομά ευθύνονται για το 70% των εγκλημάτων συνολικά. Αντιθέτως, η ίδια η έκθεση επισημαίνει ότι οι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες αντιστοιχούν σε πολύ μικρό ποσοστό επί του συνόλου των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας.⁴⁶ Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η αποσπασματική χρήση τέτοιων στοιχείων οδηγεί σε παραπλανητικά συμπεράσματα και ότι η αναφορά στην εθνοτική ή κοινωνική ταυτότητα δραστήων παραβιάζει την αρχή της ισότητας και ενδέχεται να ενισχύει φαινόμενα θεσμικού ρατσισμού.

Παράλληλα, η ΕΕΔΑ εκφράζει προβληματισμό για τη συχνότητα και τον χαρακτήρα των απροειδοποίητων επιχειρήσεων της Αστυνομίας σε καταυλισμούς Ρομά σε διάφορες περιοχές της χώρας, οι οποίες πραγματοποιούνται υπό το πρόσχημα της πρόληψης της εγκληματικότητας, αλλά καταλήγουν σε συλλήψεις για παραβάσεις χαμηλής απαξίας, όπως ρευματοκλοπές ή μικροποσότητες ναρκωτικών. Οι επιχειρήσεις αυτές, σύμφωνα με μαρτυρίες, συνοδεύονται από παραβιάσεις του οικιακού ασύλου και συχνά από υπέρμετρη χρήση βίας, ακόμη και εις βάρος ανηλίκων, χωρίς την παρουσία εισαγγελέα, γεγονός που εγείρει ζητήματα νομιμότητας και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέτοιες πρακτικές, επισημαίνει η ΕΕΔΑ, δεν αντιμετωπίζουν την εγκληματικότητα, αλλά ενισχύουν την καχυποψία και τον αποκλεισμό, διευρύνοντας την απόσταση μεταξύ των κοινοτήτων Ρομά και των κρατικών αρχών.

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η παραβατικότητα σε ορισμένες κοινότητες Ρομά δεν έχει φυλετικό ή πολιτισμικό υπόβαθρο, αλλά **συνδέεται με τη χρόνια περιθωριοποίηση, την έλλειψη πρόσβασης σε στέγη, εργασία και εκπαίδευση, και με τον ελλιπή σχεδιασμό των πολιτικών κοινωνικής ένταξης**. Η διαχρονική αποτυχία εφαρμογής των Εθνικών Στρατηγικών για την Ένταξη των Ρομά,

παρά τις δεσμεύσεις της χώρας στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής, αποδεικνύει ότι η αντιμετώπιση του προβλήματος μετατίθεται από την κοινωνική πολιτική στην καταστολή. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι κανένας άνθρωπος δεν επιλέγει να ζει σε άθλιες συνθήκες χωρίς νερό και ρεύμα, και ότι το κράτος έχει την υποχρέωση να εξασφαλίζει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και ισότιμη συμμετοχή όλων των πολιτών στη δημόσια ζωή.

Η συστηματική σύνδεση των Ρομά με την εγκληματικότητα ενισχύει τον αντιτσιγγανισμό, ο οποίος έχει αναγνωρισθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως ειδική μορφή ρατσισμού, και υπονομεύει τις αρχές του κράτους δικαίου. Η προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω επιχειρήσεων-«σκούπα» και στιγμιστικών δηλώσεων, αλλά μέσω στοχευμένων πολιτικών ένταξης, διαφάνειας στη χρήση των στατιστικών δεδομένων και πλήρους συμμόρφωσης της Πολιτείας με τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η ΕΕΔΑ έχει διαχρονικά επισημάνει την έκταση και τη βαρύτητα των διακρίσεων σε βάρος των Ρομά στην Ελλάδα. Στις εκθέσεις και παρατηρήσεις της, η ΕΕΔΑ έχει αναδείξει τη συστηματική διάσταση του αντιτσιγγανισμού, τόσο στον δημόσιο λόγο όσο και στις θεσμικές πρακτικές.⁴⁷ Ιδίως, έχει ζητήσει την ενίσχυση της εφαρμογής της αντιρατσιστικής και αντιδιακριτικής νομοθεσίας, η οποία ήδη καλύπτει τις πράξεις και τις πολιτικές που στρέφονται κατά των Ρομά. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ έχει υπογραμμίσει ότι η θεσμική αναγνώριση ειδικών μορφών ρατσισμού, όπως ο αντιτσιγγανισμός, πρέπει να γίνεται με προσοχή, ώστε να αποφεύγεται ο περαιτέρω στιγματισμός των ίδιων των ομάδων που επιδιώκονται να προστατευθούν. Ως εκ τούτου, εισηγείται τα ζητήματα των διακρίσεων και του ρατσισμού σε βάρος των Ρομά να αντιμετωπίζονται εντός των υφιστάμενων μηχανισμών καταπολέμησης του ρατσισμού, και όχι μέσω της δημιουργίας ξεχωριστών επιτροπών που θα ενίσχυαν ακούσια τη θεσμική απομόνωση.

Η ΕΕΔΑ, μέσω του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, το οποίο λειτουργεί υπό την αιγίδα της σε συνεργασία με την Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, έχει καταγράψει πολυάριθμα περιστατικά ρατσιστικής

46 Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Κλάδος Ασφαλείας, Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας, *Έκθεση για το Σοβαρό και Οργανωμένο Έγκλημα στην Ελλάδα* (2023), σελ. 73.

47 ΕΕΔΑ, *Συνεισφορά το πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021-2027* (2021).

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

βίας κατά των Ρομά, τεκμηριώνοντας την ανάγκη για ενισχυμένη θεσμική απάντηση. Παράλληλα, συμμετέχει ενεργά στην Operational Platform for Roma Equality (OPRE Platform) – μια κοινή πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης, του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), του Ευρωπαϊκού Δικτύου Θεσμών για την Ισότητα (EQUINET) και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ENNHRI)– που προάγει την ανταλλαγή καλών πρακτικών για την ισότητα και τη συμμετοχή των Ρομά. Επιπλέον, η ΕΕΔΑ είναι μέλος του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, το οποίο λειτουργεί βάσει του Ν. 4356/2015 και συ-

γκεντρώνει όλους τους εθνικούς φορείς για την προώθηση της ισότητας και της ανεκτικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή συμβάλλει στη διαμόρφωση πολιτικών που ενισχύουν τη θεσμική απάντηση στον αντισιγανισμό, ενσωματώνοντας τις αρχές της πρόληψης, της εκπαίδευσης και της δικαιοσύνης.

Ιδιαίτερη αξιολόγηση απαιτούν τα νέα μέτρα αστυνόμευσης των οικισμών Ρομά, τα οποία τέθηκαν σε εφαρμογή τον Νοέμβριο του 2025. Το επιχειρησιακό σχέδιο προβλέπει ανάπτυξη της νέας Ομάδας Πρόληψης και Διαμεσολάβησης σε 25 περιοχές και 152 σημεία της χώρας, με συμ-

μετοχή 473 αστυνομικών, 24ωρη παρουσία εντός των οικισμών, προληπτικούς ελέγχους σε πρόσωπα, οχήματα και οικίες και στοχευμένες επιχειρήσεις. Παράλληλα, προβλέφθηκε η πρόσληψη 50 άοπλων αστυνομικών ειδικών καθηκόντων, προερχόμενων από τις κοινότητες Ρομά, με καθήκοντα κοινωνικής διαμεσολάβησης και στόχο τη δημιουργία διαύλων επικοινωνίας και εμπιστοσύνης μεταξύ των κατοίκων και της Ελληνικής Αστυνομίας.⁴⁸ Η εισαγωγή της διαμεσολάβησης μπορεί να αξιολογηθεί θετικά στον βαθμό που ενισχύει την επικοινωνία, την πρόληψη των συγκρούσεων και την προσβασιμότητα των κατοίκων στις δημόσιες υπηρεσίες. Ωστόσο, η θετική αυτή διάσταση δεν αναιρεί την ανάγκη αυστηρών εγγυήσεων κατά του εθνοτικού προφίλ και της συλλογικής αντιμετώπισης των Ρομά ως ομάδας αυξημένης εγκληματικότητας. Η μόνιμη αστυνομική παρουσία και οι εκτεταμένοι προληπτικοί έλεγχοι πρέπει να στηρίζονται σε εξατομικευμένα και αντικειμενικά κριτήρια κινδύνου και να εφαρμόζονται με πλήρη σεβασμό στις αρχές της νομιμότητας, της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της ίσης μεταχείρισης. Διαφορετικά, υφίσταται ο κίνδυνος ένα μέτρο που παρουσιάζεται ως πολιτική πρόληψης και διαμεσολάβησης να ενισχύσει στην πράξη την υπεραστυνόμενη συγκεκριμένων κοινοτήτων και τη σύνδεση της εθνοτικής καταγωγής με την υποψία τέλεσης εγκλήματος.

Κρίσιμος στο πλαίσιο αυτό είναι ο θεσμικός ρόλος του Συνηγόρου του Πολίτη ως Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας (ΕΜΗΔΙΠΑ). Με το άρθρο 56 του ν. 4443/2016, το οποίο αντικατέστησε το άρθρο 1 του ν. 3938/2011, ο Συνήγορος ορίστηκε ως ανεξάρτητος μηχανισμός για τη συλλογή, καταγραφή, αξιολόγηση και διερεύνηση καταγγελιών που αφορούν, μεταξύ άλλων, βασανιστήρια και προσβολές της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, παράνομες προσβολές της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, παράνομη χρήση πυροβόλου όπλου, καθώς και συμπεριφορές για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ρατσιστικού κινήτρου ή άλλης διακριτικής μεταχείρισης λόγω φυλής, χρώματος ή εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής. Ο Μηχανισμός μπορεί να επιληφθεί κατόπιν καταγγελίας, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν παραπομπής και ελέγχει, μεταξύ άλλων, την πληρότητα και αποτελεσματικότητα των εσωτερικών πειθαρικών ερευνών των σωμάτων ασφαλείας. Η αρμοδιότητα αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις

κοινότητες Ρομά, δεδομένης τόσο της νομολογίας του ΕΔΔΑ για ανεπαρκή διερεύνηση ρατσιστικών κινήτρων σε περιστατικά αστυνομικής βίας όσο και της ανάγκης ανεξάρτητου ελέγχου κάθε καταγγελίας για δυσανάλογη χρήση βίας, αυθαίρετο έλεγχο ή διακριτική αστυνομική μεταχείριση. Η συστηματική αξιοποίηση των πορισμάτων και των ετήσιων εκθέσεων του ΕΜΗΔΙΠΑ θα πρέπει επομένως να αποτελέσει ουσιώδες εργαλείο αξιολόγησης και του νέου μοντέλου αστυνόμευσης των οικισμών Ρομά.

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη πολιτική πρόληψης, λογοδοσίας και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνει την αυστηρή εφαρμογή της αντιρατσιστικής νομοθεσίας, τη συστηματική διερεύνηση κάθε καταγγελίας για περιστατικά αστυνομικής αυθαιρεσίας ή συμπεριφοράς με πιθανό ρατσιστικό κίνητρο, καθώς και την πλήρη αξιοποίηση του Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας και του Συνηγόρου του Πολίτη ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Παράλληλα, εισηγείται τη συστηματική εκπαίδευση των στελεχών της Ελληνικής Αστυνομίας σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντιτσιγγανισμού, αποφυγής εθνοτικού προφίλ (ethnic profiling) και αναλογικής χρήσης βίας, καθώς και την ανάπτυξη μόνιμων μηχανισμών διαλόγου και συνεργασίας με τις κοινότητες Ρομά και τους εκπροσώπους τους.

Η ΕΕΔΑ τονίζει επίσης την ανάγκη οι δημόσιες αρχές και τα δημόσια πρόσωπα να αποφεύγουν γενικεύσεις και δηλώσεις που συνδέουν συλλογικά τους Ρομά με την εγκληματικότητα ή την παραβατικότητα, καθώς τέτοιες πρακτικές ενισχύουν τον αντιτσιγγανισμό και υπονομεύουν την κοινωνική συνοχή. Τέλος, επισημαίνει ότι η αποτελεσματική πρόληψη της παραβατικότητας δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά σε μέτρα αστυνόμευσης, αλλά προϋποθέτει την ουσιαστική εφαρμογή των πολιτικών κοινωνικής ένταξης στους τομείς της στέγασης, της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της κοινωνικής προστασίας.

⁴⁸ Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Παρουσίαση του επιχειρησιακού σχεδίου αστυνόμευσης οικισμών Ρομά, δηλώσεις του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη Μιχάλη Χρυσοχοΐδη (7.11.2025), *όπως δημοσιοποιήθηκαν από την EPT News*.

8. Συμπεράσματα από τις επιτόπιες επισκέψεις και την ακρόαση φορέων

8.1. Επιτόπια επίσκεψη στο Κέντρο Κοινότητας – Παράρτημα Ρομά Δήμου Χαλανδρίου

Στις 11 Ιουνίου 2026, αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ, αποτελούμενη από τις επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Ειρήνη Μπάκα και Αικατερίνη Χαροκόπου, καθώς και από τα μέλη της ΕΕΔΑ Αικατερίνη Τρίμμη, πρόσωπο ορισθέν από κοινού από το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (ΣΥΔ), το Athens Pride, την ΟΛΚΕ, την Colour Youth και τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, και Σπύρο Απέργη, πρόσωπο ορισθέν από το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας, πραγματοποίησε επιτόπια επίσκεψη στο Κέντρο Κοινότητας – Παράρτημα Ρομά του Δήμου Χαλανδρίου και, ακολούθως, στον οικισμό Ρομά της περιοχής. Κατά την επίσκεψη στο Κέντρο Κοινότητας, η αντιπροσωπεία συναντήθηκε με την Αντιδήμαρχο Χαλανδρίου, κα Ιωάννα Αθανασάτου, καθώς και με τη διαμεσολαβήτρια του Παραρτήματος, κα Τσαγκάρη, και ενημερώθηκε αναλυτικά για τη λειτουργία του Κέντρου, τις δράσεις κοινωνικής ένταξης που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία έτη και τις βασικές προκλήσεις που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι κοινότητες Ρομά εντός των διοικητικών ορίων του Δήμου.

Το Κέντρο Κοινότητας λειτουργεί ως βασικός κόμβος παροχής και διασύνδεσης κοινωνικών υπηρεσιών, με λογική «One Stop Shop» και εξατομικευμένη προσέγγιση ανάλογα με τις ανάγκες κάθε ωφελούμενου. Σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Κοινωνικών Υπηρεσιών του Δήμου, παρέχει ενημέρωση, υποστήριξη και διαμεσολάβηση για ζητήματα κοινωνικής προστασίας, υγείας, εκπαίδευσης, απασχόλησης και διοικητικής εξυπηρέτησης. Λόγω της παρουσίας δύο κοινοτήτων Ρομά στην περιοχή, λειτουργεί ειδικό Παράρτημα Ρομά, το οποίο έχει αναπτύξει στοχευμένες δράσεις κοινωνικής ένταξης και διασύνδεσης των μελών της κοινότητας με υπηρεσίες του Δήμου, δημόσιους φορείς, οργανισμούς κοινωνικής προστασίας και άλλες αρμόδιες δομές.

Σύμφωνα με την ενημέρωση που παρασχέθηκε στην ΕΕΔΑ, η λειτουργία του Παραρτήματος έχει συμβάλει ουσιαστικά στη βελτίωση της πρόσβασης των μελών της κοινότητας σε βασικά κοινωνικά δικαιώματα και στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης προς τις δημόσιες υπηρεσίες. Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε στον ρόλο της διαμεσολάβησης, καθώς η συστηματική και καθημερινή παρουσία προσώπων που γνωρίζουν τις ιδιαίτερες συνθήκες της κοινότητας διευκολύνει την επικοινωνία με τις υπηρεσίες, την κατανόηση διοικητικών διαδικασιών και την έγκαιρη αντιμετώπιση προβλημάτων που διαφορετικά θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε περαιτέρω κοινωνικό αποκλεισμό.

Στον τομέα της απασχόλησης, η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε ότι τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί σημαντική μεταβολή ως προς τη συμμετοχή των μελών της κοινότητας στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσίασε ο Δήμος, η εξεύρεση εργασίας έχει καταστεί για σημαντικό μέρος της κοινότητας βασικό μέσο βιοπορισμού, ιδίως μέσω προγραμμάτων απασχόλησης του πρώην ΟΑΕΔ, κοινωνικών συνεταιρισμών και θέσεων στον ιδιωτικό τομέα. Ως παράδειγμα θετικής πρακτικής αναφέρθηκε η λειτουργία της Πρασινοτεχνικής, η οποία απασχολεί σημαντικό αριθμό εργαζομένων και συνεργάζεται με δήμους. Η Αντιδήμαρχος επισήμανε ότι, πριν από την έναρξη λειτουργίας του Παραρτήματος Ρομά το 2017, η συστηματική απασχόληση μελών της κοινότητας ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη, ενώ η λειτουργία του Παραρτήματος φαίνεται να συνέβαλε στη σταδιακή ενίσχυση της πρόσβασης στην εργασία και στην απομάκρυνση από την αποκλειστική εξάρτηση από κοινωνικά επιδόματα.

Στον τομέα της υγείας, παρουσιάστηκαν στην αντιπροσωπεία δράσεις πρόληψης και πρωτοβάθμιας φροντίδας, μεταξύ των οποίων εμβολιασμοί παιδιών και ενηλίκων, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19, παιδιατρική παρακολούθηση, παραπομπές ενηλίκων σε δημόσιες υπηρεσίες υγείας και προληπτικοί έλεγχοι, όπως

μαστογραφίες και τεστ Παπανικολάου. Αναφορά έγινε επίσης στο πρόγραμμα Roma Health Care 2, στο πλαίσιο του οποίου παρέχεται περιοδική παιδιατρική παρακολούθηση στον οικισμό. Από την ενημέρωση προέκυψε ότι η ύπαρξη σταθερού σημείου αναφοράς και η παρουσία διαμεσολαβητών διευκολύνουν την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, ιδίως για οικογένειες που αντιμετωπίζουν διοικητικά, οικονομικά ή κοινωνικά εμπόδια.

Ως προς την εκπαίδευση, η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε ότι η καθημερινή παρουσία των διαμεσολαβητών στην κοινότητα έχει συμβάλει στη βελτίωση της σχολικής φοίτησης και στη συστηματικότερη επικοινωνία μεταξύ οικογενειών και σχολικών μονάδων. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν από τον Δήμο, η τακτική φοίτηση των παιδιών Ρομά στο δημοτικό σχολείο ανέρχεται περίπου στο 70%, στοιχείο που αποτιμήθηκε ως σημαντική βελτίωση σε σχέση με προηγούμενα έτη. Παράλληλα, επισημάνθηκε ότι η εκπαίδευση εξακολουθεί να συνδέεται άμεσα με τις ευρύτερες κοινωνικές και στεγαστικές συνθήκες της κοινότητας και ότι η σταθερή σχολική φοίτηση προϋποθέτει όχι μόνο διοικητική υποστήριξη, αλλά και ασφαλές περιβάλλον διαβίωσης, πρόσβαση σε βασικές υποδομές και σταθερή συνεργασία με τις οικογένειες.

Η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε επίσης για πρόοδο σε ζητήματα δημοτικής καταγραφής και διοικητικής

τακτοποίησης των μελών της κοινότητας. Σύμφωνα με τα στοιχεία που τέθηκαν υπόψη της, η μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων έχει πλέον καταγραφεί διοικητικά, ενώ μικρός αριθμός ενηλίκων και ανηλίκων εξακολουθεί να αντιμετωπίζει εκκρεμότητες. Η διοικητική τακτοποίηση έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς συνδέεται άμεσα με την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές, υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευση και λοιπές δημόσιες υπηρεσίες.

Ως προς το ζήτημα της στέγασης, το οποίο αναδείχθηκε ως η σημαντικότερη και πλέον σύνθετη πρόκληση για την κοινότητα Ρομά της περιοχής, η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε ότι η θέση του οικισμού σε περιοχή που μέχρι το 2024 βρισκόταν εκτός σχεδίου πόλεως είχε δημιουργήσει επί σειρά ετών σημαντικές πολεοδομικές και ιδιοκτησιακές δυσχέρειες. Σύμφωνα με την ενημέρωση του Δήμου, το καθεστώς αυτό περιόριζε τη δυνατότητα αξιοποίησης των ιδιωτικών ακινήτων στα οποία είχε αναπτυχθεί ο οικισμός και επηρέαζε παράλληλα την εξέλιξη σχετικών δικαστικών διαφορών και αξιώσεων αποζημίωσης. Με την ένταξη της περιοχής στο σχέδιο πόλεως το 2024, το πολεοδομικό καθεστώς μεταβλήθηκε ουσιαστικά. Κατά την εκτίμηση του Δήμου, η εξέλιξη αυτή δημιουργεί νέα δεδομένα για την αντιμετώπιση των ιδιοκτησιακών και πολεοδομικών ζητημάτων που συνδέονται με τον οικισμό και ενδέχεται να επηρεάσει και την εξέλιξη των σχετικών δικαστικών υποθέσεων.

Από την επιτόπια επίσκεψη αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ στο Κέντρο Κοινότητας – Παράρτημα Ρομά Δήμου Χαλανδρίου την Πέμπτη 11 Ιουνίου 2026.

Παράλληλα, αναδεικνύει ακόμη εντονότερα την ανάγκη για έναν συνεκτικό και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό στεγαστικής αποκατάστασης, ο οποίος να συνδυάζει τη συμμόρφωση με το ισχύον πολεοδομικό πλαίσιο με την προστασία του δικαιώματος σε αξιοπρεπή στέγαση και την αποφυγή λύσεων που θα οδηγούσαν σε περαιτέρω κοινωνικό ή χωρικό αποκλεισμό των Ρομά.

Στην αντιπροσωπεία παρουσιάστηκαν επίσης οι προσπάθειες που έχουν καταβληθεί για τη σταδιακή μετεγκατάσταση οικογενειών Ρομά στον αστικό ιστό. Ο Δήμος έχει υλοποιήσει πρόγραμμα επιδότησης ενοικίου και υποστήριξης της πρόσβασης στην απασχόληση, ενώ, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν, 117 άτομα έχουν ήδη μετεγκατασταθεί επιτυχώς από τον καταυλισμό του Πατήματος σε κατοικίες εντός του αστικού ιστού. Παράλληλα, αναφέρθηκαν προσπάθειες αξιοποίησης προγραμμάτων αγοράς οικοπέδων και κατοικιών, οι οποίες όμως αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια. Μεταξύ αυτών επισημάνθηκαν δυσχέρειες συνεργασίας μεταξύ όμορων δήμων, περιορισμένη διαθεσιμότητα κατάλληλων ακινήτων, πολεοδομικές και διοικητικές καθυστερήσεις, καθώς και αντιδράσεις που συνδέονται με ευρύτερα φαινόμενα αντιτιστγγανισμού και κοινωνικής απόρριψης της εγκατάστασης οικογενειών Ρομά σε νέες περιοχές.

Κατά τον χρόνο της επίσκεψης, σύμφωνα με την ενημέρωση του Δήμου, στον οικισμό διέμεναν 278 άτομα σε 75 οικογένειες, εκ των οποίων 115 ήταν ανήλικοι. Μετά την ολοκλήρωση της ενημέρωσης στο Κέντρο Κοινότητας, η αντιπροσωπεία επισκέφθηκε τον ίδιο τον οικισμό και συνομίλησε με μέλη της κοινότητας. Κατά τις συζητήσεις αυτές, οι κάτοικοι εξέφρασαν έντονη απογοήτευση και αίσθημα εγκατάλειψης, αναφέροντας προβλήματα που αφορούν την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, την υποστήριξη ατόμων με αναπηρία και ηλικιωμένων, την προστασία των παιδιών, καθώς και περιστατικά που, σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους, συνδέονται με αστυνομική βία και δυσμενή μεταχείριση. Τέθηκαν επίσης ζητήματα διοικητικής και οικονομικής επιβάρυνσης, μεταξύ άλλων λόγω υψηλών προστίμων για αυθαίρετες κατασκευές ή διατήρηση αυθαίρετων κατασκευών.

Η αυτοψία της ΕΕΔΑ επιβεβαίωσε την ύπαρξη ιδιαίτερα σοβαρών προβλημάτων ως προς τις συνθήκες διαβίωσης. Η απουσία επαρκούς ηλεκτροδότησης, πρόσβασης σε πόσιμο νερό και οργανωμένου δικτύου αποχέτευσης, σε συνδυασμό

με τις συνολικότερες συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας, δημιουργεί ένα περιβάλλον που δυσχεραίνει ουσιαστικά την άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Παρότι ο οικισμός βρίσκεται εντός του αστικού ιστού, η χωρική και κοινωνική του απομόνωση παραμένει εμφανής και λειτουργεί σωρευτικά με τα προβλήματα φτώχειας, υγείας, εκπαίδευσης και πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες.

Ιδιαίτερη ανησυχία προκάλεσε η κατάσταση των παιδιών. Κατά την επιτόπια επίσκεψη διαπιστώθηκε η παρουσία μικρών παιδιών στον οικισμό κατά τη διάρκεια σχολικής ημέρας, σε συνθήκες που παρουσίαζαν εμφανείς κινδύνους για την υγεία και την ασφάλειά τους. Η εικόνα αυτή ανέδειξε τη σημαντική απόσταση που εξακολουθεί να υφίσταται μεταξύ της τυπικής πρόσβασης στην εκπαίδευση και της πραγματικής δυνατότητας συστηματικής και ασφαλούς σχολικής φοίτησης. Παράλληλα, κατέδειξε ότι τα δικαιώματα των παιδιών Ρομά δεν μπορούν να εξετάζονται αποσπασματικά, αλλά πρέπει να συνδέονται με τις συνθήκες στέγασης, υγιεινής, υγείας, κοινωνικής προστασίας και οικογενειακής υποστήριξης.

8.2. Επιτόπια επίσκεψη στον καταυλισμό Ρομά Σοφού Ασπροπύργου και στο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής

Στις 12 Ιουνίου 2026, δεύτερη αντιπροσωπεία της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αποτελούμενη από τη Διευθύντρια της ΕΕΔΑ Εύα Τζαβαλά, τις επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Ειρήνη Μπάκα και Αικατερίνη Χαροκόπου, καθώς και από το μέλος της ΕΕΔΑ Σπύρο Απέργη, πραγματοποίησε επιτόπια επίσκεψη στον οικισμό Ρομά στο Σοφό Ασπροπύργου και στη συνέχεια στο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής. Σκοπός της επίσκεψης ήταν η επιτόπια αποτύπωση των συνθηκών διαβίωσης της κοινότητας και η συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με την άσκηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά.

Κατά την επίσκεψη στον οικισμό, η αντιπροσωπεία συναντήθηκε με μέλη της κοινότητας και ενημερώθηκε για τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι στην καθημερινότητά τους. Η εικόνα που διαμορφώθηκε από την αυτοψία, σε συνδυασμό με τις πληροφορίες που τέθηκαν υπόψη της ΕΕΔΑ, ανέδειξε σοβαρές ελλείψεις στις βασικές υποδομές και ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης. Η απουσία οργανωμένης ηλεκτροδό-

Από την επιτόπια επίσκεψη αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ στο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής Ασπροπύργου την Παρασκευή 12 Ιουνίου 2026.

τησης, ασφαλούς πρόσβασης σε πόσιμο νερό και κατάλληλου αποχετευτικού δικτύου, καθώς και τα προβλήματα καθαριότητας και περιβαλλοντικής υποβάθμισης της περιοχής, επηρεάζουν άμεσα την καθημερινότητα των κατοίκων και δημιουργούν σημαντικά εμπόδια στην ουσιαστική άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Παράλληλα, η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε ότι οι κάτοικοι εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες ως προς την πρόσβαση στην εργασία, στις υπηρεσίες υγείας και στις λοιπές δημόσιες υπηρεσίες, ενώ η εποχική μετακίνηση πολλών οικογενειών για την αναζήτηση εργασίας εξακολουθεί να αποτελεί χαρακτηριστικό της περιοχής.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις δυσκολίες κοινωνικής ένταξης που συνδέονται με τη μακροχρόνια περιθωριοποίηση του οικισμού. Από τις πληροφορίες που συγκέντρωσε η ΕΕΔΑ προέκυψε ότι η πρόσβαση στην αγορά εργασίας εξακολουθεί να αποτελεί σημαντική πρόκληση, παρά την ύπαρξη εκτεταμένης βιομηχανικής δραστηριότητας στην ευρύτερη περιοχή του Ασπροπύργου. Παράλληλα, αναδείχθηκε η αλληλεπίδραση μεταξύ ανεπαρκών συνθηκών στέγασης, κοινωνικού αποκλεισμού και περιορισμένης πρόσβασης σε βασικές δημόσιες υπηρεσίες, στοιχεία που επιδρούν σωρευτικά στην ποιότητα ζωής των κατοίκων και δυσχεραίνουν τις προοπτικές κοινωνικής ένταξης.

Στη συνέχεια, η αντιπροσωπεία επισκέφθηκε το

Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής, όπου ενημερώθηκε για τη λειτουργία της σχολικής μονάδας, τις εκπαιδευτικές πρακτικές που εφαρμόζονται και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει το εκπαιδευτικό προσωπικό. Η συνολική εικόνα που αποκόμισε η αντιπροσωπεία ήταν ότι το σχολείο επιτελεί ιδιαίτερα σημαντικό έργο υπό εξαιρετικά απαιτητικές κοινωνικές συνθήκες και αποτελεί παράδειγμα διαρκούς προσπάθειας για την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Η λειτουργία της σχολικής μονάδας στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην προσωπική αφοσίωση και στην καθημερινή προσπάθεια των εκπαιδευτικών, οι οποίοι καλούνται να ανταποκριθούν όχι μόνο στις παιδαγωγικές απαιτήσεις της διδασκαλίας, αλλά και σε σύνθετες κοινωνικές ανάγκες των μαθητών και των οικογενειών τους.

Η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε ότι το εκπαιδευτικό προσωπικό αντιμετωπίζει καθημερινά ιδιαίτερα αυξημένο φόρτο εργασίας, καθώς η υποστήριξη των μαθητών προϋποθέτει συχνά στενή συνεργασία με τις οικογένειες, τις κοινωνικές υπηρεσίες, τους διαμεσολαβητές και άλλους δημόσιους φορείς. Από τη συνολική ενημέρωση που έλαβε η ΕΕΔΑ προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικές δυσκολίες δεν μπορούν να αποσυνδεθούν από τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης των μαθητών. Ζητήματα που σχετίζονται με τη φτώχεια, τη στέγαση, την υγεία, τη μεταφορά προς το σχολείο και τη γενικότερη κοινωνική ένταξη επηρεάζουν άμεσα τόσο τη συστηματική φοίτηση όσο και τη μαθησιακή πορεία των παιδιών.

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε στο ζήτημα της πρόσβασης των παιδιών στο σχολείο και, ειδικότερα, στη διασφάλιση της απρόσκοπτης μετακίνησής τους προς και από τις σχολικές μονάδες. Η αντιπροσωπεία ενημερώθηκε ότι η μεταφορά των μαθητών εξακολουθεί να παρουσιάζει σημαντικές δυσχέρειες, ιδίως στην περίπτωση παιδιών που διαμένουν σε απομακρυσμένους οικισμούς ή καταυλισμούς. Αντίστοιχα προβλήματα είχαν τεθεί υπόψη της ΕΕΔΑ και κατά τις λοιπές επιτόπιες επισκέψεις και συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας Έκθεσης. Η επαναλαμβανόμενη καταγραφή τους σε διαφορετικές περιοχές καταδεικνύει ότι δεν πρόκειται απλώς για μεμονωμένες τοπικές δυσλειτουργίες, αλλά για ένα ευρύτερο και διαρθρωτικό ζήτημα ως προς την οργάνωση και την αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος μεταφοράς μαθητών. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που συγκέντρωσε η ΕΕΔΑ από τους αρμόδιους φορείς, οι δυσχέρειες αυτές μπορούν

να έχουν άμεσο αντίκτυπο στην τακτική και αδι-
άλειπτη φοίτηση των παιδιών και, κατ' επέκταση,
στην ουσιαστική άσκηση του δικαιώματός τους
στην εκπαίδευση. Το πρόβλημα αποκτά ιδιαίτερη
βαρύτητα στην περίπτωση των παιδιών Ρομά που
διαμένουν σε περιοχές απομακρυσμένες από τις
σχολικές μονάδες, καθώς η έλλειψη αξιόπιστης
μεταφοράς μπορεί στην πράξη να καταστήσει
εξαιρετικά δυσχερή ή ακόμη και αδύνατη την κα-
θημερινή πρόσβασή τους στο σχολείο.

Ειδικότερα, ως προς τη Νέα Ζωή, η αντιπροσω-
πεία ενημερώθηκε ότι η μεταφορά των μαθητών
εμπίπτει στην αρμοδιότητα της οικείας Περιφέ-
ρειας, η οποία προκηρύσσει σχετικούς διαγωνι-
σμούς για την ανάθεση του μεταφορικού έργου.
Ωστόσο, σύμφωνα με την ενημέρωση που τέθη-
κε υπόψη της ΕΕΔΑ, οι σχετικές διαδικασίες δεν
διασφαλίζουν πάντοτε την έγκαιρη και απρόσκο-
πη εκτέλεση των απαιτούμενων δρομολογίων.
Αναφέρθηκαν, ειδικότερα, περιπτώσεις άγονων
διαγωνισμών, καθώς και περιπτώσεις στις οποίες,
παρά την ολοκλήρωση της διαδικασίας ανάθεσης,
οι ανάδοχοι δεν ανταποκρίνονται πλήρως στις
συμβατικές τους υποχρεώσεις.

Οι δυσλειτουργίες αυτές έχουν άμεσες συνέπει-
ες για τους μαθητές και τις οικογένειές τους. Σε
ορισμένες περιπτώσεις, τα προβλεπόμενα σχολι-
κά δρομολόγια δεν πραγματοποιούνται, με απο-
τέλεσμα παιδιά να αδυνατούν να μεταβούν στο
σχολείο, ακόμη και όταν τα ίδια και οι οικογένειές
τους έχουν ήδη καταβάλει σημαντική προσπάθεια
και έχουν διανύσει μεγάλες αποστάσεις από τον
καταυλισμό έως τα καθορισμένα σημεία επιβίβα-
σης. Υπό τις συνθήκες αυτές, η έλλειψη σταθερού
και αξιόπιστου μηχανισμού μεταφοράς λειτουργεί
ως πραγματικό εμπόδιο στην πρόσβαση στην εκ-
παίδευση και ενδέχεται να ενισχύει ήδη υφιστάμε-
νες εκπαιδευτικές ανισότητες.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η διασφάλιση ασφαλούς,
σταθερής και έγκαιρης μεταφοράς των μαθητών
δεν αποτελεί απλώς ζήτημα διοικητικής ή οργανω-
τικής αποτελεσματικότητας, αλλά ουσιώδη προϋ-
πόθεση για την πραγματική και ισότιμη απόλαυση
του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Ως εκ τούτου,
οι σχετικές δυσλειτουργίες χρήζουν άμεσης και
συστηματικής αντιμετώπισης από την Πολιτεία,
με ιδιαίτερη μέριμνα για τα παιδιά που διαμένουν
σε απομακρυσμένους οικισμούς και καταυλισμούς
και για τα οποία η οργανωμένη σχολική μεταφορά
αποτελεί στην πράξη αναγκαία προϋπόθεση της
καθημερινής φοίτησης.

Η συνολική εικόνα που προέκυψε από την επίσκε-
ψη στον οικισμό και στο σχολείο ανέδειξε, αφενός,
τη σημαντική προσπάθεια που καταβάλλεται από
τους εκπαιδευτικούς και τους τοπικούς φορείς για
τη στήριξη των παιδιών Ρομά και, αφετέρου, τη
διατήρηση σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων
που υπερβαίνουν τις δυνατότητες της σχολικής
κοινότητας και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

8.3. Γενικές διαπιστώσεις της αντι- προσωπείας

Οι επιτόπιες επισκέψεις της αντιπροσωπείας της
ΕΕΔΑ στους οικισμούς Ρομά του Χαλανδρίου
και του Σοφού Ασπροπύργου, σε συνδυασμό με
τις συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν με εκ-
προσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης, στελέχη
των κοινωνικών υπηρεσιών, διαμεσολαβητές, εκ-
παιδευτικούς και μέλη των ίδιων των κοινοτήτων
Ρομά, επέτρεψαν την άμεση καταγραφή των συν-
θηκών διαβίωσης και των κυριότερων προκλήσε-
ων που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι συ-
γκεκριμένες κοινότητες.

Παρά τις σημαντικές προσπάθειες που καταβάλ-
λονται σε τοπικό επίπεδο, ιδίως από τους Δήμους
και τα Παραρτήματα Ρομά των Κέντρων Κοινότη-
τας, καθώς και τις αξιόλογες πρωτοβουλίες με-
μονωμένων επαγγελματιών και λειτουργών της
εκπαίδευσης, η αντιπροσωπεία διαπίστωσε ότι
εξακολουθούν να υφίστανται σοβαρά και διαρ-
θρωτικά προβλήματα, τα οποία επηρεάζουν την
ουσιαστική απόλαυση σειράς θεμελιωδών δικαι-
ωμάτων των Ρομά.

Η αντιπροσωπεία διαπίστωσε ότι οι συνθήκες που
επικρατούν και στους δύο οικισμούς **απέχουν
σημαντικά από τις προϋποθέσεις αξιοπρε-
πούς διαβίωσης που επιβάλλουν το Σύνταγ-
μα, το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστα-
σίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου**, καθώς
και τις υποχρεώσεις της Ελληνικής Πολιτείας ένα-
ντι των ιδιαίτερα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.
Η έλλειψη βασικών υποδομών, όπως ασφαλής
ηλεκτροδότηση, πρόσβαση σε πόσιμο νερό, ορ-
γανωμένη αποχέτευση και κατάλληλες συνθήκες
υγιεινής, δημιουργεί ένα περιβάλλον που δεν δι-
ασφαλίζει την αξιοπρεπή διαβίωση των κατοίκων
και ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τη δημόσια
υγεία.

**Η αντιπροσωπεία διαπίστωσε επίσης ότι το
ζήτημα της στέγασης εξακολουθεί να αποτε-**

Λεί τον κρισιμότερο παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού των κοινοτήτων Ρομά. Παρά τις προσπάθειες που έχουν αναληφθεί για τη σταδιακή μετεγκατάσταση οικογενειών και τα θετικά αποτελέσματα που έχουν ήδη επιτευχθεί στον Δήμο Χαλανδρίου, εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικά θεσμικά, διοικητικά και κοινωνικά εμπόδια που δυσχεραίνουν την εξεύρεση μόνιμων και βιώσιμων λύσεων. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται, σύμφωνα με όσα τέθηκαν υπόψη της αντιπροσωπείας, τόσο στην ανεπαρκή δημοτική συνεργασία όσο και στην ύπαρξη έντονων φαινομένων αντιρροπών, τα οποία επηρεάζουν αρνητικά την εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής ένταξης και στεγαστικής αποκατάστασης.

Η αντιπροσωπεία αναγνωρίζει τις σημαντικές πρωτοβουλίες που υλοποιούνται σε επίπεδο πρόληψης και πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, ιδίως μέσω των δράσεων των Κέντρων Κοινότητας και των προγραμμάτων που απευθύνονται στις κοινότητες Ρομά. Ωστόσο, από τις συνομιλίες με τους κατοίκους και την επιτόπια παρατήρηση προέκυψε ότι εξακολουθούν να υπάρχουν ουσιαστικά εμπόδια στην ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, ενώ ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί η κατάσταση των ηλικιωμένων, των ατόμων με αναπηρία, των χρονίως πασχόντων και των ανηλίκων που διαβιούν στους καταυλισμούς.

Η αντιπροσωπεία διαπίστωσε με ιδιαίτερη ικανοποίηση ότι η λειτουργία των διαμεσολαβητών, η συστηματική εργασία των εκπαιδευτικών και η στενή συνεργασία σχολικών μονάδων και τοπικών δομών έχουν συμβάλει ουσιαστικά στη βελτίωση της σχολικής φοίτησης των παιδιών Ρομά. Παράλληλα, όμως, προέκυψε με σαφήνεια ότι η πρόσβαση στην εκπαίδευση εξακολουθεί να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εξωσχολικούς παράγοντες, όπως οι συνθήκες διαβίωσης, η μεταφορά των μαθητών, η χωρική απομόνωση των οικισμών και η επάρκεια των σχετικών διοικητικών μηχανισμών.

Η αντιπροσωπεία θεωρεί ότι η ασφαλής και απρόσκοπτη καθημερινή μεταφορά των παιδιών προς και από το σχολείο αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Οι δυσλειτουργίες που διαπιστώθηκαν στη διαδικασία ανάθεσης και εκτέλεσης των σχετικών συμβάσεων μεταφοράς δημιουργούν σοβαρούς κινδύνους αποκλεισμού μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης από τις αρμόδιες αρχές. Ιδιαίτερη ανησυχία προκάλεσε στην αντι-

προσωπεία η παρουσία παιδιών σχολικής ηλικίας εκτός σχολικού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια σχολικής ημέρας, καθώς και οι συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας στις οποίες αυτά βρίσκονταν. Η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει ότι η διασφάλιση του δικαιώματος στην εκπαίδευση δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την προστασία του δικαιώματος των παιδιών σε αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης.

Η αντιπροσωπεία αναγνωρίζει ως ιδιαίτερα θετικές τις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί για την ενίσχυση της πρόσβασης των Ρομά στην αγορά εργασίας και ιδίως τις δράσεις που αναπτύχθηκαν στον Δήμο Χαλανδρίου, οι οποίες φαίνεται να έχουν συμβάλει ουσιαστικά στην αύξηση της απασχόλησης και στη σταδιακή κοινωνική ένταξη σημαντικού αριθμού κατοίκων. Παρά ταύτα, οι μαρτυρίες που καταγράφηκαν κατά την επίσκεψη στον οικισμό Σοφού υποδηλώνουν ότι εξακολουθούν να υφίστανται σοβαρά εμπόδια στην ισότιμη πρόσβαση στην εργασία, καθώς και περιστατικά που, σύμφωνα με τους κατοίκους, συνδέονται με διακριτική μεταχείριση λόγω της καταγωγής ή του τύπου κατοικίας τους.

Η συνολική εικόνα που αποκόμισε η αντιπροσωπεία είναι ότι η προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά εξακολουθεί να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πρωτοβουλία, την εμπειρία και την προσωπική αφοσίωση στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης, κοινωνικών λειτουργών, διαμεσολαβητών και εκπαιδευτικών, οι οποίοι συχνά υπερβαίνουν τις τυπικές αρμοδιότητές τους προκειμένου να καλύψουν κενά της δημόσιας διοίκησης. Παρά τις σημαντικές αυτές προσπάθειες, η αντιπροσωπεία εκτιμά ότι τα προβλήματα που διαπιστώθηκαν είναι κατά βάση διαρθρωτικά και δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν αποκλειστικά σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Απαιτείται η ανάπτυξη συνεκτικών, μακροπρόθεσμων και επαρκώς χρηματοδοτούμενων δημόσιων πολιτικών, με ουσιαστικό συντονισμό όλων των εμπλεκόμενων φορέων της Πολιτείας, προκειμένου να διασφαλισθεί η αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κοινοτήτων Ρομά και η ουσιαστική κοινωνική τους ένταξη.

Η αντιπροσωπεία υπογραμμίζει, τέλος, ότι ιδιαίτερη προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην προστασία των πλέον ευάλωτων μελών των κοινοτήτων, ιδίως των παιδιών, των ηλικιωμένων, των ατόμων με αναπηρία και των χρονίως πασχόντων, των οποίων οι συνθήκες διαβίωσης καθιστούν επιτακτική την άμεση και αποτελεσματική παρέμβαση της Πολιτείας.

8.4. Ακρόαση φορέων

Στις 12 Ιουνίου 2026 πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ ακρόαση εκπροσώπων δημόσιων φορέων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών με αντικείμενο την κατάσταση των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα. Η ακρόαση εντάχθηκε στο πλαίσιο της εκπόνησης Έκθεσης της ΕΕΔΑ για την προστασία και την ουσιαστική απόλαυση των δικαιωμάτων των Ρομά, με ιδιαίτερη έμφαση στη στέγαση, την εργασία, την υγεία, την εκπαίδευση, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, την προστασία από τις διακρίσεις και τον αντισημιτισμό, καθώς και στον συντονισμό των δημόσιων πολιτικών σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Σκοπός της ακρόασης ήταν η συλλογή πληροφοριών, στοιχείων και τεκμηριωμένων απόψεων από φορείς που διαθέτουν θεσμική αρμοδιότητα ή άμεση εμπειρία στα ζητήματα που αφορούν τις κοινότητες Ρομά. Η συζήτηση οργανώθηκε βάσει ενδεικτικού καταλόγου θεμάτων, ο οποίος είχε αποσταλεί στους συμμετέχοντες πριν από την ακρόαση και περιλάμβανε έξι βασικούς θεματικούς άξονες. Τα ερωτήματα αποσκοπούσαν στην αποτύπωση τόσο του υφιστάμενου θεσμικού και διοικητικού πλαισίου όσο και της πρακτικής εφαρμογής των σχετικών πολιτικών, των προβλημάτων που ανακύπτουν, των ελλείψεων των υφιστάμενων μηχανισμών και των προτάσεων για τη βελτίωσή τους.

Στην ακρόαση συμμετείχαν η Πρόεδρος της ΕΕΔΑ Μαρία Γαβουνέλη, η Αντιπρόεδρος Έλλη Βαρχαλαμά, η Διευθύντρια της ΕΕΔΑ Εύα Τζαβαλά, οι επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Ειρήνη Μπάκα και Αικατερίνη Χαροκόπου, καθώς και τα μέλη της ΕΕΔΑ Σπύρος Απέργης, Στάθης Γκότσης και Αικατερίνη Τρίμμη. Από δημόσιους φορείς και υπηρεσίες συμμετείχαν, μεταξύ άλλων, η Πελαγία Παπανικολάου, Προϊσταμένη του Τμήματος Δικαστικής Προσβασιμότητας Ευάλωτων Ομάδων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, η Μαρία Κεραμίδα, συνεργάτιδα του Γραφείου του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, εκπρόσωποι της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας και της Ελληνικής Αστυνομίας, καθώς και η Μαριλίζα Δεύτου από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας.

Από την κοινωνία των πολιτών συμμετείχαν η Ευγενία Ζαρόκωστα, Συντονίστρια του Κέντρου Ημέρας για Ρομά της ΚΛΙΜΑΚΑ, η Χριστίνα Κοκκώνη, πολιτισμική διαμεσολαβήτρια σε κοινότητες Ρομά από την ΑΜΚΕ REVMA, ο Γεώργιος Τσιάκαλος, Δικηγόρος και Διευθυντής της Pro Bono Publico, ο Νίκος Δρούγος, ιατρός και συντονιστής προγραμμάτων του Ινστιτούτου Prolepsis, ο Αναστάσιος Υφαντής, Αναπληρωτής Διευθυντής των Γιατρών του Κόσμου Ελλάδας, η Ελένη Δεσιώτου, Ειδική Γραμματέας της Ένωσης Ελλήνων Ρομά

Στιγμιότυπο από την ακρόαση φορέων και προσώπων για τα δικαιώματα των Ρομά που πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ την Παρασκευή 12 Ιουνίου 2026.

Διαμεσολαβητών και Συνεργατών, και η Γεωργία Σπυροπούλου, Senior Policy και Νομική Συνεργάτιδα της SolidarityNow. Πέραν των προφορικών παρεμβάσεων, στην ΕΕΔΑ υποβλήθηκαν γραπτά υπομνήματα από το Ινστιτούτο Prolepsis και την ΚΛΙΜΑΚΑ, τα οποία συνεκτημήθηκαν μαζί με τις τοποθετήσεις που διατυπώθηκαν κατά την ακρόαση και το λοιπό διαθέσιμο υλικό.

Κατά τη συζήτηση αναδείχθηκε ως οριζόντιο ζήτημα η **ουσιαστική πρόσβαση των Ρομά στη δικαιοσύνη**. Επισημάνθηκε ότι η αποτελεσματικότητα της έννομης προστασίας δεν εξαρτάται μόνο από την τυπική ύπαρξη διαθέσιμων μηχανισμών, αλλά και από την πραγματική δυνατότητα των ενδιαφερομένων να γνωρίζουν και να κατανοούν τα δικαιώματά τους, να έχουν πρόσβαση στις αρμόδιες υπηρεσίες και να αξιοποιούν αποτελεσματικά τις προβλεπόμενες διαδικασίες. Στο πλαίσιο αυτό συζητήθηκαν οι υφιστάμενες δυνατότητες δωρεάν νομικής βοήθειας, καθώς και εργαλεία που μπορούν να διευκολύνουν την πρόσβαση ευάλωτων προσώπων στη δικαιοσύνη, όπως η αξιοποίηση της τηλεδιάσκεψης σε περιπτώσεις σοβαρών δυσκολιών μετακίνησης και η λειτουργία ειδικά διαμορφωμένων δομών για την εξέταση ανήλικων θυμάτων αξιόποινων πράξεων.

Παρά την ύπαρξη σχετικών θεσμικών δυνατοτήτων, αναδείχθηκαν σημαντικά προβλήματα ως προς την πρακτική πρόσβαση των Ρομά σε αυτές. Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε στις περιπτώσεις προσώπων που στερούνται βασικών νομιμοποιητικών και διοικητικών εγγράφων. Η έλλειψη δελτίου αστυνομικής ταυτότητας, ΑΜΚΑ ή άλλων απαραίτητων εγγράφων μπορεί να δημιουργεί αλυσιδωτά εμπόδια στην πρόσβαση στην υγεία, την εκπαίδευση, την κοινωνική προστασία, την απασχόληση και τη δικαιοσύνη. Το πρόβλημα αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στην περίπτωση ανηλίκων και νέων που έρχονται σε επαφή με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και στη συνέχεια καλούνται να επανενταχθούν κοινωνικά χωρίς να διαθέτουν τα αναγκαία έγγραφα.

Συναφώς, αναδείχθηκε η ανάγκη συστηματικότερης αντιμετώπισης προβλημάτων που σχετίζονται με την αστική κατάσταση, τις ελλείψεις εγγραφές, τους ελλείψεις διοικητικούς φακέλους και τις ανακριβείς ή εσφαλμένες καταχωρίσεις. Τέτοιου είδους διοικητικές εκκρεμότητες μπορούν να έχουν μακροχρόνιες συνέπειες στην άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων και απαιτούν συντονισμένη διοικητική αντιμετώπιση.

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε επίσης στην ενημέρωση και επιμόρφωση των διαμεσολαβητών σχετικά με τα δικαιώματα των Ρομά και τους διαθέσιμους μηχανισμούς προστασίας. Η πολιτισμική διαμεσολάβηση μπορεί να λειτουργήσει ως κρίσιμος δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ των κοινοτήτων και των δημόσιων αρχών, διευκολύνοντας τη μετάβαση από την τυπική κατοχύρωση των δικαιωμάτων στην πραγματική δυνατότητα άσκησής τους.

Στον θεματικό άξονα της στέγασης εξετάστηκαν η εφαρμογή της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, η χαρτογράφηση των οικισμών, η πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υποδομές, οι εξώσεις και οι μετεγκαταστάσεις, καθώς και η συμμετοχή των τοπικών αρχών και των ίδιων των κοινοτήτων στον σχεδιασμό των στεγαστικών παρεμβάσεων.

Από τη συζήτηση προέκυψε η ανάγκη τακτικής και ουσιαστικής επικαιροποίησης της χαρτογράφησης των οικισμών και των στεγαστικών αναγκών. Η εμφάνιση νέων άτυπων εγκαταστάσεων και η μετακίνηση πληθυσμών μεταξύ διαφορετικών περιοχών καταδεικνύουν ότι ο στεγαστικός αποκλεισμός αποτελεί δυναμικό φαινόμενο, το οποίο δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποκλειστικά μέσω στατικών ή περιοδικών καταγραφών. Παράλληλα, επισημάνθηκε ότι η προετοιμασία σύνθετων στεγαστικών παρεμβάσεων απαιτεί χρόνο, διοικητική ωρίμανση, εξασφάλιση χρηματοδότησης και αποτελεσματικό συντονισμό μεταξύ διαφορετικών επιπέδων διοίκησης.

Συζητήθηκαν επίσης περιπτώσεις κατά τις οποίες σχεδιαζόμενες στεγαστικές παρεμβάσεις, συμπεριλαμβανομένων προγραμμάτων επιδότησης ενοικίου και συνοδευτικών μέτρων κοινωνικής υποστήριξης, δεν κατέστη δυνατό να υλοποιηθούν λόγω διοικητικών ή χρηματοδοτικών εμποδίων. Οι σχετικές εμπειρίες αναδεικνύουν την ανάγκη μεγαλύτερης συνέχειας και προβλεψιμότητας στη χρηματοδότηση και εφαρμογή των παρεμβάσεων.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις συνθήκες ακραίου στεγαστικού και κοινωνικού αποκλεισμού και στον κίνδυνο αντιμετώπισης των συνεπειών της φτώχειας πρωτίστως με κατασταλτικά, διοικητικά ή ποινικά μέσα. Ζητήματα όπως η μη νόμιμη πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα, οι πολεοδομικές παραβάσεις και οι εξώσεις δεν μπορούν να αποσυνδέονται από την έλλειψη νόμιμων και οικονομικά προσιτών στεγαστικών επιλογών και από

τις ευρύτερες συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού. Αναδείχθηκε ακόμη ότι οι μετεγκαταστάσεις δεν αποτελούν από μόνες τους επαρκή απάντηση στο στεγαστικό πρόβλημα, ιδίως όταν οδηγούν στην αναπαραγωγή χωρικού διαχωρισμού ή στη δημιουργία κοινωνικού αποκλεισμού. Ο σχεδιασμός τους απαιτεί προηγούμενη κοινωνική έρευνα, ουσιαστική διαβούλευση και συνεκτίμηση των ιδιαίτερων κοινωνικών και οικογενειακών χαρακτηριστικών των πληθυσμών που πρόκειται να μετεγκατασταθούν.

Ως ευρύτερο διαρθρωτικό πρόβλημα αναδείχθηκε η απουσία ενός επαρκώς ανεπτυγμένου και συνεκτικού συστήματος κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα. Παράλληλα, εξακολουθούν να καταγράφονται σοβαρές δυσχέρειες πρόσβασης των Ρομά στην ελεύθερη αγορά κατοικίας, συμπεριλαμβανομένων περιπτώσεων άρνησης εκμίσθωσης ακινήτων. Υπό τις συνθήκες αυτές, η επιδότηση ενοικίου δεν είναι πάντοτε επαρκής χωρίς παράλληλα μέτρα διαμεσολάβησης, εγγυοδοσίας, κοινωνικής

Στον θεματικό άξονα της εργασίας αναδείχθηκε η στενή σχέση μεταξύ εκπαιδευτικής ένταξης, απόκτησης δεξιοτήτων και σταθερής πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Από τις πληροφορίες που τέθηκαν υπόψη της ΕΕΔΑ προκύπτει ότι υφίστανται παραδείγματα επιτυχούς εργασιακής ένταξης Ρομά σε οργανωμένους χώρους εργασίας, μεταξύ άλλων σε δραστηριότητες που συνδέονται με τις μεταφορές, την εφοδιαστική αλυσίδα, τον τουρισμό, την καθαριότητα και τον αγροτικό τομέα. Οι περιπτώσεις αυτές καταδεικνύουν τις δυνατότητες ουσιαστικής οικονομικής ένταξης όταν η πρόσβαση στην απασχόληση συνοδεύεται από κατάλληλη προετοιμασία και σταθερές συνθήκες εργασίας.

Παράλληλα, αναδείχθηκαν προβλήματα που συνδέονται με την προσωρινότητα και την περιοδικότητα ορισμένων μορφών απασχόλησης, καθώς και με την ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων στο εργασιακό περιβάλλον. Η επιτυχής ένταξη δεν εξαρτάται συνεπώς αποκλειστικά από τη δημιουργία ή την προκήρυξη θέσεων εργασίας, αλλά και από την ίση μεταχείριση, την κατάλληλη αντιστοίχιση δεξιοτήτων και θέσεων, την υποστήριξη κατά την ένταξη και την παρακολούθηση της πορείας των εργαζομένων.

Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί το κενό που μπορεί να αντιμετωπίζουν νέοι Ρομά ηλικίας μεταξύ δεκαέξι και δεκαοκτώ ετών, όταν έχουν εγκαταλείψει ή δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική

εκπαίδευση, χωρίς να μπορούν να επανενταχθούν εύκολα σε κανονική σχολική δομή ή να πληρούν τις προϋποθέσεις συμμετοχής σε εναλλακτικές εκπαιδευτικές δομές. Η κατάσταση αυτή μπορεί να δημιουργεί μία κρίσιμη περίοδο εκπαιδευτικής και επαγγελματικής αδράνειας και να αυξάνει τον κίνδυνο περαιτέρω κοινωνικού αποκλεισμού. Στο πλαίσιο αυτό υπογραμμίστηκε η ανάγκη ανάπτυξης περισσότερο ευέλικτων διαδρομών μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία, με συνδυασμό θεωρητικής εκπαίδευσης και πρακτικής εμπειρίας. Αναφέρθηκαν διεθνείς πρακτικές που βασίζονται στη σύνδεση της μαθησιακής διαδικασίας με πραγματικά επαγγελματικά περιβάλλοντα και θα μπορούσαν να αξιολογηθούν ως προς τη δυνατότητα προσαρμογής τους στις ανάγκες νέων που δυσκολεύονται να παραμείνουν σε αμιγώς θεωρητικές εκπαιδευτικές δομές.

Η σύνδεση με την αγορά εργασίας πρέπει, ωστόσο, να πραγματοποιείται εντός σαφούς θεσμικού πλαισίου και με τις αναγκαίες εργασιακές εγγυήσεις. Η απλή τοποθέτηση ενός προσώπου σε θέση εργασίας δεν αρκεί για τη βιώσιμη εργασιακή ένταξη εάν δεν συνοδεύεται από προετοιμασία, κατάρτιση, κατάλληλη αντιστοίχιση δεξιοτήτων, προστασία από διακρίσεις και εκμετάλλευση και συνεχή υποστήριξη.

Παράλληλα, επισημάνθηκε η σημασία της ανάπτυξης προσβάσιμου ενημερωτικού και εκπαιδευτικού υλικού, συμπεριλαμβανομένου υλικού στη ρομανί και σε ηχητική μορφή, το οποίο μπορεί να αξιοποιείται τόσο για την ενημέρωση σχετικά με δικαιώματα όσο και για την ενίσχυση της εκπαιδευτικής συμμετοχής.

Σημαντικό μέρος της ακρόασης αφορούσε την **καταγραφή και αντιμετώπιση περιστατικών ρατσιστικής βίας κατά Ρομά**, τις καταγγελίες αστυνομικής αυθαιρεσίας και, ευρύτερα, τις σχέσεις μεταξύ των αστυνομικών αρχών και των κοινοτήτων Ρομά. Από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν προκύπτει ότι οι επίσημες καταγραφές περιστατικών με θύματα Ρομά παραμένουν περιορισμένες και δεν επιτρέπουν ασφαλή ποσοτικά συμπεράσματα για την πραγματική έκταση του φαινομένου. Ιδιαίτερη σημασία έχει εν προκειμένω η διάκριση μεταξύ υποκαταγραφής και υποαναφοράς, καθώς η περιορισμένη προσφυγή των θυμάτων στους διαθέσιμους μηχανισμούς καταγγελίας μπορεί να συνδέεται με έλλειψη εμπιστοσύνης, φόβο αντιποίνων, περιορισμένη ενημέρωση ή δυσκολίες πρόσβασης στις αρμόδιες αρχές.

Παράλληλα, παρουσιάστηκαν οι υφιστάμενοι μηχανισμοί καταγγελίας, εσωτερικού ελέγχου και διερεύνησης περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας, καθώς και οι σχετικές δράσεις εκπαίδευσης για την αναγνώριση του ρατσιστικού κινήτρου και την προστασία ευάλωτων ομάδων. Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε στην ανάγκη αποτελεσματικής και ανεξάρτητης διερεύνησης σοβαρών καταγγελιών και ολοκλήρωσης των σχετικών ποινικών και πειθαρχικών διαδικασιών εντός εύλογου χρόνου.

Συζητήθηκε επίσης η λειτουργία ειδικών μορφών αστυνομικής διαμεσολάβησης και κοινωνικής αστυνόμευσης. Παρά την αναγνώριση της σημασίας σταθερών διαύλων επικοινωνίας μεταξύ αστυνομικών αρχών και κοινοτήτων Ρομά, αναδείχθηκε προβληματισμός ως προς τον βαθμό στον οποίο ο διαμεσολαβητικός χαρακτήρας τέτοιων μηχανισμών γίνεται πράγματι αντιληπτός από τις ίδιες τις κοινότητες, ιδίως όταν η παρουσία των αρμόδιων μονάδων συνδέεται ταυτόχρονα με κατασταλτικές αρμοδιότητες.

Η συζήτηση ανέδειξε περαιτέρω την ανάγκη οι αστυνομικές επιχειρήσεις να είναι στοχευμένες, αναλογικές και να βασίζονται σε συγκεκριμένες πληροφορίες, αποφεύγοντας πρακτικές που μπορούν να δημιουργήσουν την αντίληψη συλλογικής αντιμετώπισης μιας ολόκληρης κοινότητας ως ύποπτης. Η επαναλαμβανόμενη επαγγελματική επαφή με περιστατικά εγκληματικότητας δεν πρέπει να οδηγεί σε γενικεύσεις ως προς το σύνολο του πληθυσμού Ρομά. Η πρόληψη και αντιμετώπιση στερεοτυπικών αντιλήψεων προϋποθέτει συνεχή εκπαίδευση, εποπτεία, λογοδοσία και ουσιαστική επαφή με τις κοινότητες.

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε, τέλος, στη δημι-

ουργία ασφαλών και αξιόπιστων διαύλων καταγγελίας. Η δυνατότητα ανώνυμης αναφοράς μπορεί να λειτουργήσει ως χρήσιμο πρώτο σημείο επαφής, αλλά δεν αρκεί πάντοτε για την αποτελεσματική διερεύνηση και αποκατάσταση μιας παραβίασης. Απαιτείται η διαμόρφωση μηχανισμών στους οποίους τα θύματα θα μπορούν να απευθύνονται χωρίς φόβο αντιποίνων και με δυνατότητα πρόσβασης σε νομική, κοινωνική και διαμεσολαβητική υποστήριξη.

Από τη συνολική συζήτηση αναδείχθηκε με ιδιαίτερη σαφήνεια ο αλληλένδετος χαρακτήρας των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά. Η έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων και οι εκκρεμότητες ως προς την αστική κατάσταση επηρεάζουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην εργασία και στις κοινωνικές παροχές. Η στεγαστική επισφάλεια και ο χωρικός αποκλεισμός δυσχεραίνουν τη συστηματική σχολική φοίτηση και τη δυνατότητα σταθερής απασχόλησης, ενώ η εκπαιδευτική και εργασιακή περιθωριοποίηση εντείνει με τη σειρά της τον κίνδυνο διαιώνισης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η ύπαρξη θεσμικών εργαλείων, στρατηγικών και προγραμμάτων δεν διασφαλίζει από μόνη της την αποτελεσματική απόλαυση των δικαιωμάτων. Απαιτούνται προσβασιμότητα, κατάλληλη ενημέρωση, πολιτισμική διαμεσολάβηση, εξατομικευμένη υποστήριξη και συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων. Ιδιαίτερη σημασία έχει η ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των Ρομά και των οργανώσεών τους σε όλα τα στάδια σχεδιασμού, εφαρμογής και αξιολόγησης των πολιτικών που τους αφορούν.

© Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

9. Συστάσεις για μία αποτελεσματικότερη Εθνική Στρατηγική για την Προστασία των Ρομά στην Ελλάδα

Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά (2021–2027) οφείλει να ευθυγραμμιστεί πλήρως με το Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά 2020–2030, το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ένταξη των Ρομά και των Ταξιδιωτών (2020–2025), καθώς και με τις παρατηρήσεις των οργάνων του ΟΗΕ, ιδίως της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD) και της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD). Επιπλέον, πρέπει να ενσωματώνει τις συστάσεις του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για τον Ρατσισμό και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που αφορά την αποτελεσματική διερεύνηση παραβιάσεων και την αστυνομική λογοδοσία.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ προτείνει την οικοδόμηση μιας ολοκληρωμένης και μετρήσιμης εθνικής πολιτικής, με σαφή θεσμική ευθύνη, χρονοδιάγραμμα, επαρκείς πόρους και αξιόπιστο μηχανισμό παρακολούθησης. Οι συστάσεις της ΕΕΔΑ στην παρούσα Έκθεση Αναφοράς οργανώνονται στις πέντε κύριες θεματικές προτεραιότητες, οι οποίες αντανακλούν τόσο τις δομικές ανισότητες που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα όσο και τις διεθνείς κατευθυντήριες αρχές για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

9.1. Κατάλληλη στέγαση και πρόσβαση σε βασικά αγαθά

Η ΕΕΔΑ θεωρεί τη **στέγαση πρωταρχική προϋπόθεση κοινωνικής ένταξης και άσκησης όλων των δικαιωμάτων** και εισηγείται ένα συνεκτικό πλαίσιο πολιτικής με τέσσερις αλληλένδετους άξονες: **Πρώτον**, Εθνικό Πρόγραμμα Κοινωνικής Στέγασης Ρομά που αντικαθιστά οριστικά τα προσωρινά και απομονωμένα πρότυπα καταυλισμών με βιώσιμες λύσεις ένταξης στον

Η ΕΕΔΑ στην 1η Πανελλήνια Συνδιάσκεψη του Forum Ρομά

αστικό και αγροτικό ιστό, εξασφαλίζοντας νομική ασφάλεια κατοικίας και καθολική πρόσβαση σε βασικές υποδομές (ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτρική ενέργεια). **Δεύτερον**, θεσμικές εγγυήσεις προστασίας με ρητή απαγόρευση εξώσεων χωρίς προηγούμενη διαβούλευση και κατάλληλη εναλλακτική στέγαση, καθώς και κοινωνικά τιμολόγια και απαγόρευση διακοπών παροχών κοινής ωφέλειας για λόγους φτώχειας. **Τρίτον**, άρση διοικητικών εμποδίων με ταχεία επίλυση εκκρεμοτήτων δημοτολογικής εγγραφής και ιθαγένειας που παρεμποδίζουν την πρόσβαση σε παροχές και

προγράμματα. **Τέταρτον**, τεκμηρίωση, δείκτες και λογοδοσία μέσω σύστασης Παρατηρητηρίου Στέγασης Ρομά στο Εθνικό Συντονιστικό Κέντρο για τη συστηματική συλλογή αξιόπιστων δεδομένων (συνθήκες διαβίωσης, δημοτολογικές εκκρεμότητες, πρόσβαση σε υποδομές) και τη διαμόρφωση δεικτών στέγασης κατά το ευρωπαϊκό υπόδειγμα «διάρθρωση–διαδικασία–αποτέλεσμα», ώστε να παρακολουθείται μετρήσιμα η πρόοδος και να κατευθύνονται αποτελεσματικά οι πόροι.

9.2. Ουσιαστική πρόσβαση στην εργασία και οικονομική ενδυνάμωση

Η **εργασία** αποτελεί τον δεύτερο θεμελιώδη πυλώνα κοινωνικής ένταξης, **άρρηκτα συνδεδεμένο με την οικονομική αυτονομία, την αξιοπρέπεια και τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή**. Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η απασχόληση δεν πρέπει να νοείται ως μέτρο πρόνοιας, αλλά ως μέσο ενδυνάμωσης, κοινωνικής συνοχής και ισότιμης συμμετοχής. Προτείνει την υιοθέτηση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής ένταξης των Ρομά στην αγορά εργασίας, ικανής να αντιμετωπίσει τα πολλαπλά εμπόδια που συναντούν: από την έλλειψη επαγγελματικών προσόντων έως τις βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις των εργοδοτών.

Κεντρικό εργαλείο προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να αποτελέσει ένας Ειδικός Άξονας Ένταξης Ρομά στην Εθνική Στρατηγική για την Απασχόληση, με τρεις κύριους στόχους:

- ▶ την ανάπτυξη τοπικών προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και δια βίου μάθησης σε συνεργασία με τη ΔΥΠΑ, σχεδιασμένων σύμφωνα με τις πραγματικές ανάγκες των κοινοτήτων·
- ▶ τη δημιουργία κινήτρων για επιχειρήσεις που προσλαμβάνουν Ρομά, όπως επιδοτήσεις ασφαλιστικών εισφορών, φορολογικές ελαφρύνσεις και σήματα κοινωνικής υπευθυνότητας·
- ▶ την ενίσχυση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, καθώς και των οικογενειακών μικροεπιχειρήσεων στους οικισμούς, με πρόσβαση σε μικροπιστώσεις και τεχνική υποστήριξη.

Ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στην ενίσχυση της γυναικείας απασχόλησης, μέσω προγραμμάτων συμφιλίωσης επαγγελματικής και οικογενει-

ακής ζωής, δημιουργίας δομών φύλαξης παιδιών και παροχής υπηρεσιών συμβουλευτικής. Η πολιτική αυτή οφείλει να ευθυγραμμιστεί με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το 2030, που προβλέπουν τη μείωση της ανεργίας των Ρομά και την εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων στην εργασία.

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η επαγγελματική ένταξη πρέπει να συνδέεται οργανικά με την εκπαίδευση και την κατάρτιση, εξασφαλίζοντας συνεχή αναβάθμιση δεξιοτήτων και δυνατότητες μετάβασης από την άτυπη στην επίσημη οικονομία. Μόνον μέσα από αυτή τη συνεκτική προσέγγιση μπορεί να επιτευχθεί ουσιαστική ισότητα ευκαιριών και πραγματική κοινωνική ένταξη των Ρομά στην αγορά εργασίας.

9.3. Ουσιαστική πρόσβαση στην υγεία και την κοινωνική προστασία

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η καθολική και ισότιμη πρόσβαση των Ρομά στις υπηρεσίες υγείας αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα και νομική υποχρέωση του κράτους, σύμφωνα με το άρθρο 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Η πρόσβαση στην υγεία συνδέεται άρρηκτα με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τη δυνατότητα άσκησης όλων των άλλων κοινωνικών δικαιωμάτων.

Προς αυτήν την κατεύθυνση, η ΕΕΔΑ εισηγείται την ενίσχυση των Κέντρων Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά, οποία θεσμοθετήθηκαν με το άρθρο 4 του Ν. 4368/2016, ώστε να λειτουργούν ως σταθερές τοπικές δομές πρωτοβάθμιας φροντίδας και κοινωνικής διαμεσολάβησης. Το θεσμικό τους πλαίσιο συμπληρώνεται από τις σχετικές Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις, οι οποίες καθορίζουν τις ελάχιστες προδιαγραφές, τις αρμοδιότητες και τον τρόπο λειτουργίας τους και ισχύουν σήμερα, όπως τροποποιήθηκαν, με την υπ' αριθ. 49744/2023 ΚΥΑ (ΦΕΚ Β' 3322/2023). Παράλληλα, απαιτείται η ανάπτυξη κινητών μονάδων υγείας σε απομακρυσμένες περιοχές και η καθιέρωση διαμεσολαβητών υγείας Ρομά, εκπαιδευμένων στην επικοινωνία μεταξύ των κοινοτήτων και των δημόσιων φορέων υγείας.

Ιδιαίτερη προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην προληπτική φροντίδα μητέρων, βρεφών και παιδιών, με έμφαση στην πρόσβαση των γυναικών Ρομά σε προγεννητικό έλεγχο, εμβολιασμό, οικογενειακό προγραμματισμό και ενημέρωση για τη

σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία. Εξίσου κρίσιμη είναι η μέριμνα για τα άτομα με χρόνια νοσήματα ή αναπηρίες, τα οποία συχνά αντιμετωπίζουν συνδυασμένες μορφές αποκλεισμού.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία τη συστηματική συνεργασία του Υπουργείου Υγείας με τις ίδιες τις κοινότητες και τους τοπικούς φορείς για την προώθηση της υγειονομικής παιδείας και την ενίσχυση της εμπιστοσύνης προς το σύστημα υγείας. Προτείνεται η δημιουργία εθνικής βάσης δεδομένων υγείας των Ρομά, με πλήρη σεβασμό στην προστασία προσωπικών δεδομένων, προκειμένου να παρακολουθείται η υγειονομική κατάσταση των κοινοτήτων και να καθοδηγείται ο σχεδιασμός πολιτικών βάσει τεκμηρίων. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η πολιτική υγείας για τους Ρομά πρέπει να έχει προληπτικό, συμμετοχικό και διατομεακό χαρακτήρα, συνδυάζοντας την ιατρική μέριμνα με την εκπαίδευση, την κοινωνική φροντίδα και την ενεργό συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων στη διαμόρφωση και αξιολόγηση των παρεμβάσεων.

9.4. Ουσιαστική πρόσβαση στην εκπαίδευση

Η ΕΕΔΑ θεωρεί την εκπαίδευση θεμελιώδη προϋπόθεση για την ισότητα, την κοινωνική ένταξη και την άσκηση όλων των λοιπών δικαιωμάτων. Η ισότιμη πρόσβαση στην ποιοτική εκπαίδευση δεν συνιστά απλώς αυτοτελές δικαίωμα αλλά αποτελεί τον **βασικό μηχανισμό διακοπής του διαγενεακού κύκλου της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι κοινότητες Ρομά**. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα τονίσει την ανάγκη ενισχυμένης προστασίας των παιδιών Ρομά, αποδίδοντας ύψιστη σημασία στη διαφύλαξη του δικαιώματός τους για ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση.

Η εκπαιδευτική πολιτική για τους Ρομά οφείλει να ευθυγραμμίζεται πλήρως με το Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Ισότητα, την Ένταξη και τη Συμμετοχή των Ρομά 2020–2030, τις σχετικές κατευθύνσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης και τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, υιοθετώντας μία ολοκληρωμένη και διατομεακή προσέγγιση που συνδέει την εκπαίδευση με τη στέγαση, την υγεία, την κοινωνική προστασία και την

απασχόληση. Ήδη στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις του 2012, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού είχε εκφράσει σοβαρή ανησυχία για τις επίμονες διακρίσεις και τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά, ιδίως ως προς την πρόσβαση στην υγεία και την εκπαίδευση, καθώς και για τα χαμηλά ποσοστά σχολικής εγγραφής, τα υψηλά ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και τον συνεχιζόμενο σχολικό διαχωρισμό.⁴⁹

Προς την κατεύθυνση αυτή, η ΕΕΔΑ προτείνει τη διαμόρφωση ενός ειδικού άξονα εκπαιδευτικής ένταξης των Ρομά, ο οποίος θα καλύπτει ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδρομή, από την προσχολική αγωγή έως τη μετάβαση στην επαγγελματική κατάρτιση, την τριτοβάθμια εκπαίδευση και την αγορά εργασίας. Βασική προτεραιότητα πρέπει να αποτελέσει η καθολική συμμετοχή των παιδιών Ρομά στην προσχολική εκπαίδευση, η διασφάλιση της εγγραφής και συστηματικής φοίτησής τους, η πρόληψη της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και η εξάλειψη κάθε μορφής άμεσου ή έμμεσου σχολικού διαχωρισμού, σύμφωνα και με τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Η ουσιαστική εκπαιδευτική ένταξη προϋποθέτει, παράλληλα, τη συνεργασία και ενεργό συμμετοχή των οικογενειών. Για τον λόγο αυτό απαιτούνται συστηματικές δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των γονέων και των κοινοτήτων Ρομά ως προς τα μακροπρόθεσμα οφέλη της συστηματικής φοίτησης και της ολοκλήρωσης της σχολικής εκπαίδευσης, με στόχο την ενθάρρυνση της εγγραφής των παιδιών στο σχολείο και τη σταθερή υποστήριξη της εκπαιδευτικής τους πορείας. Οι σχετικές δράσεις δεν πρέπει να έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα, αλλά να εντάσσονται σε σταθερούς μηχανισμούς συνεργασίας μεταξύ σχολείων, οικογενειών, κοινωνικών υπηρεσιών και φορέων εκπροσώπησης των Ρομά. Στο πλαίσιο αυτό, απαιτείται η περαιτέρω ενίσχυση των μηχανισμών σχολικής και πολιτισμικής διαμεσολάβησης και της συνεργασίας μεταξύ σχολείων, οικογενειών, Κέντρων Κοινότητας με Παραρτήματα Ρομά και τοπικών κοινωνικών υπηρεσιών. Οι διαμεσολαβητές Ρομά μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ των οικογενειών και της σχολικής κοινότητας, στη διευκόλυνση των εγγραφών, στην αντιμετώπιση προβλημάτων συστηματικής φοίτησης και στην έγκαιρη πρόληψη της σχολικής διαρροής.

49 *Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13.8.2012, παρ. 60–61 και 71–72.*

Τόσο στις Παρατηρήσεις της για την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ελλάδα όσο και στη [Συνεισφορά της ΕΕΔΑ στο πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021–2027](#), η ΕΕΔΑ έχει καλέσει τις αρμόδιες κρατικές αρχές να αναλάβουν επείγουσα και συντονισμένη δράση, με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων και των ίδιων των Ρομά. Στο πλαίσιο αυτό έχει υπογραμμίσει, μεταξύ άλλων, την ανάγκη να διασφαλιστεί η ισότιμη πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, να ενισχυθούν οι δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, να διασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, να ενισχυθούν ο οριζόντιος και διατομεακός συντονισμός των αρμόδιων υπηρεσιών, καθώς και η συστηματική συλλογή επαρκών, αξιόπιστων και συγκρίσιμων στατιστικών στοιχείων.

Ιδιαίτερη μέριμνα απαιτείται για τα παιδιά και τους νέους που αντιμετωπίζουν πολλαπλές και αλληλεπικαλυπτόμενες μορφές αποκλεισμού, ιδίως για τα κορίτσια Ρομά, τα παιδιά με αναπηρία και τους νέους που εγκαταλείπουν πρόωρα το εκπαιδευτικό σύστημα. Ειδικά ως προς τα κορίτσια Ρομά, η διασφάλιση της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση και της συνεχούς σχολικής φοίτησης πρέπει να εντάσσεται σε μία ευρύτερη πολιτική ενδυνάμωσης και ουσιαστικής ισότητας, η οποία να συνδέεται με ίσες ευκαιρίες επαγγελματικής ένταξης, πρόσβαση σε δωρεάν υπηρεσίες παιδικής φροντίδας, ενημέρωση για τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία και τον οικογενειακό προγραμματισμό, πρόσβαση σε βασικές προληπτικές εξετάσεις και υπηρεσίες υγείας, καθώς και ενημέρωση και προστασία έναντι της ενδοοικογενειακής και έμφυλης βίας.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί επίσης αναγκαία τη δημιουργία **ευέλικτων διαδρομών μάθησης** για τους νέους Ρομά που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης ή κατάρτισης, με ιδιαίτερη έμφαση στην ηλικιακή ομάδα των δεκαέξι έως δεκαοκτώ ετών, για την οποία αναδείχθηκαν σημαντικά θεσμικά κενά κατά την ακρόαση της ΕΕΔΑ. Προς την κατεύθυνση αυτή, προτείνεται η ενίσχυση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας, η ανάπτυξη προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού και η αξιοποίηση καινοτόμων μορφών εκπαίδευσης, όπως το μοντέλο της «παραγωγικής μάθησης» (productive learning), το οποίο συνδυάζει τη θεωρητική διδασκαλία με πρακτική εμπειρία σε πραγματικούς χώρους εργασίας και έχει εφαρμοστεί σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Εξίσου σημαντική είναι η συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, αντιτισιγγανισμού και συμπεριληπτικής παιδαγωγικής, καθώς και η ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού που αντανάκλα την ιστορία, τον πολιτισμό και τη γλώσσα των Ρομά, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η δημιουργία ενός σχολικού περιβάλλοντος απαλλαγμένου από στερεότυπα και διακρίσεις αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση.

9.5. Διατομεακή πολιτική (Intersectionality)

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι οι Ρομά δεν αποτελούν ομοιογενή ομάδα, αλλά μια ποικιλόμορφη κοινότητα εντός της οποίας γυναίκες, παιδιά, νέοι και άτομα με αναπηρίες βιώνουν πολλαπλές και αλληλοενισχυόμενες μορφές διάκρισης. Η κατανόηση αυτής της πολυπλοκότητας καθιστά αναγκαία **τη ρητή ενσωμάτωση της διατομεακότητας (intersectionality) σε κάθε στάδιο διαμόρφωσης, υλοποίησης και αξιολόγησης των δημόσιων πολιτικών.**

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η Πολιτεία οφείλει να θεμελιώσει ένα εθνικό πλαίσιο συλλογής και ανάλυσης δεδομένων ανά υποομάδα, με δείκτες φύλου, ηλικίας και αναπηρίας, ώστε να αναδεικνύονται οι διαφοροποιημένες ανάγκες και να σχεδιάζονται στοχευμένα και αποτελεσματικά μέτρα. Τα δεδομένα αυτά πρέπει να χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση των επιπτώσεων των πολιτικών σε όρους ισότητας και κοινωνικής ένταξης, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα «διάρθρωση–διαδικασία–αποτέλεσμα».

Η διατομεακή προσέγγιση, ακολουθώντας τη μεθοδολογία του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν αποτελεί απλώς τεχνική παράμετρο, αλλά κανονιστική αρχή ισότητας: ένα πλαίσιο που επιτρέπει την κατανόηση της ευαλωτότητας ως δυναμικού και πολυπαραγοντικού φαινομένου, και την αποτροπή της επαναπαραγωγής των ανισοτήτων μέσα από τις ίδιες τις πολιτικές ένταξης. Μέσω αυτής της οπτικής, η ΕΕΔΑ εισηγείται, επιπλέον, τη συγκρότηση ενός συστήματος **διατομεακών δεικτών** που θα διασφαλίζουν τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και τη συνεχή βελτίωση των δημόσιων παρεμβάσεων υπέρ των Ρομά.

9.6. Αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού και της αστυνομικής βίας

Ο αντιτσιγγανισμός συνιστά ιδιαίτερη, συστημική και δομική μορφή ρατσισμού, η οποία εκδηλώνεται σε διαφορετικά πεδία της κοινωνικής και θεσμικής ζωής και συμβάλλει στην αναπαραγωγή στερεοτύπων, διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού σε βάρος των Ρομά. Η αποτελεσματική αντιμετώπισή του προϋποθέτει την αναγνώριση της ιδιαίτερης ιστορικής και κοινωνικής του διάστασης και την οριζόντια ενσωμάτωσή του στις πολιτικές πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι **η αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού πρέπει να ενσωματώνεται συστηματικά στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ΕΣΔΡΜ)**, μέσω ειδικών, σαφώς προσδιορισμένων και μετρήσιμων δράσεων για τους Ρομά. Το νέο ΕΣΔΡΜ 2026–2029 αποτελεί σημαντικό πλαίσιο προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς περιλαμβάνει ήδη αναφορές και δράσεις που αφορούν τους Ρομά και προβλέπει τη διασύνδεσή του με την Εθνική Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030. Αντί της δημιουργίας παράλληλων μηχανισμών σχεδιασμού, προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην αποτελεσματική εφαρμογή, παρακολούθηση και αξιολόγηση των σχετικών δράσεων του ΕΣΔΡΜ, καθώς και στην περαιτέρω ενίσχυση της ειδικής διάστασης του αντιτσιγγανισμού κατά την εφαρμογή και τις μελλοντικές αναθεωρήσεις του. Η προσέγγιση αυτή προϋποθέτει αποτελεσματικό συντονισμό μεταξύ των αρμόδιων δημόσιων αρχών και των υφιστάμενων θεσμικών μηχανισμών, καθώς και ουσιαστική συμμετοχή των οργανώσεων και φορέων εκπροσώπησης των Ρομά και της κοινωνίας των πολιτών στον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την αξιολόγηση των σχετικών δράσεων. Ιδιαίτερη σημασία έχει η ανάπτυξη κατάλληλων δεικτών και η συστημική συλλογή δεδομένων, ώστε να καθίσταται δυνατή η αξιολόγηση όχι μόνο της τυπικής υλοποίησης των προβλεπόμενων δράσεων αλλά και του πραγματικού αντικτύπου τους στην πρόληψη και αντιμετώπιση των διακρίσεων κατά των Ρομά.

Κρίσιμο πεδίο παρέμβασης αποτελεί η πρόληψη και αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας και ιδίως περιστατικών αυθαιρεσίας ή υπέρμετρης χρήσης

βίας από όργανα επιβολής του νόμου. Απαιτείται η συστημική και διαρκής εκπαίδευση των αστυνομικών και των λειτουργών της δικαιοσύνης στην αναγνώριση, διερεύνηση και τεκμηρίωση του ρατσιστικού κινήτρου, καθώς και στην αποφυγή πρακτικών εθνοτικής ή φυλετικής στοχοποίησης. Οι αστυνομικές επιχειρήσεις σε περιοχές όπου διαβιούν Ρομά πρέπει να διέπονται από τις αρχές της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας και να αποφεύγουν πρακτικές που μπορούν να οδηγήσουν στη συλλογική αντιμετώπιση μιας ολόκληρης κοινότητας ως ύποπτης.

Παράλληλα, απαιτείται η ενίσχυση των μηχανισμών λογοδοσίας και αποτελεσματικής διερεύνησης καταγγελιών για ρατσιστική βία και αστυνομική αυθαιρεσία. Ιδιαίτερη σημασία έχει η αντιμετώπιση της υποαναφοράς περιστατικών, η οποία συνδέεται, μεταξύ άλλων, με την έλλειψη εμπιστοσύνης στις δημόσιες αρχές, τον φόβο αντιποίνων και την περιορισμένη ενημέρωση σχετικά με τους διαθέσιμους μηχανισμούς προστασίας. Για τον λόγο αυτό απαιτούνται ασφαλείς και προσβάσιμοι δίαυλοι καταγγελίας, αποτελεσματική ενημέρωση των κοινοτήτων Ρομά και ενίσχυση του ρόλου της νομικής συνδρομής και της πολιτισμικής διαμεσολάβησης.

Εξίσου αναγκαία είναι η συστημική καταγραφή και ανάλυση περιστατικών ρατσιστικής βίας σε βάρος Ρομά και η αξιοποίηση των σχετικών δεδομένων για τον σχεδιασμό δημόσιων πολιτικών. Η συνεργασία των αρμόδιων κρατικών αρχών με ανεξάρτητους θεσμούς, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και φορείς καταγραφής μπορεί να συμβάλει τόσο στην πληρέστερη αποτύπωση του φαινομένου όσο και στον εντοπισμό επαναλαμβανόμενων πρακτικών ή θεσμικών ελλειμμάτων.

Η αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού πρέπει, περαιτέρω, να περιλαμβάνει στοχευμένες δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης. Ιδιαίτερη σημασία έχει η αντιμετώπιση στερεοτυπικών και στιγματιστικών αναπαραστάσεων των Ρομά στον δημόσιο λόγο και στα μέσα ενημέρωσης, καθώς και η κατάλληλη επιμόρφωση δημοσιογράφων και άλλων επαγγελματιών που διαμορφώνουν τον δημόσιο λόγο. Αντίστοιχα, η εκπαίδευση στα σχολεία και η επιμόρφωση επαγγελματιών και στελεχών της δημόσιας διοίκησης πρέπει να συμβάλλουν στην αποδόμηση προκαταλήψεων και στερεοτύπων και στην καλλιέργεια κουλτούρας ισότητας και σεβασμού των δικαιωμάτων των Ρομά.

10. Προτεινόμενος κατάλογος βασικών δεικτών ανά θεματική προτεραιότητα

Γενική μεθοδολογική και θεσμική σύσταση της ΕΕΔΑ είναι η θέσπιση ενιαίου συστήματος δεικτών «διάρθρωση-διαδικασία-αποτέλεσμα» για κάθε θεματική προτεραιότητα, σε ευθυγράμμιση με το Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Πλαίσιο 2020–2030 και το έργο του FRA. Το πλαίσιο αυτό, όπως αποτυπώνεται στο *Portfolio of Indicators for Roma Equality, Inclusion and Participation* (2020), προσφέρει συγκρίσιμο και τεκμηριωμένο μηχανισμό αξιολόγησης πολιτικών: οι διαρθρωτικοί δείκτες χαρτογραφούν νόμους και θεσμούς, οι δείκτες διαδικασίας αποτυπώνουν την υλοποίηση προγραμμάτων και πόρων, ενώ οι δείκτες αποτελέσματος μετρούν τη μεταβολή στις συνθήκες ζωής των Ρομά. Η μεθοδολογία στηρίζεται σε διαφάνεια, συγκρισιμότητα, συμμετοχικότητα και διατομεακότητα, με συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών πηγών (EU-SILC, EU-LFS, Roma Survey του FRA, εθνικά μητρώα και κοινοτικές έρευνες) και με ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των Ρομά στη συλλογή και ερμηνεία των δεδομένων. Το σύστημα είναι δυναμικό, με ετήσια παρακολούθηση και πενταετή αναθεώρηση, και συνδέεται με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης. Σκοπός είναι ένας διαφανής, συγκρίσιμος μηχανισμός λογοδοσίας που υπερβαίνει την τυπική συμμόρφωση και αξιολογεί την πραγματική αποτελεσματικότητα των πολιτικών στη μείωση ανισοτήτων και την επίτευξη ουσιαστικής ισότητας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ευρωπαϊκά πρότυπα και την εμπειρία της Ελλάδας, η ΕΕΔΑ προτείνει εθνικό σύστημα δεικτών προσαρμοσμένο στις πέντε θεματικές προτεραιοποιήσεις: στέγαση, εργασία, υγεία, εκπαίδευση, διατομεακότητα, αντιτσιγγανισμό και αστυνομική βία.

Στη στέγαση, η παρακολούθηση καλύπτει το νομικό πλαίσιο του δικαιώματος στην κατοικία, τα προγράμματα κοινωνικής στέγασης και την πρόσβαση σε υποδομές (ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτρισμός), με μέτρηση υπερπληθυσμού, νομιμότητας κατοικίας και περιπτώσεων εξώσεων χω-

ρίς κοινωνική πρόνοια. Παράλληλα, προτείνεται Εθνικό Πρόγραμμα Κοινωνικής Στέγασης Ρομά, νομοθετική κατοχύρωση της αρχής «καμία έξωση χωρίς κοινωνική στάθμιση και εναλλακτική λύση», σταδιακή κατάργηση καταυλισμών με ένταξη στον αστικό/αγροτικό ιστό και σύσταση Κοινωνικού Παρατηρητηρίου Στέγασης για συστηματική αποτύπωση συνθηκών και μετακινήσεων.

Στην εργασία, ζητούμενο είναι η ένταξη των Ρομά στις πολιτικές απασχόλησης και κατάρτισης με έμφαση σε γυναίκες και νέους. Προβλέπονται στοχευμένα προγράμματα ΔΥΠΑ, κίνητρα πρόσληψης (φοροελαφρύνσεις, επιδοτήσεις εισφορών), ενίσχυση κοινωνικών συνεταιρισμών, μικροεπιχειρήσεων και πρόσβαση σε μικροπιστώσεις, καθώς και δράσεις συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής και συστηματική παρακολούθηση διακρίσεων στον χώρο εργασίας. Οι δείκτες πρέπει να αποτυπώνουν απασχόληση, συμμετοχή και απορρόφηση μετά την κατάρτιση, γυναικεία απασχόληση, αδήλωτη εργασία και χάσμα ανεργίας έναντι του γενικού πληθυσμού.

Στην υγεία, προτείνεται ενίσχυση Κέντρων Κοινότητας και Παραρτημάτων Ρομά, λειτουργία κινητών μονάδων, θεσμοθέτηση διαμεσολαβητών υγείας, προγράμματα εμβολιασμού και πρόληψης προσαρμοσμένα στις τοπικές συνθήκες, εκπαίδευση επαγγελματιών στη διαπολιτισμική επάρκεια και απλοποίηση πρόσβασης σε ΑΜΚΑ/ΠΑΑΥΠΑ. Η παρακολούθηση εστιάζει σε ασφαλιστική κάλυψη, εμβολιασμούς παιδιών, προσβασιμότητα δομών και δείκτες μητρικής και παιδικής υγείας.

Στην εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ προτείνει τη διαμόρφωση ενός ειδικού άξονα εκπαιδευτικής ένταξης Ρομά, ο οποίος θα καλύπτει ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδρομή, από την προσχολική αγωγή έως την επαγγελματική κατάρτιση και τη μετάβαση στην αγορά εργασίας. Βασικές προτεραιότητες αποτελούν η καθολική συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση, η πρόληψη της σχολικής διαρροής, η κατάργηση κάθε μορφής άμεσου ή έμμεσου

σχολικού διαχωρισμού, η ενίσχυση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας και η δημιουργία ευέλικτων εκπαιδευτικών διαδρομών για νέους εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης ή κατάρτισης, ιδίως για την ηλικιακή ομάδα των 16–18 ετών. Παράλληλα, προτείνεται η θεσμική ενίσχυση των σχολικών και πολιτισμικών διαμεσολαβητών Ρομά, η συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και στον αντιτσιγγανισμό, η ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού που αναδεικνύει την ιστορία και τον πολιτισμό των Ρομά, καθώς και η αξιοποίηση καινοτόμων μορφών μάθησης που συνδέουν τη γενική εκπαίδευση με την επαγγελματική κατάρτιση και την απασχόληση, όπως το μοντέλο της παραγωγικής μάθησης (*productive learning*). Η παρακολούθηση της προόδου θα πρέπει να βασίζεται σε δείκτες που αποτυπώνουν τη συμμετοχή στην προσχολική αγωγή, τη σχολική φοίτηση και διαρροή ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τη συμμετοχή στην επαγγελματική κατάρτιση και στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, τη μετάβαση των νέων στην απασχόληση, καθώς και την έκταση φαινομένων σχολικού διαχωρισμού και διακρίσεων, σύμφωνα με το ευρωπαϊκό υπόδειγμα δεικτών «διάρθρωση–διαδικασία–αποτέλεσμα».

Η διατομεακότητα αποτελεί οριζόντια αρχή, δεδομένων των πολλαπλών αποκλεισμών λόγω φύλου, ηλικίας και αναπηρίας. Προτείνεται υποχρεωτική αποτύπωση δεδομένων ανά φύλο–ηλικία–αναπηρία. Συμπληρωματικά, προτείνεται να υλοποιούνται προγράμματα ενδυνάμωσης γυναικών και νέων και δράσεις κατά της έμφυλης βίας με πρόσβαση σε νομική υποστήριξη. Οι δείκτες καταγράφουν πρόσβαση παροχών για Ρομά με αναπηρία, συμμετοχή γυναικών και νέων στα τοπικά όργανα και διερεύνηση περιστατικών πολλαπλής διάκρισης.

Τέλος, ο **αντιτσιγγανισμός και η αστυνομική βία** απαιτεί ειδική και συστηματική παρακολούθηση, ως οριζόντια διάσταση των πολιτικών για την ισότητα και την κοινωνική ένταξη των Ρομά. Προς την κατεύθυνση αυτή, απαιτείται η ουσιαστική ενσωμάτωση ειδικών, σαφώς προσδιορισμένων και μετρήσιμων δράσεων για την αντιμετώπιση του αντιτσιγγανισμού στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας 2026–2029, το οποίο ήδη περιλαμβάνει σχετικές δράσεις για τους Ρομά, καθώς και η διασφάλιση της συνέργειάς του με την Εθνική Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των

Η εικόνα είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης.

Ρομά. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στη συστηματική εκπαίδευση των σωμάτων ασφαλείας και των λειτουργών της δικαιοσύνης για την αναγνώριση και διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου, στην αποτελεσματική και ανεξάρτητη διερεύνηση καταγγελιών αστυνομικής αυθαιρεσίας, στην αντιμετώπιση της υποαναφοράς περιστατικών και στη συστηματική συλλογή, ανάλυση και δημοσιοποίηση σχετικών δεδομένων, καθώς και στην ανάπτυξη δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για την καταπολέμηση στερεοτύπων, στιγμιστικών αναπαραστάσεων και ρητορικής μίσους στον δημόσιο λόγο και στα μέσα ενημέρωσης. Η παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας των σχετικών πολιτικών πρέπει να βασίζεται σε συγκεκριμένους δείκτες, οι οποίοι να αποτυπώνουν, μεταξύ άλλων, τον αριθμό, την εξέλιξη και την έκβαση των καταγγελιών και διερευνήσεων περιστατικών ρατσιστικής βίας και αστυνομικής αυθαιρεσίας, τα επίπεδα εμπιστοσύνης των κοινοτήτων Ρομά προς την αστυνομία και τη δικαιοσύνη, την έκταση της συμμετοχής των αρμόδιων επαγγελματιών σε σχετικές εκπαιδεύσεις και την αποτελεσματικότητα των δράσεων πρόληψης και ευαισθητοποίησης.

Η εφαρμογή του συστήματος δεικτών επιτρέπει συνεκτική μέτρηση προόδου, θεσμική λογοδοσία και ουσιαστική συμμετοχή των Ρομά στην αξιολόγηση των πολιτικών, συνδέοντας την κανονιστική κατοχύρωση δικαιωμάτων με τη μετρήσιμη κοινωνική τους πραγμάτωση.

Βασικός Κατάλογος Προτεινόμενων Δεικτών ανά Θεματική Προτεραιότητα

Θεματική Προτεραιότητα	Δείκτες Διάρθρωσης (Θεσμικό – Νομικό Πλαίσιο)	Δείκτες Διαδικασίας (Πολιτικές – Προγράμματα – Μηχανισμοί)	Δείκτες Αποτελέσματος (Κοινωνικές Επιπτώσεις – Μετρήσιμα Αποτελέσματα)
Στέγαση	- Εθνική στρατηγική κοινωνικής στέγασης με ειδική μέριμνα για Ρομά. - Νομοθετική προστασία έναντι εξώσεων χωρίς κοινωνική στάθμιση. - Ρυθμιστικό πλαίσιο πρόσβασης σε νερό και ηλεκτρισμό ως κοινωνικά δικαιώματα.	- Πλήθος δήμων με ενεργά προγράμματα στέγασης ή αναβάθμισης οικισμών. - Χαρτογράφηση δήμων χωρίς ενεργά προγράμματα. - Μέτρα για πρόσβαση σε υποδομές ύδρευσης, αποχέτευσης και ηλεκτρισμού. - Κοινωνικά τιμολόγια και μηχανισμοί παρακολούθησης.	- Ποσοστό Ρομά με νόμιμη κατοικία ή τίτλο ιδιοκτησίας. - Ποσοστό υπερπληθυσμού ανά νοικοκυριό. - Μείωση εξώσεων και αναγκαστικών μετακινήσεων.
Εργασία	- Εθνική στρατηγική απασχόλησης με ειδικό άξονα για Ρομά. - Θεσμική πρόβλεψη για ίση πρόσβαση στην αγορά εργασίας και κατάρτιση. - Μέτρα για ισότητα φύλων στην απασχόληση.	- Αριθμός Ρομά που συμμετέχουν σε προγράμματα κατάρτισης ή επιχειρηματικότητας. - Κίνητρα για πρόσληψη Ρομά σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. - Προγράμματα μαθητείας για νέους.	- Ποσοστά απασχόλησης, ανεργίας και άτυπης εργασίας των Ρομά σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό. - Διαφορά εισοδήματος και επαγγελματικής ένταξης ανά φύλο και ηλικία.
Υγεία	- Εθνική πολιτική ένταξης των Ρομά στις υπηρεσίες δημόσιας υγείας. - Πρόβλεψη για κινητές μονάδες και διαμεσολαβητές υγείας. - Καθολική ασφαλιστική κάλυψη.	- Πλήθος παρεμβάσεων πρόληψης και ενημέρωσης σε οικισμούς. - Επίπεδο συμμετοχής Ρομά σε εμβολιαστικά και προληπτικά προγράμματα. - Εκπαίδευση επαγγελματιών υγείας στη διαπολιτισμική επικοινωνία.	- Ποσοστά ασφαλιστικής κάλυψης, πρόσβασης σε γιατρό και υπηρεσίες υγείας. - Παιδική και μητρική θνησιμότητα. - Αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας.

Θεματική Προτεραιότητα	Δείκτες Διάρθρωσης (Θεσμικό – Νομικό Πλαίσιο)	Δείκτες Διαδικασίας (Πολιτικές – Προγράμματα – Μηχανισμοί)	Δείκτες Αποτελέσματος (Κοινωνικές Επιπτώσεις – Μετρήσιμα Αποτελέσματα)
Εκπαίδευση	- Εθνική στρατηγική εκπαιδευτικής ένταξης των Ρομά, σε ευθυγράμμιση με το δικαίωμα στην ισότητα και χωρίς διακρίσεις πρόσβαση στην εκπαίδευση. - Νομοθετική και διοικητική απαγόρευση κάθε μορφής άμεσου ή έμμεσου σχολικού διαχωρισμού. - Θεσμική πρόβλεψη για σχολικούς και πολιτισμικούς διαμεσολαβητές Ρομά. - Ειδικό πλαίσιο για την πρόληψη της σχολικής διαρροής και την επανένταξη νέων ηλικίας 16–18 ετών στο εκπαιδευτικό σύστημα. - Θεσμική σύνδεση της γενικής εκπαίδευσης με την επαγγελματική κατάρτιση, τη μαθητεία και τη διά βίου μάθηση.	- Ποσοστό δήμων και σχολικών μονάδων που εφαρμόζουν στοχευμένα προγράμματα εγγραφής, συστηματικής φοίτησης και πρόληψης της σχολικής διαρροής. - Αριθμός και γεωγραφική κατανομή σχολικών και πολιτισμικών διαμεσολαβητών Ρομά. - Αριθμός εκπαιδευτικών που συμμετέχουν σε επιμορφώσεις για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, τον αντιτσιγγανισμό και τη συμπεριληπτική παιδαγωγική. - Αριθμός παιδιών και νέων Ρομά που συμμετέχουν σε προσχολική αγωγή, ενισχυτική διδασκαλία, Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, επαγγελματική εκπαίδευση, μαθητεία ή ευέλικτες μορφές μάθησης. - Πλήθος δράσεων συνεργασίας σχολείων, οικογενειών, Κέντρων Κοινότητας και οργανώσεων Ρομά. - Καταγραφή και αντιμετώπιση περιστατικών διακρίσεων, σχολικού αποκλεισμού και διαχωρισμού.	- Ποσοστό συμμετοχής των παιδιών Ρομά στην προσχολική εκπαίδευση. - Ποσοστά εγγραφής, τακτικής φοίτησης και ολοκλήρωσης ανά βαθμίδα εκπαίδευσης. - Ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και μαθητικής διαρροής, σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό. - Ποσοστό νέων Ρομά που ολοκληρώνουν την ανώτερη δευτεροβάθμια ή επαγγελματική εκπαίδευση. - Ποσοστό νέων Ρομά εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης ή κατάρτισης, με ανάλυση ανά φύλο και ηλικία. - Ποσοστό μετάβασης από την εκπαίδευση ή κατάρτιση στην απασχόληση. - Μείωση της έκτασης σχολικού διαχωρισμού, διακρίσεων και περιστατικών εκφοβισμού. - Βελτίωση της συμμετοχής των κοριτσιών, των παιδιών με αναπηρία και των μαθητών που διαβιούν σε απομακρυσμένους ή άτυπους οικισμούς.

Θεματική Προτεραιότητα	Δείκτες Διάρθρωσης (Θεσμικό – Νομικό Πλαίσιο)	Δείκτες Διαδικασίας (Πολιτικές – Προγράμματα – Μηχανισμοί)	Δείκτες Αποτελέσματος (Κοινωνικές Επιπτώσεις – Μετρήσιμα Αποτελέσματα)
Διατομεακότητα	- Νομική ενσωμάτωση της αρχής της διατομεακότητας στις πολιτικές ισότητας. - Συνεργασία Παρατηρητηρίων Ρομά, Αναπηρίας και Φύλου. - Ενιαίος μηχανισμός συλλογής δεδομένων.	- Συλλογή στοιχείων ανά φύλο, ηλικία, αναπηρία και κοινωνική ομάδα. - Προγράμματα υποστήριξης για Ρομά με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις. - Τοπικές δράσεις ενδυνάμωσης γυναικών Ρομά.	- Αύξηση συμμετοχής γυναικών και ατόμων με αναπηρία σε δράσεις απασχόλησης και εκπαίδευσης. - Μείωση πολλαπλών διακρίσεων και αποκλεισμών.
Αντιτσιγγανισμός και Αστυνομική Βία	- Αναγνώριση του αντιτσιγγανισμού ως ειδικής μορφής ρατσισμού στο δίκαιο. - Θεσμοθετημένοι μηχανισμοί καταγγελιών.	- Εκπαίδευση αστυνομικών, δικαστικών και διοικητικών λειτουργών για τον εντοπισμό ρατσιστικών κινήτρων. - Εκστρατείες ενημέρωσης για τα δικαιώματα των Ρομά.	- Αριθμός αναφερόμενων περιστατικών ρατσιστικής ή αστυνομικής βίας και ποσοστό διερεύνησης. - Επίπεδο εμπιστοσύνης των Ρομά στην αστυνομία και στη δικαιοσύνη. - Μείωση αναφορών αυθαιρεσίας και διακρίσεων.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Νεοφύτου Βάμβα 6, 106 74 Αθήνα
Τ: (+30) 210 72 33221 - info@nchr.gr
www.nchr.gr